

REVISTA HIPERBOREEA

REVISTĂ DE ISTORIE

Nr. 1(4)/2013

ANUL II

**BUCUREȘTI
2013**

REVISTA HIPERBOREEA

REVIST DE ISTORIE
Nr. 1(4)/2013
ANUL II

BUCURE TI
2013

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC

Prof. dr. **Ecaterina Lung** (Universitatea din București)
Prof. dr. **Anca Irina Ionescu** (Universitatea din București)
Conf. dr. **Marian Petcu** (Universitatea din București)
Lect. dr. **Luminița Diaconu** (Universitatea din București)
Lect. dr. **Ioana Munteanu** (Universitatea din București)
Assistant Dean & Director of the Law Library **Radu D. Popa**
(New York University School of Law)

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: Mihai Dragnea
Redactori: Dana Babin, Tina Petroiu
Traducător: Adriana Soroceanu

Hiperboreea este o publicație științifică online, care prezintă studii și articole pe teme legate de istorie și studii culturale (arheologie, istorie, științe auxiliare ale istoriei, muzeografie, științe auxiliare ale muzeografiei, istoria culturii, memorialistic). Din luna iunie 2013 apare trimestrial.

Revista Hiperboreea este indexată în bazele de date internaționale Index Copernicus și ProQuest și poate fi vizibilă și pe platforma editorială SCIPRO.

Este interzisă reproducerea, copierea sau vinderea materialelor din această publicație, fără acordul scris al Redacției. În conformitate cu prevederile Legii nr. 206 din 27 mai 2004, responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

www.revistahiperboreea.com
E-mail: terra_mater_2007@yahoo.com
Tel. 0767.094.588

ISSN 2284 – 5666 ISSN – L 2284 – 5666

CUPRINS

Adela-Irina Lőrincz, <i>Experiențele mistice ale Sfântului Ladislau și rolul lor în procesul de canonizare</i>	4
Adriana Roșca, <i>Scurtă privire asupra vieții Elisabetei de Wied</i>	10
Adrian Stănilă, <i>Reprezentări originale ale Fecioarei Maria în Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș (sec. XIV). „Aducerea darurilor la Cortul Mărturie” și „Adormirea Fecioarei”</i>	15
Dana Babin, <i>Limbajul drept orizont ludic universal</i>	21
Eperjesi Zoltán, <i>Contextul dezvoltării culturii și artei la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în Imperiul Habsburgic</i>	31
Zamfir Constantin, <i>Un fragment din Epistola către Romani în viziunea lui Luther și Calvin</i>	68
Norme de redactare	75

EXPERIENȚELE MISTICE ALE SFÂNTULUI LADISLAU ȘI ROLUL LOR ÎN PROCESUL DE CANONIZARE

Adela-Irina Lőrincz¹

Abstract. *This article is about the importance of mystic experiences in establishing the sanctity of a person. It is focused on King Ladislaus I of Hungary, sanctified in 1192. Hungarian medieval texts referring to Saint Ladislaus relate about the virtues he had, the miracles he was able to accomplish within his life and after death, but they also tell about the mystic events he experienced in the divinity direct presence.*

Keywords: *miracle, king, saint, Hungary, Wien Painted Chronicle, charisma*

Rezumat. *Articolul de față tratează rolul experiențelor mistice în stabilirea sanctității unei persoane. Atenția se va concentra pe cazul regelui Ladislau I al Ungariei, canonizat în anul 1192. Textele medievale din regatul maghiar referitoare la Sfântul Ladislau cuprind referiri la virtuțile pe care acesta le deținea, miracolele de care a fost capabil în timpul vieții și după moarte, dar și experiențele mistice de care el a avut parte, cunoscând prezența imediată a divinității.*

Cuvinte cheie: *miracole, rege, sfânt, Ungaria, Cronica Pictată de la Viena, carismă*

Cercetarea istorică a Evului Mediu s-a concentrat mult în ultimele decenii pe studierea originii conceptului de sanctitate, a scrierilor hagiografice, și a procesului de canonizare. Odată cu răspândirea creștinismului, oamenii cred într-un Dumnezeu pe cât de atotputernic pe atât de misterios, ascuns de văzul tuturor. Creatorul se relevă unui număr redus de oameni prin diverse forme. Contactul cu divinul este rezervat doar celor aleși, deveniți după moarte sfinți (mistici, clerici, pustnici, etc), intercesori între om și divinitate.

O categorie cu totul specială de sfinți este aceea a regilor. Canonizarea celor care dețin puterea temporală este un obicei răspândit în întreaga Europă medievală. Se conturează tipul „regelui confesor” (*roi confesseur*). Acesta se distinge ca un bun creștin, caracterizat de cele mai înalte virtuți, susținător al Bisericii, contribuind la consolidarea și apărarea creștinismului prin victorii asupra păgânilor.² Recunoaștem acest model în persoanele regilor sfinți ai Ungariei medievale: Sfinții Ștefan (975-1038) și Ladislau (1077-1095).

Cultul acestor regi, în special cel al lui Ladislau I, a supraviețuit vreme îndelungată și a fost exploatat în atât în sens religios dar și politic. Despre cultul Sfântului Ladislau și importanța sa pentru legitimitatea dinastică a regatului maghiar s-au scris numeroase lucrări.³

¹ Masterand „Studii medievale”, Universitatea din București, lorincz_adela@yahoo.com.

² Jacques le Goff, Jean-Claude Schmitt, *Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental*, Ed. Polirom, Iași, 2002, pp. 649-650

³ vezi Gábor Klaniczay, *Az uralkodók szentsége a középkorban*, Ed. Balassi, Budapesta, 2000

Studiul de față încearcă să abordeze tema dintr-o perspectivă diferită: aceea a începutului oficial al cultului prin procesul de canonizare a regelui Ladislau I. Potrivit cutumei, canonizarea unui sfânt urmărește în primul rând virtuțile din timpul vieții și miracolele săvârșite după moarte. Nu contest importanța primară a acestora în canonizarea regelui maghiar. De altfel, dimensiunea lucrării nu îmi permite să abordez aceste aspecte. Însă, teza pe care îmi propun să o susțin în paginile care urmează este legată de experiențele religioase trăite de Ladislau I în timpul vieții. Consider că acestea au contribuit considerabil la legitimitatea pe care o primește canonizarea monarhului.

Caracteristici și întâmplări care îl fac pe Ladislau I merituos de a fi canonizat sunt numeroase. Ele sunt regăsite în surse primare datând din secolele XIII – XIV. Deși sunt consemnate după canonizarea din 1192, aceste legende au circulat și în secolul al XII-lea, probabil pe cale orală. Prima sursă este reprezentată de *Legenda Sancti Ladislai Regis*⁴, găsită la Vatican, datând din anul 1204. Textul hagiografic îl prezintă pe rege ca având virtuțile caracteristice unui sfânt.⁵ Aceleași virtuți se regăsesc și în textul *Cronicii Pictate de la Viena* (1358) și în miniaturile din *Legendarium Pictum*, manuscris pictat realizat în anii 1365-1370.

Ultimele două surse prezentate mai sus au o caracteristică des întâlnită în Europa medievală: deși intră în categoria scrierilor istorice (cronici medievale) ele împrumută trăsături ale scrierilor hagiografice. Astfel, întâlnim în *Cronica Pictată* și în *Legendarium pictum* elemente regăsite în *Legenda Sancti Ladislai Regis*. Cele două cronici conțin descrierea virtuților sfântului rege și a experiențelor mistice trăite de el. Aceste întâmplări dovedesc o apropiere față de divinitate și susțin imaginea de rege sfânt atribuită lui Ladislau I prin canonizare.

În ceea ce privește cercetarea academică îndreptată către procesele de canonizare, aceasta este substanțială. Cristian Renoux a abordat această temă în articolul *Une source de l'histoire de la mystique moderne revisitée: les procès de canonization*.⁶ Deși lucrarea tratează procesul de canonizare în epoca modernă, autorul realizează o trecere în revistă a istoriei sfinților și a procesului de canonizare încă din Evul Mediu. Desfășurarea canonizării moștenește elemente din mentalitatea juridică romană. Ea se bazează pe dovezi fizice sau mărturii credibile ale celor care au asistat la miracolele înfăptuite de cel în cauză. Procesul are ca scop confirmarea cultelor destinate sfinților din diverse locații. Astfel, cultele locale sunt oficializate prin dovedirea miracolelor săvârșite de sfântul respectiv, de confirmarea virtuților caracteristice și de dovedirea calității de servitor al lui Dumnezeu.⁷

În principiu, există două etape în procesul de canonizare: ancheta derulată la locul unde a luat naștere cultul și peocelul desfășurat la Roma. Aceste etape au fost consolidate din anul 1234 când Papa a luat monopol asupra puterii de a declara sfinți (până atunci existau și

⁴ *Legenda Sancti Ladislai Regis, Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Ed. Scheitlin & Zollikofer, 1849, pp. 235-245

http://books.google.de/books?id=tB8JAAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=Endlicher+Rerum+Hungaricarum&lr=&as_brr=3#v=onepage&q&f=false

⁵ Din păcate, textul legendei nu este tradus în altă limbă. Din acest motiv mă voi referi foarte puțin la el întrucât nu am avut șansa să cunosc limba latină.

⁶ Christian Renoux, "Une source de l'histoire de la mystique moderne revisitée : les procès de canonization" în *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée*, nr. 1, 1993 pp. 177-217

⁷ *Ibidem*, pp. 180-181

episcopi locali care numeau sfinți fără confirmarea Papei).⁸ Cristian Renoux tratează și experiențele mistice ca parte a procesului de canonizare. În mod oficial, ele au un rol secundar în declararea sanctității.

Potrivit lui Pierre Delooz, procesul de canonizare este unul deosebit de minuțios, punând mare accent pe adevărarea mărturiilor care atestă miracole sau virtuți. Articolul său, *Pour une étude sociologique de la sainteté canonisée dans l'Eglise catholique*⁹, arată că, din punct de vedere juridic, există mai multe elemente care dovedesc sanctitatea unei persoane și o oficializează prin canonizare: scrierile persoanei respective, practicarea celor trei virtuți teologale (credința, speranța și caritatea) și a celor patru virtuți morale (forța, justiția, prudența și temperanța), martiriul (moartea pentru credința a fost motivul canonizării primilor sfinți), și miracolele. Acestea din urmă sunt considerate obligatorii pentru canonizare. Ele sunt semne revelatoare pentru intervenția divină.¹⁰

Înainte să prezint legende cuprinzând experiențele mistice trăite de Ladislau I, voi încerca să rezum câteva elemente referitoare la rolul acestor tipuri de experiență în procesul de canonizare al sfinților. În primul rând, teoretizarea acestor daruri de care beneficiază doar unii oameni, este regăsită încă din Biblie (I Corintieni 12).¹¹ Aici, sub denumirea generică de carismă (*charisma* = dar dăruit¹²), apostolul Pavel, include nouă daruri spirituale.¹³ În secolul VII, Isidor din Sevilla va enumera mai multe forme ale darului profeției între care și extazul și viziunea.¹⁴ Aceleași idei sunt reluate de Toma d'Aquino în secolul al XIII-lea. El teoretizează, de asemenea tema carismei (*gratia gratis data*) spunând că acest dar nu este dat de Dumnezeu în funcție de meritele celui care îl dobândește. Oamenii îl primesc în mod gratuit, indiferent de merite. Astfel, dacă atât oamenii buni, virtuoși, cât și cei răi, păcătoși pot primi *gratia gratis data*, atunci efectele acestui dar (viziuni, profeție, etc) nu pot servi ca probe pentru sanctitatea unei persoane. Excepția o fac acele cazuri în care acele experiențe sunt asociate cu virtuți. Încununând aceste calități, manifestările carismei devin dovezi „indirecte și complementare” în procesul de canonizare.¹⁵

Din cauza faptului că această carismă este dăruită în mod gratuit, în secolul XIII ia naștere ideea că există grație sanctificantă și non sanctificantă (cea oferită oamenilor pentru a recunoaște sanctitatea altora).¹⁶ De asemenea, există cazuri în care manifestări ale carismei se datorează intervenției Diavolului. Din aceste motive, simplele manifestări ale carismei (sau

⁸ *Ibidem*, pp. 181-182

⁹ Pierre Delooz. “Pour une étude sociologique de la sainteté canonisée dans l'Eglise catholique” în *Archives des sciences sociales des religions* nr. 13, 1962. pp. 17-43.

¹⁰ *Ibidem*, pp.31 - 43

¹¹ Biblia Romano-Catolică

<http://www.bibliacatolica.ro/Biblia.php>

¹² Xávier Léon-Dufour (coord.), *Vocabular de teologie biblică*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2001, p. 90

¹³ Cuvântul înțelepciunii, cuvântul cunoașterii, credința, darul vindecărilor, puterea de a face minuni, profeția, discernământul duhurilor, varietatea limbilor și interpretarea limbilor.

¹⁴ Cristian Renoux, „De l'extase à l'autel” în *Revue de l'histoire des religions*, n°1, 1998, p.107-108

¹⁵ *Idem*, “Une source de l'histoire de la mystique moderne revisitée : les procès de canonization” în *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée*, nr. 1, 1993, p. 206

¹⁶ Un astfel de exemplu este întâlnit și în *Cronica Pictată*. Adversarul lui Ladislau, Solomon, vede doi îngeri deasupra capului acestuia, apărându-l cu o sabie de foc; vezi G. Popa-Lisseanu, „Cronica Pictată de la Viena”, în *Izvoarele istoriei românilor*, vol XI, Tipografia „Bucovina”, I. C. Torouțiu, București, 1937, p. 192

gratia gratis data) nu sunt suficiente ca dovezi pentru canonizare. Corelate, însă, cu virtuții și miracole, ele întăresc aceste dovezi.¹⁷

Voi încerca în următoarele rânduri să ajung la o concluzie privind rolul pe care îl au experiențele mistice în conturarea portretului regelui sfânt Ladislau. *Legendarium Pictum* prezintă manifestări diverse ale *gratia gratis data* în viața lui Ladislau I. Acesta apare într-o scenă alături de Fecioara Maria care îl binecuvântează. În altă miniatură el levitează în timp ce se roagă. De asemenea, el este prezentat în luptă cu Diavolul pe care îl învinge.¹⁸

În *Cronica Pictată* putem identifica două experiențe mistice. Ele se înscriu în categoria experiențelor mistice prin ființe adjuvante, în acest caz, aceste ființe fiind reprezentate de îngeri. Trebuie menționat faptul că cele două viziuni sunt situate cronologic pe vremea când Ladislau nu era încă rege al Ungariei. Prima întâmplare are loc în contextul luptelor dintre Ladislau și fratele său, Géza, împotriva lui Solomon pentru preluarea regatului. Ladislau vede cum un înger poziționează o coroană pe capul lui Géza, acest lucru dându-i încredere că vor câștiga lupta.

Binecuvântatul Ladislau a văzut ceva pe cer pe timpul zilei și a zis către fratele său, prințul Géza: «Ai văzut ceva?» Acesta a răspuns: «Nimic». Atunci Ladislau a adăugat: «În timp ce noi stăteam aici de vorbă, un înger al Domnului ținând o coroană aurie în mână a coborât din cer și a pus-o deasupra capului tău, ceea ce mă face să cred în mod sigur că noi vom câștiga victoria, și Solomon va pleca din țară în exil, iar Domnul Ți va da Ție regatul și coroana spre păstrare».¹⁹

A doua viziune are loc într-un context asemănător. Aflat în compania fratelui său, Ladislau vede un cerb care apare în înaintea lor. El înțelege că acesta a fost un semn pentru a desemna locul construirii bisericii Sfintei fecioare: le-a apărut un cerb având coarnele pline de candelă aprinse și a început să fugă în fața lor spre pădure și și-a oprit pașii în locul unde este acum mănăstirea. Și fiindcă soldații aruncau săgeți asupra lui, el s-a aruncat în Dunăre, și nu l-au văzut mai mult. Observând aceasta, fericitul Ladislau zise: «În realitate n-a fost un cerb ci Îngerul Domnului». Atunci regele Géza zise: «Spune-mi, frate dragă, ce vor fi însemnând toate aceste candelă aprinse ce s-au văzut în coarnele cerbului?». Fericitul Ladislau răspunse că nu sunt coarne, ci aripi, nu sunt candelă aprinse, ci pene strălucitoare, și și-a oprit pașii pentru că a vrut să arate aici locul, unde să ridicăm, aci, iar nu aiurea, biserica Sfintei Fecioare.²⁰

Cele două legende prezentate mai sus demonstrează o strânsă legătură pe care Ladislau I o are cu divinitatea. Pentru omul medieval există conștiința constantă a miracolului cotidian și a prezenței sacrului în profan. Însă când vine vorba de revelații, viziuni, profeții, aceste lucruri nu sunt experimentate decât de o categorie aleasă de oameni. Se pare că regele maghiar face parte din această categorie. Privind textul cronicii descoperim ca are puternice trăsături hagiografice. El îl prezintă pe rege ca fiind o ființă umană capabilă să vadă ființele divine care vizitează viața cotidiană cu scopul de a comunica un mesaj ceresc²¹. Astfel, el vede cei doi îngeri poziționând coroana de aur pe capul fratelui său și recunoaște în cerbul

¹⁷ Cristian Renoux, „De l'extase à l'autel” în *Revue de l'histoire des religions*, n°1, 1998, pp. 108-110

¹⁸ <http://www.xn--erdly-dsa.com/szentlaszlo.karpatmed/az.irodalomban/anjou/index.htm>

¹⁹ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p.156

²⁰ *Ibidem*, p. 189

²¹ Xávier Léon-Dufour (coord.), *op. cit.*, pp. 323

zărit în pădure un înger cu aripile strălucitoare. Însă Ladislau nu are acces doar la viziune, ci și la cunoaștere. El înțelege misterul și înțelege mesajul pe care aceste viziuni vor să îl transmită. În primul caz este vorba despre profeția victoriei împotriva unchiului uzurpator, iar în al doilea caz este vorba despre voința divină de a construi o biserică creștină într-un anume loc.

În acest eseu am încercat să evidențiez imaginea regelui Ladislau, caracterizată nu numai de virtuți și de capacitatea de a înfăptui miracole (de exemplu, legenda în care Ladislau face ca animalele din pădure să vină de bună voie în tabăra militară în care soldații erau înfometați). Deși nu ocupă locul central în cadrul dovezilor pentru canonizare, aceste experiențe mistice sunt importante în ceea ce îl privește pe Ladislau I. Întărind, încununând, confirmând virtuțile de care este caracterizat în hagiografii și cronici, ele fac din Ladislau I nu numai un rege virtuos, ci și unul mistic. Rolul acestor experiențelor este de desăvârșire a imaginii celui mai important sfânt dinastic al regatului maghiar: un rege cu o relație specială cu divinitatea, dovedită prin miracole și carismă, care a reușit nu numai să trăiască o viață de bun creștin, ducând un trai virtuos, dar a primit ajutor divin și pentru consolidarea și apărarea credinței în regat. Se completează, astfel, imaginea unui mare sfânt, al cărui cult va supraviețui și va oferi protecție regatului și dinastiilor binecuvântate.

Bibliografie

Surse primare

Biblia Romano-Catolică.

(<http://www.bibliacatolica.ro/Biblia.php>)

Cronica Pictată de la Viena, ediția G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol XI, „Cronica pictată de la Viena”, Tipografia „Bucovina”, I. C. Torouțiu, București, 1937.

Legendarium pictum

(<http://www.xn--erdly-dsa.com/szentlaszlo.karpatmed/az.irodalomban/anjou/index.htm>)

Legenda Sancti Ladislai Regis, Hungaricarum Monumenta Arpadiana, Ed. Scheitlin & Zollikofer, 1849, pp. 235-245.

Surse secundare

Pierre Delooz. “Pour une étude sociologique de la sainteté canonisée dans l'Eglise catholique”, *Archives des sciences sociales des religions* nr. 13, Paris, 1962, pp. 17-43.

le Goff, Jacques, Schmitt, Jean-Claude, *Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental*, Ed. Polirom, Iași, 2002.

Klaniczay, Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban*, Ed. Balassi, Budapesta, 2000.

Xavier Léon-Dufour (coord.), *Vocabular de teologie biblică*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2001.

Christian Renoux, “Une source de l'histoire de la mystique moderne revisitée : les procès de canonization”, *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée*, nr. 1, Paris-Roma, 1993, pp. 177-217.

Cristian Renoux, „De l'extase à l'autel”, *Revue de l'histoire des religions*, nr. 1, Paris, 1998. pp. 91-115.

SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA VIETII ELISABETEI DE WIED

Adriana Roșca¹

Abstract. *Queen Elisabeth - Carmen Sylva - the poet princess represented for the Romanian people a pathfinder. Through her youth, literary talent, goodwill and kindness, she brought Romania on a new scale among the European societies. Her marriage to prince Carol meant for the princess assuming a new choice, a choice which would be for Romania the beginning of a golden era. Elisabeth, Queen of Romania brought with her the subtleties of German culture, subtleties which imposed themselves among the Romanian elite society and which created a new Romanian state, stronger and more independent.*

Keywords: *Elisabeta of Wied, Carmen Sylva, Clara Schumann, Grand Duchess Elena of Russia, A. Rubinstein, Petesburg, Hohenzollern*

Rezumat. *Regina Elisabeta, Carmen Sylva, prințesa poetă a reprezentat pentru poporul roman o deschizătoare de drumuri. Prin tinerețea, talentul literar, bunăvoința și blândețea sa, a adus România pe o nouă scară a societăților europene. Căsătoria cu principele Carol a însemnat pentru principesa asumarea unei noi alegeri, o alegere care avea să fie pentru România, începutul epocii de aur. Regina Elisabeta, regina României a adus odată cu ea tainele culturii germane, taine care s-au impus în rândul elitei românești și care au creat o nouă Românie, una puternică și independentă.*

Cuvinte cheie: *Elisabeta de Neuwied, Carmen Sylva, Clara Schumann, Marea Ducesă Elena a Rusiei, A. Rubinstein, Petesburg, Hohenzollern*

Elisabeta de Wied, Paulina, Elisabeta, Atilia, Luisa de Wied, Regina României s-a născut „la 17/29 Decembrie 1843 în castelul Monrepos, pe valea Rhinului”, în Prusia Renană ca fiică a „Principelui Hermann de Wied și a Principesei Maria de Nassau”². Regina României este cunoscută atât ca principesa Elisabeta de Wied cât și ca patroană a artelor sub numele de *Carmen Sylva*³.

Tatăl Elisabetei era considerat un suveran autentic, micul său regat fiind format din ținutul Wied-New-Wied pe Rin. Reședința familiei de Wied a fost vechiul castel Ober-Alt-Wied⁴. Prin intermediul familiei prinților de Nassau principesa Elisabeta se înrudea cu vestitul Wilhelm de Orange⁵ membru al celebrei familii care a realizat istoria Țărilor de Jos. În ceea ce privește o descendență vestită, un alt străbun al principesei de Wied a fondat orașul Neu-

¹ Masterand „Istorie modernă”, Universitatea din București, rosca_adriana_m@yahoo.com.

² Dim. R. Rosetti, *Dicționarul Contimporanilor*, București, Editura Lito-Tipografiei "Populara", 1897, p. 69.

³ Ion Bulei, Stelian Țurlea, *Carol I un destin pentru Romania*, București, Editura Rao, p. 20.

⁴ Marg. Miller Verghy, Ecaterina Sandulescu, *Evoluția scrisului feminin în România*, București, Editura Bucovina, 1935, p. 19.

⁵ Este vorba de Wilhelm de Orania. *Ibidem*, p. 20.

Wied pentru protestanții persecutați din Europa. Se poate recunoaște faptul ca familia de Wied a avut multe însușiri deosebite, fiind vorba despre o familie cu o istorie complexă atestată documentar încă din 1093 și care începând cu secolul al XII-lea a oferit lumii o serie de scriitori, savanți și artiști. "Casa prințiară de Wied este bine însemnată în memoria germanilor, și nu pentru întâia dată se întâlnește un reprezentant al ei în sfera literaturii germane. Cu atât mai mare recunoștință trebuie să avem noi românii pentru regina al cărei renume și a cărei lucrări au contribuit să ne facă mai bine cunoscuți și mai bine judecați în Germania și Austria"⁶.

La Monrepos tânăra prințesă a primit o educație pe măsura rangului său. Familia prințesei Elisabeta considera că o educație aspră ar pregăti-o pe fată pentru viață, așa că a fost supusă unei discipline severe aplicate de bonele și guvernantele alese de mama sa, Principesa Maria de Nassau. Acest model de educație sever german a transformat-o pe mica domnișoară extrem de vioaie, numită în copilărie "die wilde Rose von Wied (trandafirul sălbatic de la Wied)"⁷ într-o tânără timidă și meditativă dar în același timp cu o înclinație specială spre studiul limbilor străine.

În casa familiei de Wied alterna veselia și muzica cu severitatea și munca. Elisabeta își începe studiile cu profesorul Lawerwein sub semnul culturii greco-latine, studiază limba franceză, engleză, italiană, suedeză, rusă și mai târziu la maturitate limba română. A încercat să-și ocupe timpul cu diverse activități precum pictura, lectura, exersatul la pian, devenind una dintre cele mai culte prințese ale Europei.

Încă din copilărie Elisabeta a locuit o perioadă la Paris datorită stării de sănătate a mamei sale. Aici în leagănul culturii și civilizației a urmat cursurile abatelui Gaultier, iar mai târziu a primit lecții de la preceptorul german Sauerwein, un adevărat cunoscător al limbilor clasice. În acest mod adolescența principesei Elisabeta a alternat între dorința de cunoaștere și călătorii de studii.

Principesa Elisabeta alături de mama sa, a cunoscut la reședința familiei de Wied cât și la curțile imperiale europene, personalitățile cele mai de seamă ale secolului al-XIX-lea, printre care putem aminti ducii Friederich și Christian de Schleswing-Holstein, cavalerul de Bunsen, arheolog foarte cunoscut al epocii, dar și istoricul Antoine Springer. Casa princiară de Wied a avut onoarea de a-i găzdui pe Goethe, Lavater, Basedown, Ernest Moritz, fiindcă principesa Maria de Nassau se înconjură întotdeauna de artiști datorită dragostei acestora pentru artă și literatură. Această pasiune a mamei sale a introdus-o pe mica principesă Elisabeta în cercul vieții culturale europene.

Împreună cu mătușa sa, Marea Ducesă Elena de Rusia, vizitează Elveția, Italia și Sankt Petersburg, unde îl va cunoaște pe contele Pavel Kiseleff. În Rusia a studiat istoria Angliei de Ranke, apoi pianul și desenul după modele din ghips. A luat lecții de pian la Petesburg cu A. Rubinstein și Clara Schumann care i-a insuflat pasiunea pentru muzică și ulterior a devenit o dragă prietenă a principesei." Toți suntem fermecați de ea, scria Elena, soția Marelui Duce Mihail, fratele țarului Nicolae I în 1863"⁸.

După moartea tatălui său, alături de Ducesa Elena vizitează Geneva, Roma și Neapole îmbătându-se cu parfumul poeziei naturii și cu cel al operelor de artă. Urmează apoi Paris,

⁶ Titu Maiorescu, *Opere*, vol. II, București, Editura Minerva, 1984, p. 11.

⁷ Francisc Ion Dworschak, *Epoca Monarhiei în România o scurtă istorie*, Editura Criterion, 2004, p. 117.

⁸ Ion Bulei, Stelian Țurlea, *Carol I, un destin pentru Romania*, București, Editura Rao, 2009, p. 37.

Londra, iar după aceste două destinații uimitoare împreună cu mama sa cunoaște Stockholom, unde pe parcursul șederii învață limba suedeză. La vârsta de șaptesprezece ani a mers la Berlin pentru a răspunde invitației Reginei Augusta a Prusiei și pentru a-și definitiva educația artistică. Aici a urmat împreună cu Maria de Hohenzollern, sora lui Carol I domnul României, cursurile profesorului Waagen la Academia de la Belle-arte.

Principesa Elisabeta a arătat încă din copilărie multă tragere de inimă pentru literatură, talentul său s-a putut observa încă din adolescență, iar prima încercare de operă constă într-un volum manuscris pe care i l-a dăruit mamei sale și care se numea "Călătoriile mele prin lume-Tot felul de rime și de mici versuri încredințate inimii unei mame"⁹. Tanara Elisabeta a refuzat numeroase cereri în căsătorie până la venirea lui Carol spunând adeseori că nu se va căsători decât dacă va fi regina României, pentru că acolo are de îndeplinit o sarcină.

În 1869 se pregătește o întâlnire între Elisabeta și Carol de Hohenzollern-Singmaringen la Koln¹⁰. Aici alături de mama sa Elisabeta venise pentru a vizita orașul și pentru a asista la concertul Clarei Schumann. Cei doi, Elisabeta de Wied și Carol I de Hohenzollern-Singmaringen se cunoșteau încă din 1861. „Prințul regal sfătuiește stăruitor pe vărul său să îndepărteze toate partidele ce i se propun pentru căsătorie, spre a nu se gândi decât la principesa de Wied. El o cunoaște perfect că are tot atâta spirit cât și inimă, aspirațiuni nobile și un farmec irezistibil”¹¹.

Elisabeta este preocupată de cunoașterea cât mai multor informații referitoare la noua ei țară, acesta era motivul pentru care în întâlnirile ei cu Carol, dinaintea căsătoriei lor, îl întreba adeseori despre ținutul său. În ziua de 16 octombrie la Castelul Monrepos, a avut loc sărbătorirea oficială a logodnei lui Carol I domn al României cu Elisabeta principesă de Wied, în vârstă de douăzecișisase de ani, logodnă rapidă și scurtă. Domnul Carol I a trimis o depeșă în România prin care își informa poporul despre decizia luată. "Mă simt deci fericit astăzi că pot să dau poporului meu o cheazășie pentru ordinea și stabilirea de care au atâta nevoie, vestindu-i sărbătorirea logodnei mele cu prințesa Elisaveta de Wied"¹².

Căsătoria Majestății Sale cu Domnul Carol I de Hohenzollern s-a desfășurat la 15 noiembrie după semnarea contractului de căsătorie, binecuvântarea celor doi avea să fie oferită de regele Wilhelm al Prusiei. Guvernul român a fost reprezentat la acest eveniment de o remarcabilă importanță pentru evoluția societății românești de Ministrul de Justiție Vasile Boerescu și de trimisul diplomatic al României la Paris, Ion Strat. Din suita lui Carol făceau parte maiorii Greceanu și Skina, mareșalul curții G. Filipescu și primele doamne de onoare ale Elisabetei, Elena Cornescu și Zulnia Sturdza. „Uniți pentru vecie, primind binecuvântarea dumnezeiască în fața altarului, ea zâna coborâtă din poveste, Doamna Elisabeta, l-a ajutat pe el ca cu vârful spadei să înscrie în cartea vremurilor pagini noi, pline îndesate slove cari să-i preamărească vitejia și înțelepciunea”¹³.

⁹I. E.Toronțiu, *Carmen Sylva în literatura românească*, extras din "Junimea Literară", Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1924, p. 10.

¹⁰ Ion Bulei, Stelian Țurlea, *Carol I un destin pentru Romania*, București, Editura Rao, p. 38.

¹¹ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. II 1869-1875, Colecția Istorie și Politică, Ediție și prefață de Stelian Neagoe, București, Editura Scripta, 1993, p. 35.

¹² Capsali Maria F, *Regina Elisaveta (Carmen Sylva)*, Partea II, București, Institut de Arte Grafice Iancu Ionescu, f.a., p. 14.

¹³ Alexandru N. Papagheorghe, *Douăzeci de ani de la moartea Carmen Sylvei*, în "Revista Cadrilater", an I, 1936, nr. 2-3, p. 18.

Odată cu oficializarea căsătoriei cuplul suveran a plecat în ziua de 18 noiembrie spre București, la bordul vasului Franz Joseph, traversând Viena și Budapesta. La sosirea în țară, noua doamnă a României era deja o femeie matură care și-a asumat rolul cu o responsabilitate demnă de urmat. În momentul sosirii sale în România, doamna Elisabeta și domnul Carol I au fost întâmpinați de Dimitrie Ghica la Turnu-Severin. Sosirea în orașul Giurgiu a coincis cu „un timp splendid. Portul e bogat decorat și cu gust; aceasta o bucură mult pe principesa care e aclamată frenetic și acoperită de flori”¹⁴. Despre frenezia oamenilor care i-au întâmpinat pe cei doi, aflăm următoarele: "În acest moment mulțimea rupe cordoanele de jandarmi și dă năvală să înconjoare cu suflute pline de credință, pe tinerii speranțelor românești”¹⁵. La sosirea sa, Elisabeta va primi din partea doamnelor române o diademă din aur cu pietre scumpe lucrată manual.

Călătoria cuplului princiar spre București a continuat cu trenul către Gara Filaret. Odată ajunși aici au fost primiți cu salve de tun, cu flamuri tricolore așezate peste tot, covoare și flori, mii de urale și sunete de clopot. Totul răsună de bucurie, oamenii și natura. Principesa a putut observa în jurul ei panglici multicolore și costume naționale. Cuplul princiar era așteptat de o mulțime de oameni, demnitari, militari în ținute de gală, doamne ale societății în rochii vaporose care îi oferă o nouă diademă din aur, de această dată cu perle și încrustată cu briliante. În momentul sosirii în capitală domnul Carol I și doamna Elisabeta au fost întâmpinați de primarul Gheorghe Cantacuzino care le-a oferit conform obiceiului pâine și sare care simboliza bogăția neamului.

Doamna Elisabeta și domnul Carol I au părăsit Gara Filaret și s-au îndreptat spre Patriarhie unde li s-a oferit o nouă binecuvântare, însă de această dată conform religiei și tradiției ortodoxe. Ceremonia de la Patriarhie a luat sfârșit cu căsătoria a patru cupluri de țărani, legământul lor simbolizând județele noi țări.

Elisabeta era o persoană de o bunătate excesivă, cu o privire blândă, îi ajuta pe cei care aveau nevoie de ea, avea darul de a-i asculta pe cei din jurul ei și întotdeauna oferea ajutor și încerca să curme suferințele celorlalți oferindu-le bucurii modeste. Operele ei de binefacere au avut în aceasta o adevărată protectoare ce a dat dovadă de un devotament mare. Odată cu finalizarea conflictelor politico-militare care au dominat Europa secolului al XIX-lea, doamna Elisabeta devine la 10 mai 1881 prima Regină a României. "Ca regină, Elisabeta de Wied și-a îndeplinit datoriile către patria ei adoptivă, iar în politică nu s-a amestecat niciodată”¹⁶.

Doamna Elisabeta era conștientă de greutățile pe care le avea de trecut în misiunea sa, motiv pentru care în mica discuție avută la Budapesta pe 29 septembrie cu ambasadorul francez Fonthenary, sublinia faptul că poporul român este unul francofon, dornic să treacă un nou nivel spre a atinge apogeul culturii. Despre acest lucru, Elisabeta spunea că "românii sînt așa de obișnuiți cu limba d-voastră că ei gîndesc în franceză... așa de bine eu, care sînt în România o prințesă germană, înainte de a deveni româncă a trebuit să devin franțuzoaică ca să pot să-mi îndeplinesc misia în această țară”¹⁷.

¹⁴ *Memorile regelui Carol I al României*, vol. II 1869-1875, Colecția Istorie și Politică, Ediție și prefață de Stelian Neagoe, București, Editura Scripta, 1993, p. 58.

¹⁵ Lucreția Carandino Platamona, *Regina Elisaveta (Carmen Sylva)*, București, Editura Universul, 1943, p. 97.

¹⁶ I.G.Duca, *Memorii*, vol. II, București, Editura Express, 1992, p. 99.

¹⁷ Ioan Bulei, *Atunci cînd veacul se năște...*, București, Editura Eminescu, 1990, p. 361.

Monotonia iernii din 1915-1916 a fost întreruptă de moartea Reginei Elisabeta. "Astăzi, 18 Februarie 1916, ora 8 și 30 min. dimineața, Majestatea sa Regina Elisaveta vrednică'n credincioasa Tovarășe a primului Rege al României a încetat din viață la Paltul Regal din București în urma unei pneumonii, fiind de față Majestățile Lor Regale și Regina și Alteța Sa Regală Principele Moștenitor"¹⁸.

Bibliografie

- Bulei Ioan, *Atunci când veacul se năștea...*, București, Editura Eminescu, 1990.
- Bulei Ion; Țurlea Stelian, *Carol I, un destin pentru Romania*, București, Editura Rao.
- Capsali Maria F, *Regina Elisaveta (Carmen Sylva)*, Partea II, București, Institut de Arte Grafice Iancu Ionescu, f.a.
- Carandino Platamona Lucreția, *Regina Elisaveta (Carmen Sylva)*, București, Editura Universul, 1943.
- Duca I. G, *Memorii*, vol. II, București, Editura Express, 1992.
- Dworschak Francisc Ion, *Epoca Monarhiei în România o scurtă istorie*, Editura Criterion, 2004.
- Maiorescu Titu, *Opere*, vol. II, București, Editura Minerva, 1984.
- Memorile regelui Carol I al României*, vol. II 1869-1875, Colecția Istorie și Politică, Ediție și prefață de Stelian Neagoe, București, Editura Scripta, 1993.
- Papageorghe Alexandru N., *Douăzeci de ani de la moartea Carmen Sylvei*, în "Revista Cadrilater", an I, 1936, nr. 2 – 3.
- Rosetti Dim. R., *Dicționarul Contimporanilor*, București, Editura Lito-Tipografiei "Populara", 1897.
- Toronțiu I. E., *Carmen Sylva în literatura românească*, extras din "Junimea Literară", Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1924.
- Verghe Marg; Miller Ecaterina Sandulescu, *Evoluția scrisului feminin în România*, București, Editura Bucovina, 1935.

¹⁸ Capsali Maria F, *Regina Elisaveta (Carmen Sylva)*, Partea II, București, Institut de Arte Grafice Iancu Ionescu, f.a., p 8.

**REPREZENTĂRI ORIGINALE ALE FECIOAREI MARIA ÎN BISERICA SF.
NICOLAE DOMNESC DIN CURTEA DE ARGEȘ (SEC. XIV).
„ADUCEREA DARURILOR LA CORTUL MĂRTURIEI” ȘI
„ADORMIREA FECIOAREI”**

Adrian Stănilă¹

Résumé. *Le travail fait suite à une importante analyse des peintures de l'Eglise Princièrè Saint Nicolas de Court d'Argeș, sur la façon de transposer symbolique de Marie. Peste menace, L'Argeș a développé l'ensemble du cycle iconographique de Marie, considérée comme le protectrice ultime. C'est la Renaissance de la peinture la plus avancée en Europe du Sud-Est. Nous discutons aspects des deux grandes représentations: Apportant des cadeaux pour le tabernacle et Assomption.*

Mots-clés: *ascendant mystique, l'esthétique médiévale, Paléologue peinture de la Renaissance, représentation picturale, symbole marial*

Rezumat. *Lucrarea presupune o analiză importantă a picturii bisericii Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, în legătură cu modul de transpunere al simbolicii Fecioarei. Sub amenințarea ciumei, ansamblul de la Argeș a dezvoltat întregul ciclu iconografic al Mariei, considerată protectoarea supremă contra acesteia. Operăm, totodată, cu cea mai avansată pictură renașcentistă a sud-estului european. Ca exemplificare, au fost tratate două uriașe reprezentări: Aducerea darurilor la Cortul Mărturiei și Adormirea Fecioarei.*

Cuvinte cheie: *ascendență mistică, estetică medievală, Renaștere Paleologă, reprezentare picturală, simbol marial*

Remarcabil complex artistic și arhitectural al începutului de statalitate românesc, Biserica Domnească din Argeș a păstrat, în variantă picturală originală (sec. XIV), întregul ciclu de 24 reprezentări mariale aferent bisericilor creștine. Nu doar că avem de-a face cu singura biserică medievală care păstrează nealterat întregul ciclu marial, dar stilul și compoziția acestor reprezentări le recomandă ca cel mai avansat tip de iconografie renașcentistă de factură bizantin-paleologă. Mai regăsim astăzi echivalențe ale acestui tip pictural în numai 4 alte biserici anterioare ce datează din secolul XIV: Choras (Constantinopol), Visoki Dečani, Gračanica (Kosovo) și Lesnovo (Bulgaria), foste mănăstiri. Operăm, totodată, cu cea mai veche pictură murală păstrată din Țara Românească.

Picturile despre care discutăm nu au putut fi studiate anterior anului 1920, deoarece ele erau acoperite de alte două straturi picturale. Odată cu readucerea lor la lumină, cațiva

¹ Masterand „Studii medievale”, Universitatea din București, adilotus@yahoo.com.

istorici ai artei și-au exprimat opinia în ce le privește. Printre aceștia îi menționăm pe restauratorii Dumitru Noroce și Iovan Mihail dar și pe Victor Brătulescu, Pavel Chihăia, Nicolae Moisescu, Manole Neagoe, Răzvan Theodorescu, Elena Teodorescu, Maria Ana Musicescu, Virgil Vătășianu, etc.

Reprezentările mariale din Biserica Domnească de la Argeș au fost puse în legătură și cu ritualul magico-religios de apărare contra ciumei ce s-a manifestat acolo, în diverse episoade, din 1346 până după 1583. De aceea la Argeș avem ciclul complet de 24 reprezentări mariale și tot de aceea picturile ce cuprind varietăți ale acestui motiv au trebuit să atingă maximă complexitate compozițională, simbolică și stilistică².

Frescele, datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, fiind realizate între anii 1352-1369³ de o echipă ce pare a fi reunit discipoli ai școlilor renascentiste bizantin-paleologă, slav-bizantină, thessalo-cretană și chiar italiană. Execuția lor s-a realizat pe un substrat de tencuială compus din var, nisip și paie tocate⁴. La nivelul tehnicii picturale observăm preferința pentru pictarea în evantai, specifică epocii Paleologilor⁵. Stilistic, avem de a face cu un tip de artă ce transcede *trecento*-ul, menținând tradiția simbolică bizantină, dar punând important accent pe calitățile portretistice și perspectiviste ale meșterilor⁶.

Una dintre cele mai importante reprezentări de la Argeș este *Aducerea darurilor la Cortul Mărturiei*. Realizată de-a lungul întregii axe centrale a apsisului, scena este una din cele mai întinse din întregul ansamblu. Chiar dacă la nivel compozițional nu concurează altor picturi din biserică, această imagine plusează la nivel stilistic, reunind unele dintre cele mai profunde simboluri creștine și marial-creștine. Tema amintește făgăduiala mântuirii (care se va împlini prin implicarea Fecioarei), cuprinsă în Vechiul Testament și, prin dispunerea chiar deasupra *Împărtășirii apostolilor*, stabilește paralelismul cu legea nouă⁷.

În centrul imaginii ne este redată viziunea tabernaculului sfânt pe fundalul culorilor curcubeului, din care apar proorocii Isaia și Ieremia, aluzie certă la cele două cărți veterotestamentare⁸. În cort este reprezentat prestolul, vegheat de doi heruvimi, pe care sunt așezate o anforă de aur, Chivotul Legii și un tip triunghiular al *menorei*⁹, toate fiind simboluri mariale. Dacă vasul de aur este cert o referire la vasul plin cu mană din care a fost hrănit poporul sfânt în deșert (simbol marial)¹⁰, Maria însăși este Chivotul ce-l conține pe Legiuitor.

² *Istoria medicinei românești*, coord. Valeriu Lucian Bologa, Editura Medicală, București, 1872, pp. 82-84.

³ *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșan (redactori responsabili), Tudor Teotoi (secretar științific), Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 749.

⁴ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, Editura Academiei R. P. R., București, 1959, p. 341.

⁵ Grigore Ionescu, Maria Ana Musicescu, *Biserica Domnească din Curtea de Argeș*, Editura Meridiane, București, 1967, p. 25.

⁶ vezi *Ibidem*, p. 341.

⁷ *Ibidem*, p. 345.

⁸ Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1949, p. 75. Cei doi prooroci sunt însoțiți și de două inscripții grecești care, în traducere liberă s-ar transpune astfel: „*Scris-a Isaia*”; „*Zis-a Ieremia*”.

⁹ Virgil Vătășianu, *op. cit.*, p. 346. Menora e considerată prefigurare a Fecioarei; vezi *Exodul*, în *Biblia sau Sfânta scriptură a Vechiului și Noului Testament*, trad. Dumitru Cornilescu, București, 1921, pp. 32-55.

¹⁰ vezi *Exodul*, în loc. cit.

În plus de asta, pe Chivot chiar este reprezentată o Orantă medalion. Viziunea triumfiulară, atât a minorei cât și a Chivotului, este o profundă referire la Trinitatea perfectă și la relația privilegiată pe care o are Maria cu fiecare persoană a acesteia. O superbă Orantă medalion este reprezentată și pe draperia ce acoperă prestolul. De-o parte și de alta a mesei, Moise și Aaron cădelnițează în vestminte preoțești specifice secolului XIV¹¹.

Spre cortul sfânt par a se îndrepta cele 12 triburi israelite, reprezentate sub forma a tot atâtea regi ce aduc în dar vase din aur (profund simbol marial) către prestolul din mijlocul acestuia. Decodificarea s-ar traduce prin faptul că celor 12 triburi le este promis un *Masha*/ Mesia, iar ei la randu-le fac sacrificiul de a oferi vasul ce îl conține, anume Fecioara ce îl va purta în pântec. Cei 12 regi sunt dispuși în grupuri de câte șase, de-o parte și de alta a motivului central. Analizând atent cele două grupuri, ne este relevat faptul că pictura nu este opera unei singure persoane. Maeștrii au lucrat diferit. În timp ce cortegiul nordic (stanga) este reprezentat static și inexpressiv, cel sudic (dreapta) este mult mai dinamic și pare, într-adevăr, că dansează¹². Oricât de bogată ar fi vestimentația personajelor reprezentate, observăm că acestea nu ies din registrul celor două culori mariale: roșu și albastru¹³.

Aducerea darurilor la Cortul Mărturie este o scenă destul de rară în iconografia creștină, fiind specifică mai ales lumii slav-bizantine. Au fost descoperite analogii stilistice și compoziționale cu imagini din mănăstirile athonite Protaton și Hilandar și din cele de la Gračanica (1321), Visoki Dečani (1335), și Lesnovo (c. 1349), însă pretutindeni lipsește cortegiul¹⁴.

Pe latura vestică avem uriașa reprezentare a *Adormirii maicii domnului* (4x3 m), excelentă îmbinare a dogmei și filosofiilor orientale cu cele occidentale, dar și cu diversele texte apocrife. Și stilistic, această reprezentare pare o combinație a mai multor școli picturale: Renaștere paleologă constantinopolitană și cretană, influență slav-bizantină, Renaștere italiană, dar și influențe autohtone. Poate fi vorba de o echipă de realizare. Pictura se remarcă mai ales prin dispunerea personajelor, dar și prin expresia pe care maeștrii au știut să o dea fiecărui personaj.

Nu întâmplător scena a fost dispusă pe *lumina* (suprafața pictată) vestică a naosului, acesta fiind rezervat, în orice biserică, evenimentelor care marchează anul liturgic¹⁵.

Fresca înglobează șapte scene, grupate în jurul temei centrale. În centrul imaginii, Fecioara este întinsă pe un catafalc încadrat de cele două tipuri de *phisios*, venite să se închine trupului inert. În partea sudică (stânga) sunt dispuși 10 apostoli și doi episcopi, iar spre nord (dreapta) îngerii și ceilalți doi apostoli¹⁶. La baza catafalcului e redată scena în care un evreu

¹¹ Virgil Vătășianu, *op. cit.*, p. 346, vezi și *Evrei III și Evrei V*, în *Biblia*, pp. 604-605.

¹² Grigore Ionescu, Maria Ana Musicescu, *op. cit.*, p. 21.

¹³ Virgil Vătășianu, *op. cit.*, p. 346. Roșul și albastrul sunt totodată și culori ale supremației recunoscute și acceptate. În acest caz, roșul este atributul stăpanirii divine (*inflecto caelentis*), pe când albastrul este atributul puterii lumesti (*inflecto regalit*), îngemănarea lor producând comuniune și codeterminare.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Leonid Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica ortodoxă*, studiu introductiv și traducere Teodor Bakonski, Editura Anastasia, București, 1994, p. 126.

¹⁶ Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș*, pp. 47-48.

profanator atinge trupul, moment în care arhanghelul Mihail coboară din cer și îi retează mâinile¹⁷.

Scena este una aulică, încadrată de reprezentarea unei arhitecturi elaborate (prezența iconografică a arhitecturii e, de obicei aluzie la persoana Mariei), la ferestrele căreia se observă fizionomii marcate de agitație sau tristețe. Dacă detaliul arhitectural din stânga e marcat de imaginea lui Alexandru Macedon și de simbolul budhist ce reunește principiile Yin și Yang (folosit aici pentru a reda îngemănarea dintre *oussia* și *phisiosul* lui Hristos), cel din dreapta folosește ca egidă trei triunghiuri concentrice. În acest al doilea caz e vorba de reprezentarea atât triunghiulară (*piatra din capătul unghiului*), cât și lineară a Trinității/*filioque* (*Duhul procede de la Tatal prin Fiu*) – nerecunoscută canonic în ortodoxie.

Motivul central al întregii frize este acela al unei cupole bleu (culoarea virginității fizice și spirituale) ce conține lumea de dincolo. Hristos în mandorlă preia sufletul micii sale, reprezentat ca un copil, și îl trimite pe scara serafică¹⁸ spre intrarea în Rai, care în viziunea realizatorilor este fereastra unei case țărănești¹⁹. Potrivit legendei sfântului Melaton, apostolul Petru ar fi fost cel care L-a rugat pe Iisus să își învie mama și să o ducă în Cer²⁰. După reunirea sufletului cu trupul, Maria pătrunde în rai ca împărăteasă, fapt ilustrat de reprezentarea ei pe tron, într-o mandorlă circulară (simbol al perfecțiunii) sprijinită de doi îngeri²¹.

În jurul temei centrale au fost dispuse și patru scene necanonice, regăsite în scrierile apocrife de influență grecească și siriacă. În stânga sus *Arhanghelul Gavriil vestește trecerea din lume a Mariei*, oferindu-i o ramură de palmier (palmeta simbolică), într-o grădină împrejmuată (*hortus conclusus*)²², în fața unei arhitecturi semicirculare. În stânga jos *Fecioara se roagă în munți*²³ cerând ajutorul Fiului în așteptarea morții, iar o mână apare din cer în semn că rugăciunea a fost ascultată. În dreapta sus *Fecioara își împarte vestmintele* unei femei (scenă iconografică rară), iar în dreapta jos *Apostolii veghează la mormântul Fecioarei*²⁴.

Registrul superior al tabloului e dominat de reprezentarea a 11 grupuri de câte un apostol și un înger purtate pe nori²⁵. Potrivit tradiției, apostolul Toma nu ar fi participat la eveniment.

Adormirea Fecioarei de la Argeș converge cu reprezentări similare anterioare ce se păstrează încă la Grațanica, Visoki Dečani, Psača și Choras. În mănăstirile athonite scena este mult mai schematizată, fiind redusă și principalizată²⁶.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 47-49.

¹⁸ Potrivit lui Bonaventura, Fiecare din cele trei dimensiunile Scării: în afară, înăuntru și în sus de noi înșine comportă fiecare două faze: imanentă și transcedentă, rezultând șase etape ce simbolizează cele șase aripi ale serafimului Sfântului Francisc. Abia la parcurgerea acestei *Scări* îl aflăm pe Dumnezeu ca Unitate și Treime; vezi Bonaventura, *Despre reducerea artelor la teologie*, trad. Horia Cojocariu, Charmides, Bistrița, 1999, p. 589, nota 24.

¹⁹ Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 49.

²⁰ apud Nicolae Moisescu, *Biserica Domnească din Curtea de Argeș*, Curtea de Argeș, 1997, p. 25.

²¹ Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 49.

²² vezi Cântarea Cântărilor în Biblia.

²³ Muntele foarte înalt este simbol marial. Vezi *Isaia*, în *Biblia*, pp. 349-376.

²⁴ Nicolae Moisescu, *op. cit.*, pp. 24-25.

²⁵ Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 49, vezi și Idem, Maria Ana Musicescu, *Biserica Domnească din Curtea de Argeș*, p. 24. Norul care îl trimite pe pământ pe Cel Drept este un profund simbol marial. Vezi, în acest sens *Isaia*, în loc. cit.

Avem, aşadar, de a face cu unul dintre cele mai reprezentative complexe iconografice din întregul Ev mediu sud-est European. Reprezentările mariale, ca şi celelalte reprezentări sunt atât de avansate, la nivel stilistic, compoziţional şi simbolic, încât uimesc până astăzi privitorul mai mult sau mai puţin avizat. Nu întâmplător cele două picturi au fost alese pentru exemplificare, ele fiind unele dintre cele mai elaborate nu doar din Biserica Domnească de la Argeş, ci din întreaga iconografie simbolică medievală.

Bibliografie

*** *Biblia sau Sfânta scriptură a vechiului şi noului testament*, traducere Dumitru Cornilescu, Bucureşti, 1921.

BONAVENTURA, *Despre reducerea artelor la teologie*, trad. Horia Cojocariu, Charmides, Bistriţa, 1999.

IONESCU, Grigore, *Curtea de Argeş. Istoria oraşului prin monumentele lui*, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II”, Bucureşti, 1949.

IDEM; MUSICESCU, Maria Ana, *Biserica Domnească din Curtea de Argeş*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1967.

*** *Istoria medicinei româneşti*, coord. Valeriu Lucian Bologa, Editura Medicală, Bucureşti, 1872.

*** *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creştină către Europa „patriilor”*, Ştefan Ştefănescu, Camil Mureşan (redactori responsabili), Tudor Teotoi (secretar ştiinţific), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001

MOISESCU, Nicolae, *Biserica Domnească*, Curtea de Argeş, 1997.

USPENSKY, Leonid, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, trad. Theodor Baconski, Apologeticum, Bucureşti, 2006.

VĂTĂŞIANU, Virgil, *Istoria artei feudale în Țările Române*, Fundaţia culturală română, Cluj-Napoca, 2001.

²⁶ Virgil Vătăşianu, *op. cit.*, p. 359.

Fig. 1 - Aducerea darurilor la Cortul Mărturie

Fig. 2 - Adormirea Fecioarei

Abstrakt. *Denken und Sprache. Wenn sie nicht einig sind, dann wenigstens entsteht inzwischen eine innere Verbindung, die auf unseres ganze Leben wirkt. Als kulturelle Wesen bedeutet die Sprache für uns eine Ebene wo wir sogar bestimmen können, was für uns als Erfahrung möglich ist: sie eröffnet für uns eine Wahrheit, oder verbirgt sie. Mit diesem Problem beschäftigen wir uns im Folgenden. Die Ergebnisse: nicht nur drückt die Sprache aus, die Art und Weise wie wir die Welt wahrnehmen, sondern hilft uns mehrere Ansichten und Erlebnisse uns eigen zu machen.*

Stichworte: *Sprache, Denken, Schöpfung, Spiel, Heidegger, Nietzsche, Phänomen, aletheia, lethe, Wahrheit*

Rezumat. *Gândire și Limbă. Dacă nu sunt una și aceeași, atunci între ele apare cel puțin o legătură intrinsecă, ce se reflectă în întreaga noastră existență. Drept ființe culturale, limba reprezintă pentru noi un nivel unde putem determina ce este posibil ca experiență: ea deschide pentru noi un adevăr, sau dimpotrivă – îl ascunde. Asupra acestei probleme se apleacă textul de față. Rezultatele: limba nu exprimă doar felul în care noi percepem lumea ci ne ajută, în principiu, să obținem mai multe puncte de vedere și trăiri.*

Cuvinte cheie: *limbaj, gândire, limba, lucruri, creație, joc, heidegger, nietzsche, fenomen, adevar, aletheia-lethe*

1. Cuvintele și lucrurile

Despre relația dintre lucruri și cuvinte, cât și despre rolul pe care îl câștigăm, drept purtători de *logos*, în orizontul hermeneutic, se poate vorbi în mod preliminar, pornind de la două momente biblice, considerându-le drept prilej de reflecție (drept posibil material ludic) și făcând abstracție de semnificația lor teologică. Primul moment este creația lumii prin cuvânt: clipa în care din nimic răsar lucrurile este instanțiată prin rostire – un mecanism ce-și găsește răsunetul în operele romantice și idealiste, unde obsesia pentru posibilitatea de a determina lumea prin recurs la sine (eu) ajunge la dimensiuni colosale.² Al doilea moment, la fel de semnificativ, se relevă prin sarcina lui Adam de a da nume ființelor, consfințindu-și astfel titlul de stăpân al lor, dar efectuând, în același timp, un act repetitiv de creație, prin care restructurează lumea. Izbitoare ar trebui să fie înainte de toate deosebirea dintre cele două momente: primul este unul întemeietor și face recurs la un verb cu valoarea de punct

¹ Philosophische Fakultät, Eberhard Karls Universität Tübingen, babindana@gmail.com.

² Spre exemplu, filosofia eului la Schelling și Fichte

arhimedic în întreaga gândire occidentală (să fie); al doilea își limitează puterea la redenumire prin substantiv, ceea ce îl depotențează în mare măsură ontologic. Fixată, în urma acestui excurs, ar rămâne relația dintre lucru și cuvânt, și într-o schemă mai largă – între limbă și lume, în care actul vorbirii servește drept temei existențial – nimic nu capătă contur fără a fi însoțit de un *verbum*.

În aceeași ordine de idei, despre această oglindire a structurii lingvistice în ordinea lucrurilor se poate gândi referindu-ne la observația lui Heidegger în privința îngemănării dintre enunțul logic, de forma subiect-predicat și modelul metafizic tradițional – substanță-accident: paralela nu este întâmplătoare și totuși, despre întâietatea uneia sau alteia nu se poate vorbi poate tocmai din motiv că pentru noi limba și lumea coexistă – avem parte de lume în măsura în care suntem înrădăcinați în cuvânt: „Beide, Satz- und Dingbau, entstammen in ihrer Artung und in ihrem möglichen Wechselbezug einer gemeinsamen ursprünglicheren Quelle.”³ Temeiul comun al limbii și al obiectelor, așa cum sunt percepute stă în gândire: obținând date senzoriale și din necesitatea de a le aduce sub un concept comun, de a înfăptui, prin urmare, un act sintetic, imaginativ, gândirea clădește cu de la sine putere obiectul, căruia îi corespunde o expresie lingvistică, având forma generală „x este y”, sau, pentru a da un exemplu concret: „masa este albă”.

Schleiermacher va susține în aceeași măsură că „die Sprache ist die Art und Weise des Gedankens, wirklich zu sein.”⁴ Mecanismul relevă înainte de toate faptul că limba și actul vorbirii în mod special reprezintă o acțiune de sintetizare și adunare împreună, fapt exprimat atât de sugestiv în cuvântul grecesc *legein*, de unde și *logos* – care mai are sensul de vorbire sau rațiune. Se vede, din acest demers că fenomenul lingvistic și rațiunea, capacitatea de a gândi stau foarte aproape unul față de celălalt, dacă nu chiar se întrepătrund, definind din capul locului modul în care ne mișcăm în interiorul lumii, creând-o de fapt prin simpla încercare de a ne oferi nouă înșine o dinamică înăuntrul ei.

Pentru că orice încercare de acest fel implică o raportare *rațională* (în sensul de mai sus al *logos*-ului), adică o *inter-lego* (de unde – intelect) (înțelegerea referă întotdeauna la un conținut cel puțin înrudit cu cel lingvistic în acest sens) spunem că limba apare drept fenomen fundamental și universal prin care transpare lumea: *Sprache, die Sinn aussagt, ist nicht nur Kunst und Geschichte, sondern alles Seiende, sofern es verstanden werden kann.*⁵ Căci, în acest context, a avea lume înseamnă a se raporta într-un anume fel la ceea ce există, a da nume fenomenelor și lucrurilor pe care le întâlnim și a le interpreta, în acest mod, din capul locului, adică a se antrena în mișcarea gândului, care nu aparține decât omului: *Sprache haben bedeutet eben eine Seinsweise, die ganz anders ist, als die Umweltgebundenheit der Tiere. Wer Sprache hat, „hat” die Welt.*⁶

³ Heidegger, Martin, *Der Ursprung des Kunstwerkes*, in *Holzwege*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1950, p.9

trad.: Ambele, atât construcția propoziției cât și cea a lucrului își au originea, în modul lor de a fi și în posibilă relație de substituție reciprocă, într-un izvor inițial comun.

⁴ Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutik und Kritik*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977, p.77
trad.: Limba este felul gândului de a fi real.

⁵ Wum, p.7

trad.: Nu doar arta și istoria sunt limbă, care revelează un sens, ci tot fiindul - în măsura în care poate fi înțeles.

⁶ Wum, p.457 trad.: A avea limbă înseamnă chiar un mod de a fi, cu totul diferit de relația cu mediul, caracteristică pentru animale. Cine are limbă – are lume.

Dacă accesul la așa-numitul lucru în sine este, în principiu, interzis, noi neputând „vedea” dincolo de propriul aparat cognitiv, prin limbaj apare un nou nivel în relația noastră cu lucrurile, care ne distanțează pe de o parte și mai mult de modul în care acestea ar exista prin sine, oferindu-ne în schimb posibilitatea de a le modifica *fenomenal*, modelul substanță-accident rămânând valid *doar* (în același timp – ce am putea pretinde mai mult?) ca expresie a unui raport uman. Dar pentru că, în general, nu avem parte decât de fenomene, această intervenție, este de fapt, una de natură ontică, dacă nu chiar ontologică.

Pe acest ansamblu se pliază revolta nietzscheană împotriva „metaforei” în care ne conturăm existența, drept o desprindere fundamentală de adevăr, în care încercarea atât de acerbă a generațiilor de filosofi de a-și revendica accesul la el tocmai prin cuvânt, apare drept una absurdă și ridicolă. Dimpotrivă, după Nietzsche, în aspectul cel mai comun al ei, limba ar fi o construcție abstractă, care în loc să ne apropie de miezul lucrurilor, ne aruncă în direcția opusă. Dacă aruncăm o privire la mecanismul lingvistic explicat de către filosoful german, s-ar putea mai degrabă susține că lumea la care ne referim întruna prin intermediul cuvintelor - *grosso modo* – nu există. Ea ar fi mai curând o construcție metaforică de dimensiuni colosale, în care așa-numitul subiect creator uită în totalitate rolul pe care îl joacă, mișcându-se întotdeauna între propriile plăsmuiri.

Fiecare cuvânt ar desemna prin sine un nivel atât de abstract, încât nu s-ar putea admite că lucrurile, în apariția lor concretă, i-ar corespunde: „Wir glauben etwas von den Dingen selbst zu wissen, wenn wir von Bäumen, Farben, Schnee und Blumen reden und besitzen doch nichts als Metaphern der Dinge, die den ursprünglichen Wesenheiten ganz und gar nicht entsprechen.”⁷ Mai cu seamă conceptele, atât de preferate în filosofie sau știință, nu exprimă decât o enormă capacitate sintetică a omului, care distanțându-și privirea de la obiecte sau proprietăți singulare, este capabil să generalizeze într-o manieră atât de superioară, încât, până la urmă, să transceadă „lucrurile” însele, ajungând la Idei. Conceptele nu ar fi altceva decât rezultatul unei abstracțiuni, Nietzsche oferind un exemplu cât se poate de pregnant pentru a ilustra mecanismul „creației” unui concept în genere:

*So gewiss nie ein Blatt einem anderen ganz gleich ist, so gewiss ist der Begriff Blatt durch beliebiges Fallenlassen dieser individuellen Verschiedenheiten, durch ein vergessen des Unterscheidenden gebildet, und erweckt nun die Vorstellung, als ob es in der Natur ausser den Blättern etwas gäbe, das „Blatt“ wäre, etwa eine Ur-form, nach der alle Blätter gewebt, gezeichnet, abgezirkelt, gefärbt, gekräuselt, bemalt wären, aber von ungeschickten Händen, so dass kein Exemplar korrekt und zuverlässig als treues Abbild der Urform ausgefallen wäre.*⁸

⁷ Nietzsche, Friedrich, *Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinne*, in *Nachgelassene Schriften 1870-1873*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1973, p.373

trad.: Noi credem că știm ceva despre lucrurile însele, atunci când vorbim despre copaci, culori, zăpadă și flori și totuși nu deținem decât metafore ale lucrurilor, care nu corespund în nici o măsură esențelor primare a lor.

⁸ Nietzsche, Friedrich, *Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinne*, in *Nachgelassene Schriften 1870-1873*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1973, p. 374

trad.: Deci cu siguranță că o frunză nu este niciodată egală cu o alta, deci cu siguranță – conceptul de frunză este construit printr-o omisiune arbitrară a deosebirilor individuale, printr-o uitare a diferenței și trezește doar ideea cum că în natură ar mai exista ceva în afară de frunze, care ar fi „frunză”, precum o formă originară, după care sunt țesute, desenate, definite, colorate, curbate, vopsite toate frunzele, însă – în niște mâini neîndemânatică, astfel încât nici un exemplar nu ar ieși în evidență drept copie fidelă, corectă și sigură.

Poate că, pentru a-i da dreptate, dar și pentru a oferi un răspuns acestei revolte, va trebui reluată discuția cu privire la *adevăr*. Căci s-ar putea ca, desființându-l drept valoare, Nietzsche se mișcă totuși într-un orizont determinat lingvistic: pentru a putea indica ce nu este adevărul și, în principiu, unde NU poate fi găsit, ne referim la un sistem de valori (exprimate lingvistic) deja creat. Adevărul, în semnificația lui tradițională, drept realitate nemijlocită, nu poate fi găsit într-un sistem fabulatoriu, în care lucrurile nu se arată prin sine, ci își câștigă contururile prin apel la cuvinte. În această privință, redefinirea adevărului drept *aletheia* îl poate recupera, armonizând cu acest sistem fenomenal. Într-o asemenea interpretare *aletheia* ar aparține prin definiție limbii, întrucât ar desemna *ne-ascunderea fiindului*, modul în care acesta ne este disponibil: lucrurile apar în timp ce vorbim despre ele, iar a evita rostirea unui cuvânt înseamnă, în principiu, a desființa ceva, a face să dispară. Nu întâmplător Austin va arăta într-o celebră lucrare⁹ că prin intermediul cuvintelor se pot realiza o multitudine de acțiuni: de la botez până la încheierea unui contract sau a instituirii societăți, adică actele fundamentale în mijlocul căreia ne conturăm ca ființe culturale – toate își revendică validitatea prin instrumentul lingvistic. Acest nivel existențial, prin care ne ridicăm deasupra naturii și ne înstăpânim asupra-i este atât de complex încât nici o altă ființă nu ar putea pătrunde în interioru-i, fiind lipsită de aceleași structuri *a priori*.

De fapt orizontul în care se mișcă Nietzsche este unul din capul locului estetic, ceea ce determină în principiu întreaga noastră „întâlnire cu lucrurile”, o delimitare strictă între subiect și obiect neputând fi realizată întrucât tot ceea ce își câștigă numele de obiect pentru noi, este deja o reprezentare subiectivă. Dacă a rupe acest cerc ermetic și a ieși din el nu este posibil, atunci va trebui să acceptăm că, rămânând în interiorul lui, lucrurile despre care vorbim nu au o validitate în sine, ci se justifică doar drept reprezentări, asupra cărora se apleacă în principiu, orice discuție. Ne întrebăm în aceeași ordine de idei: merită să ne îndreptăm atenția către altceva, decât spre ceea ce constituie din capul locului *lumea* în care trăim? De aceea Nietzsche va susține:

*Überhaupt aber scheint mir die richtige Perception – das würde heissen der adäquate Ausdruck eines Objekts im Subjekt – ein widerspruchvolles Unding: denn zwischen zwei absolut verschiedenen Sphären wie zwischen Subjekt und Objekt giebt es keine Causalität, keine Richtigkeit, keinen Ausdruck, sondern höchstens ein ästhetisches Verhalten, ich meine eine andeutende Übertragung, eine nachstammelnde Übersetzung in eine ganz fremde Sprache.*¹⁰

Desprinși din legătura cu lucrul în sine, care ar cere o *adequatio*, îndreptarea către fenomen și acceptarea unui univers al raporturilor nu este totuși o cădere în relativism, prin excluderea unui punct de sprijin al adevărului. Dimpotrivă, aceasta indică asumarea unei modestii potrivite pentru condiția umană, care nu poate pretinde o apropiere nelimitată față de lucruri. În această privință, exigența maximă pe care o poate avea omul față de sine însuși este aceea de a-și exersa în deplinătate calitatea de *homo faber*, într-un joc continuu, în care nu

⁹ Austin, J.L., *How to do things with words*, Oxford University Press, London, 1962

¹⁰ Nietzsche, Friedrich, *Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinne*, in *Nachgelassene Schriften 1870-1873*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1973, p. 378

trad: În orice caz percepția corectă mi se pare a fi – ceea ce s-ar numi expresia adecvată a unui obiect în subiect – o absurditate contradictorie: căci între două sfere cu totul diferite precum subiect și obiect nu există nici o cauzalitate, nici o corectitudine, nici o expresie, însă cel mult un comportament estetic, adică o comunicare sugestivă, o traducere neclară într-o limbă cu totul străină.

există o ultimă soluție, un ultim răspuns, sau adevăr în sens tradițional, deși acestea nu vor fi niciodată scăpate din vedere. A accepta confruntarea cu nemărginirea în acest sens și a se situa în interiorul ei, semnifică un act pe deplin corespunzător unei conștiințe a finitudinii.

De aceea, la Nietzsche, profetul unui nou timp capătă înfățișarea unui „poet”, care va predica într-un dans ludic depășirea omului și răsturnarea valorilor drept un act fundamental creativ, care nu ar fi posibil dacă ființa umană nu-și reamintește cine este de fapt. Astfel, spusele lui Zarathustra: „Wollen befreit: denn wollen ist schaffen: so lehre ich. Und nur zum Schaffen sollt ihr lernen!”¹¹ seamănă într-un mod izbitor cu „predica” lui Schiller întru recuperarea jocului estetic. Căci el va adăgura mai târziu: „Und ihr sagt mir, Freunde, dass nicht zu streiten sei über Geschmack und Schmecken? Aber alles Leben ist Streit um Geschmack und Schmecken!”¹², determinând în principiu caracterul întregului său discurs, orientat către o reactualizare a dimensiunii demiurgice. Dacă Dumnezeu a murit, iar știința se înșală făcând apel la concepte și pretinzând accesul la adevăr, unica alternativă legitimă este atitudinea estetică.

Zarathustra nu este doar un apologet al terțului inclus, arătând din capul locului că pozițiile contradictorii pot fi valabile și asta – în același timp (spre exemplu: Ich liebe die, welche nicht zu leben wissen, es sei denn als Untergehende, denn es sind die Hinübergehenden.¹³), (legitimând astfel o înțelegere a jocului drept transmutare a unui conținut în contrariul său, a unei paradigme, într-o alta) ci și un mare stilist lingvistic, vorbirea căruia indică în primă instanță modul în care se raportează la lume, avizat încă în *Die Geburt der Tragödie*, drept atitudine estetică.

2. Limba drept *imago mundi*

Revenind la problema acestui capitol ne putem întreba: înainte de toate, cum se manifestă legătura din lume și limbă drept fenomen fundamental și universal al existenței umane? Ce semnificație are întregul conținut lingvistic în construcția unui joc estetic? Care este, în cele din urmă, potențialul ludic al limbii, și, în principiu, cum poate fi justificată ideea unui nivel elementar pe care îl ocupă fenomenul lingvistic în schema unui joc universal?

În filosofia platonice ne confruntăm, spre exemplu, cu un caz deosebit de ciudat. Înainte de toate, în întreaga-i construcție lipsește tocmai Platon, de la care își revedincă numele. Cu mefiență față de cuvântul scris, exprimată mai ales în Scrisoarea a 7-a (344-345), el preferă totuși să immortalizeze dialogurile. Faptul că de cele mai multe ori subiectul discuției rămâne deschis, iar rezultatul întregii dialectici nu este decât nașterea altor și altor întrebări face posibilă interpretarea operei scrise drept exercițiu continuu, ceea ce nu înseamnă însă că această muncă ar fi sisifică.

¹¹ Nietzsche, Friedrich, *Also sprach Zarathustra*, Deutscher Taschenbuch Verlag de Gruyter, KSA Band 4, München, 201, p.111

trad.: *Voința eliberată: căci a vrea înseamnă a crea: așa vă învăț. Și voi trebuie să învățați doar spre a crea.*

¹² *Ibidem*, p.150

trad.: *Și voi îmi spuneți mie, prieteni, că asupra gustului nu se discută? Dar toată viața este o dispută asupra gustului.*

¹³ *Ibidem*, p.17

trad.: *Îi iubesc pe cei care nu știu să trăiască, ar fi adică – cei aflați în declin, căci ei sunt cei care depășesc.*

Dacă am spune, în mod provizoriu că sensul este tocmai acela de a întreba, asta ar însemna înainte de toate că prin întrebare se oferă deja o posibilitate a răspunsului, având un caracter întotdeauna dinamic, viu, în devenire. Astfel, întreaga dialectică platoniciană este văzută, în interpretarea lui Wilamowitz-Moellendorff¹⁴, drept joc. Ceea ce înseamnă, în principiu, că orizontul rămâne întotdeauna deschis: *Fragen können heißt: warten können, sogar ein Leben lang*.¹⁵ Orice travaliu serios va căpăta de aceea un caracter ludic prin faptul că nu va putea fi epuizat asemeni unei activități practice, prin atingerea unui scop dinainte stabilit, părând a fi mai curând o încercare hilară de a se sustrage ordinii pragmatice.

Fără a oferi un răspuns final, care ar opri dinamica gândirii, dialogurile platonice relevă într-un mod cât se poate de pregnant că mișcarea înspre *nous* nu se lasă a fi prinsă într-un algoritm, desemnând de fiecare dată o angrenare individuală în întregul joc ce transpare între ontic și ontologic. Apelul la forma dialectică ar putea semnifica, în principiu, două lucruri: primul - că se urmărește o universalitate a afirmațiilor, prin recurs la *celălalt*; și al doilea - că între cei doi poli ai discuției va rămâne întotdeauna un spațiu de joc. Ceea ce înseamnă, în general, că Platon evită susținerea unei teze în mod deschis, folosind prilejul angrenării în dialog pentru a „improviza” variațiuni ale gândirii, sau a exersa în vederea accesului la *nous*.¹⁶

Gadamer va puncta faptul că orice dialog, fie și cotidian, poartă în sine un caracter ludic prin imprevizibilitate¹⁷. De aceea, în principiu, faptul de a comunica verbal stă într-o relație deosebit de apropiată față de reprezentările artistice, asupra cărora ne-am aplecat în al doilea capitol: înainte de toate întâlnirea cu limba, este, fără a fi conștienți de acest fapt, întotdeauna o întâlnire cu nemărginirea unei opere (în afară de faptul că orice limbă are un caracter organic, prin faptul că se află într-o continuă transformare, nimeni nu poate pretinde că stăpânește o limbă în totalitate: *es liegt uns keine Sprache ganz vor, selbst nicht die eigene Muttersprache*.¹⁸), în al doilea rând ea face posibilă *aletheia*, având caracterul unei deschideri - prin cuvinte lucrurile capătă contururi, nivelul ontic devine inteligibil (ca în inter-legon). Prin experiența cotidiană și generală, cu alte cuvinte prin participarea tuturor oamenilor la acest fenomen, ea câștigă o valabilitate universală (cel puțin în întregul *univers* uman), întrucât orice reprezentare va avea pentru noi forma substanță-accident, regăsită în expresia lingvistică.

Limba deține un imens potențial ludic doar prin caracterul ei preexistent și care, în esență, ne transcede ca ființe individuale. Ea ar avea propria ființă, la fel ca operele de artă avute în vedere anterior: *die Sprache spricht*¹⁹, ar spune Heidegger, sugerând puterea care îi aparține limbii prin sine, ca auto-reprezentare. În acest sens, relația fiecăruia din noi cu limba/limbile pe care o vorbim reprezintă, o confruntare inevitabilă și fundamentală cu o

¹⁴ *ap. Platon, Opere complete, vol. III*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p.140

¹⁵ Heidegger, Martin, *Einführung in die Metaphysik*, Gesamtausgabe Band 40, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983, p.215

trad.: *A fi în stare să întrebi înseamnă a fi în stare să aștepti, fie și o viață.*

¹⁶ Un aspect al acestui fapt, la care vom reveni, este acela că nivelul ontologic sau noetic, îl depășește pe cel lingvistic, fapt care ar indica locul limbii drept intermediar - fundamentând totuși - planul ontic.

¹⁷ WuM, p.387

¹⁸ Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutik und Kritik*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977, p.84

trad.: *Nouă nu ne este disponibilă nici o limbă în totalitate, nici măcar limba maternă.*

¹⁹ Heidegger, Martin, *Unterwegs zur Sprache*, in *Gesamtausgabe* Band 12, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1985, p.10

operă de artă: „Die Sprache selbst ist Dichtung im wesentlichen Sinne. Weil nun aber die Sprache jenes Geschehnis ist, in dem für den Menschen jeweils erst Seiendes als Seiendes sich erschließt, deshalb ist die Poesie, die Dichtung im engeren Sinne, die ursprünglichste Dichtung im wesentlichen Sinne.”²⁰ În măsura în care ne confruntăm cu lumea și îi oferim, prin recurs la *logos*, o formă și un conținut, participăm într-un sens fundamental la creație. Dimensiunile acestei confruntări, deși neglijate de obicei, determină în mod pregnant cum ne mișcăm în lume, sau cu alte cuvinte – însăși mișcarea gândului și închegarea lumii prin această dinamică.

Dacă în limba cotidiană „suntem vorbiți”, adică efectuăm o rostire automată și nu participăm la joc într-un mod activ și auto-determinat (suntem, de fapt jucați), exemplul cel mai ilustrativ în privința imensei provocări la nivelul spiritului, pe care ne-o aruncă în față fenomenul lingvistic este încercarea de a se înrădăcina într-o altă limbă. Experiența este cu atât mai interesantă cu cât presupune aproape un act teatral: dacă subiectul nu se poate muta cu toată ființa într-o nouă limbă, dacă prin această experiență nu câștigă în același timp o nouă Ființă, dacă nu se întâmplă acea *Verwandlung*, amintită de Gadamer, încercarea de a vorbi va eșua de fiecare dată, sau cel puțin va semăna cu performanța unui actor prost, pe care, de altfel, nimeni nu-l va asculta.

Dacă acest fenomen este valid, atunci, cu fiecare nouă experiență lingvistică, experimentăm o creștere întru ființă. Inevitabil, acordul nostru cu lumea, conturându-se mai ales prin limbă, ca vehicul al gândirii, va deveni de fiecare dată – un altul. Ceea ce ajunge a fi transformat în cele din urmă, este propriul *Sein* – exersarea unei limbi apare drept act fundamental creativ, întrucât gradul de implicare al imaginației în întregul proces este unul colosal, însuși prin faptul că a vorbi înseamnă, așa cum mai amintit, un act de a lega împreună - *legein*. Iar imaginația, așa cum am încercat să arătăm anterior, determină însăși conștiința noastră de sine și implicit relația cu lumea, prin funcția sintetică (de adunare împreună) pe care o exercită.

Dacă Herder și Humboldt susțineau că fiecare limbă reprezintă un punct de vedere asupra lumii, se pare că această varietate a limbilor, care totuși spun aceleași lucruri în moduri diferite, reprezintă, în principiu, schema cea mai elementară a unui joc formal universal, unde încercând transferul de conținuturi și forme dintr-o limbă în alta, ne vom sprijini întotdeauna pe imaginație, iar rezultatul va întări întotdeauna poziția lui Derrida, conform căreia traducerea înseamnă întotdeauna un act creativ.²¹ Temeiul pentru care însă, fiecare experiență lingvistică este legată de descoperirea unei noi lumi, îl găsim la Gadamer: „Wo einer eine Sprache wirklich beherrscht, bedarf es keiner Übersetzung mehr, ja erscheint jede Übersetzung unmöglich.”²² Cu alte cuvinte, stăpânirea unei limbi este prin sine o întreagă

²⁰ Heidegger, Martin, *Der Ursprung des Kunstwerkes*, in *Holzwege*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1950, p.62

trad.: *Limba însăși este poezie în mod esențial. Dar pentru că limba este acea înfăptuire, în care pentru oameni se deschide de fiecare dată doar fiindul drept fiind, poezia în sensul restrâns este cea mai originară poezie în sens fundamental.*

²¹ Derrida, Jacques în colaborare cu Venuti, Lawrence, *What is a “relevant” translation*, in *Critical Inquiry*, vol. 27, No. 2 (2001), pp.174-200

²² Wum, p.388

trad.: *Acolo unde o limbă este cu adevărat stăpânită, nu este nevoie de nici o traducere mai mult, orice traducere devenind chiar imposibilă.*

experiență, care implică dinamica unui gând în acea limbă, ce nu se împlinește într-un mod algoritmic, urmând un set de reguli gramaticale, ci având posibilitatea de a se transmuta în întreaga tradiție a limbii, adică a-ți însuși lumea ei – o precondiție pentru a o înțelege în genere, căci există cazuri în care cuvintele sau structurile gramaticale în sine pot fi înțelese, neavând însă acces la sens – iar asta din motiv că lipsește o legătură cu lumea născută în acea limbă.

Acest joc poate fi înțeles drept un model monadologic, leibnizian, unde fiecare monadă oferă o nouă perspectivă, care pare atât de diferită față de celelalte, încât nu s-ar putea susține că aparțin aceleiași lumi:

*Și așa cum același oraș, privit din laturi diferite, pare cu totul altul și este ca și multiplicat în perspectivele sale, tot astfel, datorită mulțimii infinite a substanțelor simple, avem oarecum tot atâtea universuri deosebite, universuri care nu sunt totuși decât perspective ale unuia singur, potrivit punctelor de vedere diferite ale fiecărei monade.*²³

Drept vehicul hermeneutic, fenomenul lingvistic este infinit și fiecare model își are propria validitate, la fel cum, într-un exercițiu al interpretării, există, de fiecare dată, mai multe modele posibile în același timp, fără ca acest fapt să afecteze, în principiu, adevărul. Dimpotrivă – acolo unde există mai multe posibilități, apare șansa ca în această simultaneitate, să se realizeze o apropiere față de ceea ce este comun între aceste posibilități, adică – se conturează un punct de vedere universal. Dacă același adevăr (ca reprezentare ontică) ar putea fi adus la iveală în diverse moduri, aceasta ar semnifica o apropiere față de *nous*.

Ceea ce pare ciudat în această interpretare este tocmai expresia unei creșteri ontologice prin recurs la ontic, adică la reprezentări. În aceeași ordine de idei: dacă reconturăm lumea în continuu prin recurs la cuvinte, dovada că există o mișcare inversă – dinspre tăcere înspre cuvânt – sunt trăirile atât de intense, încât par a nu putea fi prinse în expresii lingvistice, orice încercare de a efectua un asemenea exercițiu sfârșind într-o degradare a experienței înseși. Dar în timp ce experiențele inefabile rămân a fi în principiu desprinse de voință, adică excluse din auto-poesis – înstăpânirea asupra limbii în sensul larg, jocul continuu cu aceste conținuturi, devine o cale conștientă și voită a determinării de sine și a lumii ce și-o însușește acesta.

Dacă acest lucru este valabil, atunci gândul că limba și orice conținuturi reprezentative nu aparțin decât unui plan intermediar este în mare măsură justificat. Situându-se în spațiul ce desparte ființa de fiind, aceste conținuturi potențează în primă instanță orice *emanație divină*, pentru a face uz de o metaforă. Ceea ce înseamnă, în principiu, doar atât: limbajul, ca reprezentare continuă și nesfârșită prin caracterul lui (indiferent dacă ne referim la imagini sau sunete – ele fiind întotdeauna interconectate – merită doar să aruncăm o privire la exemplul cu privire la cerc al lui Platon din *Scrisoarea a VII-a*: nume, imagine, definiție – toate referă la același lucru, dar din diferite perspective) se dovedește a fi un instrument ludic universal, participând efectiv la concretizarea unor anumite posibilități din sfera virtualității pure, avută în vedere prin *Ființă*.

²³ Leibniz, Gottfried, *Monadologia*, Humanitas, București, 1994, p.70

Considerații finale și concluzii

Pentru a rezuma cele aduse în vedere până acum: între virtualitate și actualitate se înfăptuiește un joc continuu, o determinare neîntreruptă a nemărginirii (așa cum o numeau romanticii), prin care ia naștere fiindul în genere. Rolului uman în această schemă îi revine un exercițiu la fel de nelimitat al imaginației și intelectului, pentru a scoate la iveală din sfera virtualității tot mai multe determinații. Acest act este unul fundamental creativ, iar cuplarea lui cu Ființa justifică caracterul ontologic sporit al operei de artă. Prin exemplul limbii însă, căreia îi aparține un orizont universal și stă ca fundament în același timp pentru celelalte moduri ale creației, acest joc devine și el constitutiv pentru întreaga (re)conturare a lumii și participarea fără excepție, a oricărei ființe umane la demersul ludic. Prin exersarea limbii deci, fie actualizăm zone ale Ființei, fie le lăsăm cufundate în *Lethe*.

Gândind asupra lumii contemporane nu ne poate scăpa din vedere puterea instaurată a auto-reprezentării (drept imagine sau limbaj) cu care ne confruntăm, uneori fără a băga de seamă, zilnic. Poluarea mediatică la această intensitate n-a fost niciodată o sursă atât de abundentă de noi și noi conținuturi, ba se poate susține că omul contemporan, drept urmare, gândește *altfel* și *altceva* decât predecesorii săi. Jocul medial capătă dimensiuni aproape amețitoare, prin aceea că participanții, deveniți pasivi, sunt atrași de iluzia și *frumusețea* reprezentărilor, pentru a se lăsa în stăpânirea lor. Niciodată mai devreme în întreaga modernitate nu ne-am fi putut trezi, spre exemplu, repetând obsesiv în minte o melodie, care nici măcar nu ne place, doar pentru că am auzit-o întâmplător într-o seară, întorcându-ne spre casă. Dacă acest fapt se întâmplă și apare drept realitate nemijlocită a existenței contemporane, atunci ce s-ar putea spune despre conținutul gândurilor noastre și modul în care le stăpânim, dacă le stăpânim cumva? Oare consumatorul de programe televizate, pasionatul de jocuri video sau de modă poate rezista simulacrului la care se expune în continuu, fără a se transforma pe interior, ajungând, uneori neintenționat, alteori voit – un produs manipulat prin consum?

N-am putea spune însă, că problematica este una cu totul nouă – orice conținuturi de natură estetică avute la îndemână până acum, fie poezie sau pictură, muzică sau romane, au servit unei construcții fabuloase, care în principiu, determină lumea umană drept mediu cultural. În aspectul lui cel mai halucinant jocul admite orice, de aceea ar fi cu totul imposibil să determinăm dacă există în lumea contemporană, mai mult decât altă dată, un pericol mai mare de a fi jucați, adică de a pierde capacitatea de a se confrunta cu reprezentările în mod voit și de a face apel la propriile capacități creative. Căci se știe: cine nu deține puterea de a crea de la sine, se va supune celui care produce conținuturi în stare să-i subjuge cu predilecție – spiritul. Căci jocul este în întregime formal.

Totuși nu putem nega faptul că, într-o anumită măsură, anume în împrejurările în care trăim a devenit oarecum posibilă manipularea unor conținuturi estetice vizuale prin recurs la gândirea riguroasă de tip matematic. Această apropiere, care amintește cumva de simbioza renescentistă între știință și artă, unde proporțiile din spatele imaginii și armonia compoziției proveneau dintr-un calcul exact, oferă încă o dată dovada faptului că arta nu aparține de fapt arbitrarului, putând fi cu ușurință recuperată într-un sistem strict științific. Însă niciodată încă manipularea unui limbaj logic nu a avut drept rezultat conturarea unei imagini, așa cum se întâmplă în sistemele cibernetice. Putem spune, de aceea, că nivelul de interconectarea a celor

două niveluri este cu totul nou și înrăurește, prin urmare, mult mai intens și mai adânc întreaga civilizație. Problematic devine un singur aspect: orice creație cibernetică nu mai are același statut ontologic precum, să zicem, un tablou clasic. Programul va putea fi oricând reprodus, funcționând de fiecare dată precum originalul, ba chiar aflându-ne în imposibilitatea de a deosebi fiecare „exemplar” altfel decât în mod temporal. Fără îndoială, în universul cibernetic se mai întâmplă o anumită *Verwandlung*, însă mai putem vorbi despre o creștere întru ființă? Drept ofertă care sporește spiritul uman, manipularea cibernetică nu are valoare decât pentru cel care o exersează, mai puțin însă pentru receptori, ceea ce, pe de altă parte, în cazul unei opere de tip clasic, are un impact major pe ambele paliere.

Pericolul lumii contemporane în această privință este că, în general, nu există loc unde te-ai putea ascunde de această inflație a reprezentărilor. Încercarea de a determina propria lume prin recurs la un joc estetic, așa cum îl predică Schiller, va fi de aceea întotdeauna îngreunată. Dacă la începutul Modernității, în Antichitate sau Evul Mediu apropierea de un astfel de aflux cultural însemna de fiecare dată un efort conștiincios al subiectului (dacă ni se permite, la sfârșitul întregului demers, utilizarea acestui concept), întrucât o carte nu se va citi singură, așa cum un tablou solicită o contemplare cu totul specială, epoca noastră dezvăluie o cu totul altă ordine a lucrurilor: prin tehnică efortul este practic dizolvat, ceea ce facilitează parazitarea individului cu conținuturi în fața cărora de cele mai multe ori nu se va opune rezistență. Însă, oricând se are în vedere o creștere întru Ființă, efortul personal nu poate fi evitat, acesta semnificând, într-o oarecare măsură, chiar asumarea voită a unei rezistențe.

Bibliografie

Heidegger, Martin, *Der Ursprung des Kunstwerkes*, în *Holzwege*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1950.

Gadamer, H.G., *Wahrheit und Methode*, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1960 (zitert als WuM).

Schleiermacher, F. D. E., *Hermeneutik und Kritik*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1977.

Platon, *Opere complete, vol. III*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978.

Nietzsche, Friedrich, *Also sprach Zarathustra*, Deutscher Taschenbuch Verlag de Gruyter, KSA Band 4, München, 2011.

Nietzsche, Friedrich, *Die Geburt der Tragödie*, în Friedrich Nietzsche, *Sämtliche Werke*, KSA Band 1, Deutscher Taschenbuch Verlag de Gruyter, München, 1988.

Heidegger, Martin, *Unterwegs zur Sprache*, în *Gesamtausgabe* Band 12, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1985.

Nietzsche, Friedrich, *Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinne*, în *Nachgelassene Schriften 1870-1873*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1973.

CONTEXTUL DEZVOLTĂRII CULTURII ȘI ARTEI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX ÎN IMPERIUL HABSBURGIC

Eperjesi Zoltán¹

Abstract: *Author argues that it is a mistaken approach to thematize modernity on the basis of a national system of notions, consequently there are no clear „Austrian,” „Hungarian,” or „Romanian” modern patterns at that time in history. Modernity should be perceived as a network of diverse phenomena by showing controversial tendencies from time to time, but modernity as such is not a simplified cultural notion, nor a harmonised school of style, thus the simplifying definition of modernity is caught in only one word which is a daring cultural historical apprehension. Simultaneously, modernity must be treated in a European context since cultural communication and exchange of ideas was pan-European. Nor should one, besides, forget about the knowledge-sociological backgrounds of modernity, its being included in a characteristic socio-economic activity. Author argues that there was a specific part of art, culture and science that were established beyond the borders of Austria and Hungary. Moreover culture and art not only repeatedly goes beyond the borders of a territory, a language, a state, a people, a nation, a region, culture and art also continually exceeds its own limitations as a knowledge-producing regime. By the example of the Romanian elites who were fighting for their emancipation within the Austro Hungarian monarchy author proves the power of political culture.*

Keywords: *Habsburg family, Belle Époque, Art Nouveau, Franz Joseph I, Sissi, Dual Monarchy Austria-Hungary.*

Rezumat: *Autorul susține că este o abordare greșită a modernității dacă acesta se discută exclusiv pe baza unui sistem de noțiuni din dicționarul național, prin urmare, nu există un model clar al spiritului modern "austriac", "maghiar" sau "românesc" la acea dată în istorie. Modernitatea ar trebui să fie percepută ca o rețea de diverse fenomene de către specialiști pentru că acesta arată tendințe controversate din când în când, iar modernitatea ca atare, nu se poate sili într-o noțiune culturală simplificată. Acesta nu este nici o școală armonizată de stil, astfel definiția de simplificare a modernității de a-l prinde doar într-un singur cuvânt este o încercare istorică culturală îndrăzneță. În același timp, modernitatea trebuie să fie tratată într-un context mult mai european decât până acum, deoarece comunicarea culturală și schimbul de idei era pan-europeană deja la aceea vreme. În plus, nimeni nu ar trebui, să uite despre mediul specific socio-cultural ale modernității, care era inclus într-o activitate socio-economică caracteristică acestor regiuni. Autorul susține că a existat o anumită parte a artei, culturii și științei care au fost create chiar în afara granițelor Austriei și Ungariei. Mai mult decât atât, cultura și arta au potențialul de a trece în repetate rânduri dincolo de frontierele unui teritoriu anume, a unei limbi, a unui stat,*

¹ Doctorand Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Budapest, Eperjesi-Zoltan@gmx.net.

sau a unui popor. De asemenea, cultura și arta ca un sistem de cunoaștere producătoare și reproducătoare de tot ce este nou, poartă o caracteristică tipică și anume de a-și întrece chiar și propriile limite. Autorul demonstrează acest fapt și pe exemplul elitelor românești (cultura politică) care în lupta lor de emancipare în Austro-Ungaria au demonstrat de nenumărate ori puterea culturii politice, chiar dacă acesta era doar într-o primă fază de dezvoltare.

Cuvinte cheie: *Familia Habsburg, Belle Époque, Art Nouveau, Francisc Iosif I, Sissi, dualism Austro-Ungar.*

Scopul acestei lucrări este să prezinte anumite aspecte noi din realitatea istoriei culturale din Austro-Ungaria și Transilvania între sfârșitul secolului nouăsprezeceși începutul mileniului doi. Exemplul Transilvaniei va permite să urmărim aici mai exact și dezvoltarea culturii românești. Această epocă a fost considerată de istorici ca fiind sfârșitul încurcat al secolului nouăsprezece sau începutul neclar al secolului douăzeci. Caracterul autonom (și din punct de vedere artistic) al acestei perioade a fost observată de experți începând cu anii 1970.

Această lucrare se compune din două părți majore. În prima parte sunt prezentate date biografice ale lui Francisc Iosif I legate de unele caracteristici din viața sa personală. Acestea se vor îmbina cu anumite evenimente istorice din Monarhia Habsburgică, care vor fi tratate în principal din punct de vedere politico-istoric. Astfel cititorul va fi introdus în spiritul epocii dualiste iar totodată va avea șansa de a trata influențele artistice și culturale într-un cadru contextual mai larg în a doua parte a lucrării.

A doua parte este o prezentare a principalelor direcții artistice și culturale unde autorul acestei lucrări se bazează pe anumite aspecte interconectate cum ar fi tendințe intelectuale și efectele sale la artiștii și oamenii de cultură din timpul monarhiei. Astfel în această lucrare se vor contura diferite fapte și circumstanțe care vor fi reîntâlnite de cititor pe alocuri prin anumite perspective istorice în special prin combinarea informațiilor actuale din trei discipline: istoria politică, istoria literaturii și istoria artei.

Introducere

Continentalul European a fost sfâșiat în cele două războaie mondiale în care fascismul, comunismul și național-socialismul au forțat milioane de oameni în exod, care au fost nevoiți în repetate rânduri să-și găsească o nouă locuință sau chiar o altă patrie peste tot în lume. Intelectualii au fost în special printre primii dintre cei exilați din țările lor de origine europene.

Apoi a urmat regimul Războiului Rece în care de fapt într-un fel sau altul s-au prelungit și anumite efecte negative post-colonialiste. Acestea au devenit foarte bine vizibile prin supraviețuirea unor modele politice și sociale postcomuniste și industrial-capitaliste în mijlocul Europei. Este de observat că în noile sisteme totalitare sau alte sisteme politice care s-au format de după al Doilea Război Mondial, statul și/sau unele persoane cu influențe politice majore au încercat în mod repetat să distrugă și să supravegheze cultura și arta. Dar până la urma urmei istoria a dovedit că nici în sistemele totalitare și nici chiar în regimurile

politice mai democratice statul și oamenii puernici nu au reușit să controleze cu totul arta sau cultura.

Totodată este de precizat că încă din era post-colonialistă pe lângă procesele de pre-urbanizare și pre-industrializare de atunci se poate observa și următorul fenomen: difuzia culturii este marcată de migrație atât la nivel european cât și la scara mondială. Existau anumite fluxuri și refluxuri migraționiste care erau determinate în principal de factorii politici și economici într-o anumită perioadă istorică. Dacă mai considerăm și alte efecte decisive ale unor procese complexe recente cum ar fi globalizarea, europenizarea și internaționalizarea, atunci trebuie specificat că modele tradiționale de națiune culturală se dovedesc a fi ca niște vise ireale din perspectiva de astăzi.

În această contemplare sprijinit pe surse istorice, cititorul va avea ocazia să experimenteze dintr-o nouă perspectivă asupra anumitor condiții culturale din Austro-Ungaria, despre care conștiința industrială de tip post-fascist și comunist au creat destule imagini deformat.

Diferite modalități de a vedea arta și cultura de atunci

Unii istorici² și sociologi³ din anii 1970 au descris cultura și arta ca niște sisteme compacte care se dezvoltă într-un continuum de tip identitar mai ales atunci când se ia în considerare și identitatea socială a unui grup sau a unei persoane.

De obicei istoricii au descris dezvoltarea culturii prin caracteristici cât mai exacte cum ar fi o zonă geografică, religioasă, lingvistică, unitate etnică, politică și națională. Cu toate acestea fixarea tradiționalistă a culturii, a artei sau chiar a unei discipline științifice într-un model istoric anume este doar o posibilitate de a vedea aceste sisteme sau discipline într-un mod strict structurat și foarte bine definit astăzi. Datorită dezvoltării avansate în diferitele specializări în domeniul istoriei și în afara acestei discipline, dar mai ales prin rezultatele colaborării interdisciplinare dintre savanți există, astăzi privilegiul de a putea trata cultura și arta din mai multe puncte de vedere și nu neapărat numai prin perspective strict tradiționaliste.

Având în vedere faptul că în zilele noastre anumite procese se derulează foarte repede, acest lucru poate marca și relevanța supoziției că timpul de astăzi este perceput de oameni ca fiind un timp mai accelerat, mult mai compact decât acum două secole, deci relevanțele unor evenimente istorice devin și ele mult mai concentrate acum. Această situație ar trebui să constrângă omul secolului douăzeci și unu la o contemplare mai atentă, mai ales când este vorba despre anumite detalii care par a fi neesențiale, cum ar fi de exemplu lupta de supraviețuire a disciplinelor umaniste și a artei în general într-o criză financiară și economică mondială care persistă și în zilele noastre. Este de remarcat faptul că și aceste științe lovite de criză sau arta au oferit și oferă totuși și astăzi rezultate importante întregii omeniri.

² Aici mă refer la sensul de antropolog (de exemplu Robert Levy sau Jean Briggs din anii 1970). În unele cazuri nu se poate face o distincție clară între antropolog și istoric.

³ Henri Tajfel va dezvolta teoria identității sociale cu ajutorul colegilor săi (Penelope Oakes, Margaret Wetherell, Michael Hogg, Michael Billig, John C. Turner, Dominic Abrams) în perioada 1970-1984. Proiectul lui Tajfel va fi preluat de John C. Turner care va propune teoria auto-categorizării și o nouă formulă efectivă asupra constituirii psihologice a grupului.

Burghezia un catalizator în dezvoltarea artei și a culturii

Viața artistică din Belle Époque s-a desfășurat la Viena sau la Pesta în principal pe bulevardele orașelor mari, în studiouri și galerii, săli de concerte și saloane, cafenele și cabarete. Burghezia mare și mijlocie a fost acel strat social care a profitat cel mai mult din progresele tehnice și economice ale vremii.

De asemenea, este de remarcat și dezvoltarea dinamică culturală a burgheziei în general. Ei au trăit o viață culturală vibrantă, ale căror rezultate sunt și astăzi resimțite. Alte straturi sociale cum erau fermierii, agricultorii și masele de lucrători industriali nu au putut simți toată frumusețea epocii, pentru că ei erau nevoiți să lucreze mai multe ore într-o zi. Ei erau acei oameni care locuiau în curțile murdare din spatele unor case ascunse. Aceste case se aflau pe străzile mizerabile ale orașelor care erau efectele unei dezvoltări industriale și urbane mult prea repezi, nemaicunoscută până atunci.

Majoritatea concepțiilor de bază din cele două țări (Austria și Ungaria) au fost rezultatul unui construct colonialist caracteristic Europei de atunci. Totodată se poate preciza că în lucrare nu va fi vorba doar despre niște viziuni strict artistice, deoarece peisajul cultural și artistic din Austria și Ungaria a fost chiar determinată de o fază reală de istorie comună care totuși s-a decurs paralel în cele două țări. Elitele și artiștii aveau rolul lor special în ambele capitale (Viena și Pesta) sau în alte orașe relevante ale imperiului (Sibiu, Cluj). Unele elite au fost încadrate în anumite sisteme oficiale politice cum ar fi aparatul birocratic sau aveau tangență cu alte instituții ale imperiului alții erau în opoziție fiind observați de poliția secretă imperială.

Trăsături generale a epocii dualiste și bunăstarea economică și spirituală a burgheziei

Perioada dualistă (1867–1918) se poate caracteriza și prin rivalismul austro-ungar și nenumărate alte rivalisme ungaro-croat (etc.) care erau inevitabile din premisa 1848. Cauzele nerezolvate ale revoluției din 1848-1849 vor genera în cele din urmă și alte tipuri de mișcări naționale care au continuat să se dezvolte. Aceste evoluții au zguduit decisiv bazele monarhiei habsburgice în Europa până la sfârșitul primului război mondial.

Cu toate acestea, se poate afirma că pe parcursul acestei perioade burghezia și oamenii din alte straturi sociale ajung într-o poziție financiară mult mai sigură decât s-au aflat în secolul anterior în Monarchia Austro Ungară. Deși oamenii devin mai optimiști precum erau cu un secol mai înainte privind contextul politic, cultural și tehnic, totuși este de observat că *belle époque* nu poate fi considerat în mod evident perioada bucuriilor nemărginite unde viața era lipsită de griji. De exemplu odată cu scufundarea Titanicului, încrederea nelimitată a oamenilor în avansul tehnicii invincibile a vremii va fi zguduită în 1912.

Pentru o vedere în ansamblu mai exactă a condițiilor artistice și culturale a vremii este necesară și contextualizarea anumitor secvențe relevante din istoria politică și culturală a monarhiei habsburgice și a familiei Habsburg concentrându-ne în cele ce urmează pe date biografice din viața lui Francisc Iosif I.

Diferite aspecte din adolescența și educația viitorului împărat Francisc Iosif I

Francisc Iosif s-a născut la 18 august 1830 în castelul Schönbrunn la Viena. Francisc era primul născut al prințesei de Bavaria, Sofia Frederica și al arhiducelui Francisc Carol Josef (linia Habsburg-Lothringen).⁴ Mama, arhiducesa Sofia a fost o persoană extrem de activ din punct de vedere politic și avea de la bun început planuri mărețe pentru Francisc.⁵ Cu o zi înainte de a deceda (la 2 martie 1835 în Viena) Francisc I a chemat membrii familiei la patul său de moarte și și-a luat rămas bun de la toți cei aflați în jurul său, totodată împăratul l-a sfințit pe copilul Francisc Josef.

În timpul domniei lui Francisc I nu s-au produs multe schimbări în direcția progresului adevărat și statutul cetățeanului a rămas pur „vegetativ”.⁶ Moștenirea lui Francisc I lăsată succesorului era o Austrie înapoiată economic (față de Țările Germane) cu o țărâtime legată de pământ și cu un aparat de stat care veghea ordinea veche fiind pregătit să intervină oricând contra celor care propagau reformarea sistemului.

După decesul împăratului Francisc I, urmașul său pe tron, a fost Ferdinand V care a fost încoronat cu acordul lui Metternich doar pentru a menține legitimitatea tronului imperial. Ferdinand V a fost declarat inapt pentru guvernare, astfel treburile oficiale de stat au fost puse în mâna unui consiliu de regenți din care făcea parte și arhiducele Francisc Carol, care nu dorea niciodată să ocupe tronul.⁷

Copilul Francisc Iosif a fost educat și influențat la început mai ales de mama Sofia. Mai târziu băiatul avea privilegiul să întâlnească și alte personalități de renume din curtea regală care s-au ocupat cu instrucția sa tratându-l ca pe un viitor împărat. Francisc avea doar șase ani când pentru el a început un proces de educație excepțional și strict. Acest lucru a însemnat un mod de viață riguros pentru un copil de vârsta lui. Adolescentul Francisc și-a început cariera militară în armata austriacă încă de la vârsta de treisprezece ani având direct gradul de colonel.⁸

Personalități din curtea regală care s-au angajat în educația oficială al copilului Francisc au fost printre altele: contele Bombelles Henrik (diplomat liberal) care a fost schimbat de contele Grünne după evenimentele din martie 1848, colonelul Hauslab, contele Corvuini (căpitan), consilierul de stat Pilgrim cu o grămadă de alți învățători cum era și Gáspár Andrei (viitor general).

Educația politică a lui Franz Iosif a fost preluat mai târziu de cancelarul Metternich, care și-a învățat mereu elevul să nu fie niciodată indulgent față de cereri populare și prea liberale.⁹ Metternich s-a bucurat de existența lui Franz Iosif, deoarece el era convins de faptul că „domnia ereditară constituia cea mai bună sursă de autoritate pentru supremația legii într-o epocă post-Jacobină.”¹⁰ Evident figura centrală în treburile politice ale Austriei, cancelarul

⁴ Alan Palmer 1997: p. viii , - arborele genealogic al familiei Habsburg.

⁵ Franz Josef a mai avut trei frați și o soră: arhiducele Ferdinand Maximilian – a devenit împărat al Mexicului, arhiducele Carol Ludovic, arhiducele Ludovic Victor, arhiducesa Maria Anna, decedând la vârsta de patru ani. Sursă electronică: <http://www.royalist.info/execute/biog?person=3346>

⁶ Joseph Redlich 2008: p. 6.

⁷ Ibidem: pp. 3-11.

⁸ Ibidem: pp. 10-17

⁹ Alan Palmer 1997: pp. I- 49.

¹⁰ Joseph Redlich 2008: p. 6.

Metternich era interesat în menținerea continuității liniei Habsburg-Lothringen, deoarece și legitimitatea sa depindea direct de casa imperială.

Perioada de copilărie și adolescență cu o astfel de educație riguroasă a fost determinant pentru viitorul împărat Francisc Iosif care va purta și mai târziu adesea cu multă simpatie uniforma militară. Fiind conștient de faptul că el era cel selectat să fie viitorul împărat al imperiului, adolescentul Francisc s-a distanțat chiar și de cei trei frați ai săi. Totodată datorită protocolului riguros al curții regale el s-a izolat treptat și de oamenii simpli din jurul său.

Viitorul cardinal Arhiepiscop Rauscher Josif (atunci director al Academiei Orientale din Viena) a fost și el un fel de mentor spiritual al lui Francisc Iosif, fapt care a influențat mult concepția sa despre lume. Astfel viitorul împărat a luat în serios de-a lungul vieții sale interesele a două instituții importante: armata și biserica.

Cert este faptul că influențele privind arta și știința nu au fost printre prioritățile educaționale ale adolescentului Francisc. Acest lucru se va reflecta și mai târziu în viața sa, pentru că el va evita considerațiile teoretice sau creative în procesele sale decizionale politice. Împăratul a învățat încă din copilărie și limba maghiară. El a vorbit această limbă grea la nivel conversațional, fapt care i-a fost de folos în atragerea simpatiei acestui popor, dar și la vizitele sale oficiale sau neoficiale din Ungaria.

Mama Sofia era o persoană cu o voință de fier, dar tatăl a fost un caracter mai moale, deci acesta nu a fost un exemplu demn de urmat pentru Francisc, astfel instructorii militari au avut un impact deosebit asupra sa. Așa se explică și atracția lui Francisc Josif față de stilul de viață militar adică el s-a simțit probabil adesea una cu armata. Cert este că el nu va renunța niciodată la titlul său de șef al armatei și a căutat întotdeauna să păstreze statutul de mare putere al Austriei în Europa.¹¹

La 2 decembrie 1848 ca urmare a revoluției ce cuprinsese întregul imperiu, Ferdinand V a fost nevoit să abdice. Astfel, următorul pe linia succesiunii la tron era arhiducele Francisc Carol, care la cererea soției Sofia a renunțat la putere în favoarea fiului său. Astfel speranțele Sofiei de a-l face împărat pe fiul cel mare au devenit realitate.¹² Francisc Iosif I va ocupa tronul la vârsta de 18 ani și nu și-a mai putut continua studiile pentru că acest lucru ar fi fost un fapt sub rangul său. El a încercat să contracareze lipsa cunoștințelor generale și judecata sa slabă prin studierea sârguincoasă a actelor dar a fost și un bun cunoscător de oameni iar dacă era nevoie se putea baza pe memoria sa excelentă.¹³

Împăratul era foarte bine informat despre treburile oficiale ale imperiului și a studiat cu atenție raporturile ambasadurilor săi, deoarece el privea afacerile externe ca fiind resortul său special. Criticile adresate acestui departament Francisc Iosif I le înțelegea prea personal. Totuși împăratul a fost admirat de funcționarii săi pentru stilul său de lucru ordonat prin care el dovedea precizitate și persistență. Astăzi s-ar putea afirma că Francisc Iosif I a fost un maniac de lucru.¹⁴ Împăratul s-a străduit în mod conștient să fie un domnitor capabil și a fost un om foarte politicos dar nu va deveni niciodată un împărat militar cum dorea el să se arate în public, fiind văzut mai degrabă ca un aristocrat înăscut și birocrat de excelență de anturajul său. Totodată el a fost admirat de oamenii simpli ca un fenomen elegant cu firea sa

¹¹ Pentru această secțiune vezi Alan Palmer 1997: capitolul 14.

¹² Joseph Redlich 2008: pp. 1-10.

¹³ Alan Palmer 1997: capitolul 3.

¹⁴ Joseph Redlich 2008: pp. 98-111.

subțire, fiind adesea prezent în public în uniformă militară bătătoare la ochi care scotea exact aceste trăsături ale corpului său în evidență.

Francisc Iosif I s-a conformat strict protocolului tradițional spaniol regal. El a avut chiar o listă specială în biroul său pe care erau trecute numele persoanelor cu care se putea tutuia. Pe această listă erau trecute doar membrii diferitelor case regale și în jur de 40 de persoane din familie. Împăratul saluta foarte rar cu strângere de mână și dacă acest lucru era chiar inevitabil atunci dădea mâna numai cu persoane de origine nobiliară. Profundul său tradiționalism l-au făcut pe Francisc Iosif I să fie foarte sceptic față de realizările epocii moderne cum ar fi de exemplu telefonul, pe care nu l-a folosit deloc sau dactilograful care era permis doar foarte târziu de el pentru folosință la dactilografierea anumitor acte la cazuri mai complexe. El a mai călătorit cu trenul dar nu a folosit deloc automobilul.

La începutul domniei sale, Francisc Iosif I a fost un domnitor respectat dar el nu era un împărat popular. Cu toate acestea pe la sfârșitul vieții sale i s-au recunoscut meritele pentru că a fost într-adevăr complicat să mențină unit un imperiu care era compus din naționalități în plină dezvoltare națională. Evenimentele revoluționare din 1848 dovedesc clar această situație istorică din mijlocul Europei.

Căsătoria lui Francisc Iosif I și anumite amănunte din viața personală

Prima întâlnire între Francisc și Elisabeth Amelie Eugenie von Wittelsbach (Sissi, sau Elisabeth) a avut loc în Bad Ischl. Prințesa Elizabeth a fost alături de mama și sora, prințesa Helena în această vizită pentru a-l întâlni pe verișorul lor Francisc Iosif I. Originar împăratul a intenționat să se căsătorească cu prințesa Helena fiind chiar și logodiți. Dar îndrăgostindu-se de sora mai mică, Francisc Iosif I s-a răzgândit și l-a ales pe prințesa Elisabeth ca nevastă.¹⁵

Tânărul domnitor Francisc Iosif I (douăzeci și trei de ani) și prințesa Elisabeta (șaisprezece ani) s-au logodit la 24 aprilie 1854, iar încă același zi spre diseară s-au căsătorit la Viena. Au avut patru copii: Sofia Friderika, Gizella, Rudolf și Maria Valeria. Căsnicia lor nu a fost fericită, deoarece împărăteasa Elisabeth nu a petrecut mult timp la curtea din Viena, ea a evitat și contactul cu mama soacră. Familia de Habsburg a fost lovită de o serie de tragedii, prima fiică (Sofia) a murit la vârsta de doi ani, iar unicul fiu Rudolf (1858–1889) s-a sinucis.¹⁶

Împărăteasa Elisabeth este descrisă de biografi ca o femeie deosebit de frumoasă, dar răsfățată care nu dorea să-și facă treburile oficiale și protocolare. Sissi a fost o femeie plină de contradicții. Haslip speculează pe o boală misterioasă a împărătesei (dar fără să-l numească concret) care ar fi putut fi probabila cauză pentru distanțarea ei de Francisc Iosif. Probabil că aici este vorba despre narcisismul și histeria lui Sissi. Împărăteasa Elisabeth a călătorit mult locuind în diferite rezidențe imperiale, vizitând adesea Ungaria fiind tot mai rar, parcă numai în vizită la Viena.¹⁷

Împăratul nu a avut multe relații de dragoste în timpul căsniciei sale cu Sissi, dar totuși două doamne merită a fi menționate. Prima era tânăra vieneză Nahowski Anna. Francisc Iosif avea patruzeci și cinci de ani când a făcut cunoștință cu ea în timpul unei plimbări în parcul

¹⁵ Pentru această secțiune vezi Joan Haslip 2000: PP. 8-39

¹⁶ Joseph Redlich 2008: pp. 183-220.

¹⁷ Ibidem: PP. 40-269 și 290-342.

Schönbrunn în 1875. Din moment ce împăratul va insista, cunoștința celor doi se va dezvolta într-o relație amoroasă.

Situația era complicată pentru că tânăra Anna de cincisprezece ani, era măritată. Cu timpul ea va cumpăra din banii primiți de la împărat o vilă mai mică aproape de Schönbrunn cu acces special (trapă) pentru vizitele secrete ale împăratului. Cei doi se puteau întâlni doar foarte rar mai ales vara dis-de-dimineată în secret, pentru că iarna împăratul era la Viena.

Aventura a fost tratată cu multă discreție de cei care cunoșteau situația. Această relație a durat (cu unele întreruperi) aproape paisprezece ani, adică până în 1888. Când relația lor s-a sfârșit Anna era gravidă, astfel a fost chemată la Burg pentru negocieri. Ea a cerut 200 de Guldeni amintind copii care puteau să fie de la împărat. Ea va primi suma de bani de la directorul general al fondurilor familiei Habsburg pentru a ține în secret în continuare relația ei cu Francisc Iosif.¹⁸

Anna era de fapt nemulțumită datorită faptului că între timp era tot mai evident că împăratul avea o aventură cu actrița de la Burg (Katharina Schratt). Singura sursă despre relația Annei cu Francisc Iosif a fost jurnalul Annei publicat în anii 1970. Anna nu îl amintește pe numele său pe împărat și nu scrie nici despre demnitățile acestuia dar faptul că erau mai mult decât prieteni va reieși clar din cele scrise în jurnal: „El m-a tras cu forța spre patul meu.”¹⁹

Actrița Katharina Schratt era a doua doamnă cu care Francisc Iosif avea o relație amoroasă. Această aventură a împăratului a început încă de atunci când era împreună cu Nahowski Anna. Actrița era atunci cu douăzeci și cinci de ani mai tânără decât Francisc Iosif. Dar de data asta nu mai era nevoie ca cei doi să se ascundă, pentru că toată curtea știa despre aventura celor doi. Ambele doamne (Anna și Katharina) au fost tolerate de Sissi care își vedea de treburile ei probabil bucurându-se că Francisc Iosif nu este singur timp ce ea călătorea peste tot în lume.²⁰ În următoarea secțiune sunt prezentate aspecte din contextul politico-istoric al regimului de la Viena.

Francisc Iosif I și contextul politico-istoric

Francisc Iosif I a fost descris de contemporanii săi ca un birocrat cenușiu și totuși în timpul domniei sale a fost atinsă apogeul culturii intelectuale din Austro-Ungaria. Împăratul avea o enormă capacitate de muncă, iar religiozitatea sa profundă și conștientizarea misiunii sale imperiale (Gesamtstaat) au fost legendare încă în timpul vieții sale. În privința opiniei politice, Francisc Iosif I a fost un ultra-conservativ și pentru că gândirea sa a fost adânc pătrunsă de spiritul imperial, el nu a putut înțelege de fapt niciodată rolul și idea mișcărilor naționale de la sfârșitul secolului XIX.²¹ Începutul domniei sale (de fapt primii zece ani

¹⁸ Fritz Rumler 1986: Er zog mich mit Gewalt nach meinem Bett, SPIEGEL-Reporter Fritz Rumler über die "Aufzeichnungen" des "Kaiserliebchens" von Franz Joseph I. sursă online: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13520215.html>

¹⁹ Pentru această secțiune vezi Fritz Rumler 1986: Er zog mich mit Gewalt nach meinem Bett, SPIEGEL-Reporter Fritz Rumler über die "Aufzeichnungen" des "Kaiserliebchens" von Franz Joseph I. sursă online: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13520215.html>

²⁰ Pentru această secțiune vezi Joan Haslip 2000: pp. 12- 139 și Alan Palmer 1997: Capitolul 5.

²¹ Pentru acest paragraf vezi Joseph Redlich 2008: pp. 25-64.

1849-1860) este cunoscută în istoriografie și sub numele de „epoca neoabsolutistă” în Transilvania și în Monarhia Habsburgică.

Ce fel de premise arăta epoca neoabsolutistă după revoluția din 1848? Odată ce revoluția din 1848 a luat sfârșit în 1949, aristocrația imperiului austriac se vedea pus în fața asigurării unor perspective politico-juridice pentru viitorul său și a popoarelor din cuprinsul său. Astfel de perspective erau restabilirea cât mai rapidă a ordinii și păcii interne, adică reasigurarea stabilității statului, pe de o parte, iar pe de altă parte, elitele imperiale lucrau la formule de organizare politico-administrative care să excludă pe viitor repetarea unor eventuale revoluții.²²

În plan politic, Curtea de la Viena încerca să controleze tendințele naționale ale popoarelor din imperiu care s-au manifestat liber în condițiile revoluției din 1848. Revoluția a condus la conflicte ireductibile, care erau imposibil de soluționat prin compromisuri reciproce în variantele propagate de diferitele mișcări naționale care adesea insitau la continuarea și dezvoltarea ideilor din 1848. Conducătorii monarhiei erau convinși de faptul că libertățile generate în mod neașteptat societății prin schimbările revoluționare au generat doar probleme și disfuncții majore statului și instituțiilor de bază.

Totodată, elitele de la Viena au fost nevoiți să se confrunte și cu faptul că situația problematică de dinaintea revoluției a condus la izbucnirea acesteia. Acest tip de pragmatism politic ducea la ideea necesității modernizărilor, a reformelor și schimbării, prin acele modalități și în acele segmente ale vieții publice care însă să nu amenințe nicidecum stabilitatea politică necesară imperiului. Viena era în căutarea unor formule politice care să asigure și coexistența liniștită a diferitelor componente ale imperiului.²³

Ce fel de trăsături de bază a avut regimul Habsburgic în perioada 1849-1860? Dacă este să etichetăm epoca neoabsolutistă prin câteva trăsături, atunci cuvântul absolutism este potrivit pe de o parte, iar pe de altă parte se potrivesc cuvintele, modernizare și reformism pentru descrierea regimului. Pe baza premiselor evocate în alineatul de mai sus, se poate observa că absolutismul, modernizarea și reformismul nu numai că sunt niște trăsături esențiale între 1849-1860 în Monarhia Habsburgică, dar acestea sunt totodată concepții care oarecum se și contrazic.²⁴ Atunci rămâne de considerat cum funcționau aceste concepte în aparatul politic și administrativ al imperiului dacă de fapt acestea se contraziceau?

Caracterul absolutist și centralizat al regimului a fost vizibil la nivelul vieții politice, al stilului de guvernare vienez, al relațiilor dintre autorități, stat și societate. Așadar diferitele orientări contemporane politice, artistice și sociale, dar mai ales generația care a organizat evenimentele din 1848-1849 au rămas în continuare profund nemulțumiți pentru că revoluția nu le-a adus de la o zi la alta realizarea obiectivelor și ale idealurilor lor. Așa se explică simplificat modul de coexistență „forțată” într-un cadru strict neoabsolutist ale diferitelor orientări politice, de fapt chiar rivale între ele de după revoluția din 1848, timp de mai mult de un deceniu în Monarhia Habsburgică.²⁵

²² Ibidem

²³ Pentru acest paragraf compară Joseph Redlich 2008: pp. 64- 98 și Alan Palmer 1997: pp. 80-130.

²⁴ Alan Palmer 1997: pp. 98-114.

²⁵ Pentru acest paragraf am folosit cartea lui A.J.P. Taylor (1967) în general, adică am ajuns la aceste concluzii prin argumentația autorului.

În cea ce privește modernizarea și reformismul, ca celelalte trăsături de bază ale regimului, acestea s-au manifestat în principal în domeniul economiei, al învățământului, culturii, justiției și administrației. Este de precizat că aceste aspecte reformiste erau doar orientative pentru obiectivele politicianilor conservatori.²⁶ Fiind la conducerea imperiului la acea oră oarecum rămâne o situație deschisă și astăzi ce era mai bine de făcut atunci, adică se pot formula întrebări de genul: cât de viabile au fost soluțiile alternative propuse de cei care criticau regimul? Cât de realiste și de practicabile erau acestea într-adevăr atunci? Oare erau soluțiile propuse de opoziție capabile să facă față cu adevărat problemelor complexe ale monarhiei? Aceste întrebări rămân retorice în această lucrare.

Francisc Iosif I devine împărat din decembrie 1848. Reprezentând autoritatea supremă executivă și legislativă în monarhie, împăratul a fost ajutat de un consiliu imperial în luarea deciziilor mai complexe. Alexander Bach, ministrul de interne devine atunci un actor central și sub autoritatea sa se aflau guvernatorii provinciali ai imperiului, care erau direct subordonate Vienei. Astfel din punct de vedere politico-administrativ provinciile de coroană cum ar fi Boemia, Dalmația, Galiția, Ungaria, Transilvania, Voivodina Sârbească și Banatul Timișan, Bucovina, etc. erau direct dependente de centru.²⁷

Populația românească locuia în Transilvania, Voivodina Sârbească, Banatul Timișan, și Bucovina sub regimul Bach. Prin unele inovații administrative cum ar fi crearea Voivodinei Sârbești și Banatului Timișan sau despărțirea Bucovinei de Galiția s-a urmărit de fapt asigurarea unui control mai bun al capitalei austriece în teritoriu. Prin construirea unui aparat administrativ centralizat guvernul austriac s-a sprijinit pe birocrăția imperială dar astfel a revocat în principal independența și constituționalitatea câștigată de la națiunile active în 1848-1849. De exemplu prin dezvoltarea bazelor unui stat civil s-au desființat consiliile județene și municipale pe tot teritoriul Ungariei istorice care a fost divizată administrativ în mai multe părți. Transilvania și Croția au fost tratate separat administrativ de către administrația vieneză iar zona de frontieră din Ungaria a primit un statut administrativ militar aparte.

Întregul sistem imperial s-a bazat pe o birocrăție foarte vastă. Guvernatorii, demnitarii și generalii care au fost denumiți în teritoriu erau originari din alte provincii ale imperiului și aceștia nu aveau legături directe cu elitele locale. Aceștia nu cunoșteau de obicei nici interesele specifice ale zonelor reprezentate spre Viena.²⁸

Anumite măsuri birocraticești administrative imperiale au avut efectul unei germanizări semnificative: limba de administrație și cea oficială a devenit germană. Totodată a fost introdus Codul austriac, impozitarea centralizată, sistemul de măsurare a fost standardizat și sistemul de învățământ reînnoit (cu cele opt clase liceale și bacalaureatul la urmă) iar în același timp a fost redus numărul de școli cu alte limbi de predare decât cea germană.

Revoluționarii din Ungaria s-au opus noilor reglementări austriece prin rezistență deschisă (de exemplu Jubál Károly și Zsuzsanna (sora mai mică a lui Kossuth) fiind în contact cu Noszlopy Gáspár și Gasparich Márk organizau revoltele). Aceste revolte cum și cele organizate în Transilvania (de exemplu conspirația de genul Makk; în centrul rezistenței din

²⁶ Alan Palmer 1997: pp. 70-74.

²⁷ Joseph Redlich 2008: pp. 220-254.

²⁸ Alan Palmer 1997: pp. 114-130.

Secuime a fost Török János, profesorul Colegiului Reformat din Târgu Mureș) vor fi înăbușite de instituțiile statului imperial.²⁹

Poliția orașelor, jandarmeria (apare din anii 1850 și în Transilvania) și poliția secretă supraveghea atent populația pentru a îndeplini prompt dispozițiile de la Viena cu ajutorul unor instituții moderne, exacte chiar, de urmărire a suspecților, delicvenților sau a oricărui potențial inamic al imperiului. Acestor aparaturi moderne ale statului li s-au adăugat și alte măsuri speciale cum ar fi regimul dur de supraveghere a presei în teritoriu, proclamarea stării de asediu introdus în timpul revoluției sau neacordarea de autorizații pentru întrunirile în public mai ales pentru acelea cu caracter dubios sau politic.

O altă formă de rezistență practică în Ungaria era cea pasivistă, în frunte cu Deák Ferenc care linie va duce la Compromisul Austro-Ungar din 1867. Dar și liderii revoluției române din 1848-1849 din Transilvania erau nemulțumiți din cauza situației politico-administrative și datorită sistemului represiv austriac. Liderii români revendicau în continuare gruparea românilor din imperiu într-o singură entitate politică subordonată direct capitalei austriece. Respingerea petițiilor și memoriilor adresate autorităților imperiale vor genera dezamăgiri printre români, dând naștere sentimentului că succesele victoriei obținute alături de austrieci le-au fost luate pe nedrept. Toate aceste neajunsuri și frustrări din teritoriu vor duce treptat la criza regimului Bach.³⁰

Bilanțul regimului Bach³¹

Se poate remarca că reorganizarea statului, instituționalizarea imperiului și reformele realizate din perioada neoabsolutistă deși s-au introdus fără concursul societății sau adesea chiar în opoziție clară față de aceasta, totuși au reprezentat pentru Ungaria, Transilvania, Voivodina Sârbească, Banatul Timișan, și Bucovina un fel de progres European în sensul modernizării generale, al societății și al statului. Toate aceste remarcări trebuie văzute atât în raport cu scurta perioadă de victorie a puterii revoluționare cât și cu structurile premoderne statale ale unui imperiu care încerca să se renască din propria sa cenușă și pe plan European.

Într-un anumit sens și în mod paradoxal, regimul Bach a avut unele efecte prin care de fapt a consolidat unele schimbări prefigurate la 1848, bineînțeles, prin metode total diferite dar și cu rezultate pozitive mai persistente decât momentul puterii revoluționare ar fi putut crea vreodată, fiind doar un scurt moment al genialității în istoria Europei. Însă Alexander Bach și funcționarii săi nu a reușit pe deplin cu modernizarea și reformarea imperiului pentru că profesionalismul instituțiilor administrative a fost adesea suspendat spre societate prin arbitrariul și provizoriul inerent sistemului centralizat și absolutist. Astfel guvernarea prin dispoziții secrete trimise din capitala austriacă funcționarilor străini în teritoriu, dar și faptul că împăratul putea ori de câte ori să emită și să retragă rezoluții fără nici un control al eficienței acestora a subminat funcționalitatea aparatului administrativ.

²⁹ Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

³⁰ Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

³¹ Pentru această secțiune vezi Joseph Redlich 2008: pp. 220-287. și Alan Palmer 1997: pp. 114-148.

Practicile întreținute de sistemul politic de la Viena au dus la criza sistemului politico-administrativ din imperiu mai ales datorită lipsei transparenței politice și din cauza neimplicării societății în rezolvarea problemelor din viața publică. Totodată pe plan extern Austria va pierde Lombardia în războiul cu Franța și Sardinia în 1859. Înfrângerea militară suferită de Viena l-a convins pe Francisc Iosif I că regimul politic introdus în anii 1849-1851 nu era destul de eficient să asigure condițiile necesare dezvoltării optime a monarhiei. Acești factori interni și externi vor accelera sfârșitul regimului Bach în anii 1859-1860.

Pentru instaurarea unui nou regim unde actul guvernării putea să devină mai eficient cum a fost sub regimul Bach era necesară găsirea acelor soluții prin care societatea să fie introdusă în luarea deciziilor politice. Împăratul nu dorea ca prin nemulțumirile interne să pericliteze stabilitatea statului, deci va decide pentru reorganizarea imperiului prin reforme destituindu-l pe ministrul Bach.

Instaurarea regimului liberal (1860-1866) în Monarhia Habsburgică

Francisc Iosif I a emis două acte cu valoare constituțională: Diploma din octombrie 1860 și patenta din februarie 1861. Pe aceste acte se va baza noua organizare a imperiului, ele au fost în mod evident mai liberale decât cele din perioada anterioară. Anumite puncte din Diploma din octombrie 1860 au restabilit de fapt unele pre-condiții din 1848 și s-a preconizat perspectiva unui Parlament cu competențe reduse (de exemplu acesta nu putea decide despre impozite și nici despre efectivele de novici din armată).³²

A fost schimbată și organizarea administrativ-teritorială a imperiului: s-au desființat cele cinci districte și Voivodina Sârbească create în perioada Bach. Totodată s-a restabilit sistemul de județe, Cancelaria Federală și Consiliul la nivel guvernamental.

Patenta din februarie 1861 prevedea dezvoltarea unui sistem politico-administrativ unde Dietele provinciale erau subordonate Adunării Imperiale bicamerale (Reichstag) în care fiecare provincie trimitea propriul său reprezentant. Cu toate că Adunarea Imperială avea deja și anumite drepturi constituționale, aceasta a fost încă limitată în drepturile sale.

Reichstag-ul a avut 343 de locuri în total din care 9 au fost alocate Croației, 26 Transilvaniei, 54 Cehiei iar 85 Ungariei. Deși (în conformitate cu patenta din februarie 1861) numărul reprezentanților austro-germani nu a fost dominantă în Adunarea Imperială, totuși în această constelație, diferitele națiuni puteau fi dejucate unul împotriva celuilalt pentru atingerea obiectivelor austriece.³³

Astfel reprezentanții partidelor reunite în parlamentul maghiar care a fost convocată în conformitate cu patenta din februarie în 1861 a respins ideea Reichstag-ului. Rivalitatea alterna între principalii lideri ale celor două partide majoritare din Ungaria conduse de Deák Ferenc și Teleki László în vara anului 1861. Deși cu sinuciderea lui Teleki, partidul condus de Deák a învins cu un procentaj de 155:152, dar în acele condiții Francisc Iosif I nu mai dorea să

³² Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

³³ Joseph Redlich 2008: pp.287-315.

negocieze. Împăratul a suspendat parlamentul maghiar și constituționalismul în august 1861. Domnitorul a interzis și convocarea consiliilor județene și a anunțat provizoratul.³⁴

Care erau reacțiile și atitudinile românilor din Transilvania și din Banat? Intelectualii români din Transilvania reacționează printr-o activitate politică intensă în fața noilor perspective care se ofereau în teritoriu. Elitele ardeleni românești promulgau acum idea federalismului istoric specificând că ei sunt pentru autonomia Transilvaniei. Același strategie va fi urmată și de elitele românești din Banat, care fiind confrunțați cu perspectiva unirii provinciei cu Ungaria, se subscriau la formula autonomiei Banatului. Dar în noua situație, Francisc Iosif I trebuia să urmeze logica ideii restaurării entităților politico-administrative istorice prin urmare trebuia să schimbe anumite măsuri absolutiste față de Ungaria. Astfel comitatele din Partium și Banatul vor revini sub autoritatea capitalei maghiare.³⁵

În Transilvania se dezvoltă treptat o mișcare politică coerentă ale cărei efecte vor ajunge la toate straturile societății românești pe cale de dezvoltare. Așadar se autosizează elita intelectuală laică românească, adică funcționarii, avocații, juriștii, profesorii și ziariștii. Aceștia vor cocura cu elitele bisericești în ceea ce privește preluarea conducerii luptei naționale. În plan cultural asociațiile nou înființate au avut rolul de popularizare în toate straturile societății a culturii, literaturii și științei, precum și a ideologiei naționale. Cea mai renumită asociație a fost ASTRA (1861).

La fel ca și în cazul elitelor maghiare, programul politic românesc s-a bazat pe principiile din 1848. De exemplu, în memoriul din decembrie 1860, românii revendicau recunoașterea egală în drepturi a națiunii lor cu celelalte, congres național, numirea unuei persoane de etnie română în funcția de cancelar, dietă aleasă și nu în ultimul rând, introducerea limbii române ca limbă oficială în Transilvania. Aceste revendicări politice vor fi repetate la conferințele naționale întrunite în anii 1861 și 1863.³⁶

Au fost unele excepții în sensul participării active în viața politică cum au fost unii dintre bănațeni³⁷ sau cei din Zărand.³⁸ Românii din Ungaria au ales participarea la viața politică și au reușit să obțină 19 locuri de deputați în alegerile pentru dieta maghiară ținută în 1861. Totodată ei au mai primit patru locuri de reprezentanți în camera superioară din parlament iar și guvernul maghiar a desemnat încă patru români în poziția de comiți supremi, adică un căpitan de district, în comitatele unde populația românească era majoritară.³⁹

Măsurile de decentralizare, ca de exemplu mutarea autorității politico-administrative spre bază, erau contracarate prin deciziile Parlamentului central din Viena care avea rolul de a decide și despre probleme cu caracter general. Noul prim-ministru, Anton von Schmerling a încercat încă de la începutul carierei sale să îmbine centralismul cu autonomia locală, pe o bază constituțională și reprezentativă într-un sistem federalist. Totuși modul de guvernare practicat de ministru era provizoratul care se poate caracteriza și prin metodele temporare

³⁴ Harmat Árpád Péter: *A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867)* (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867)); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

³⁵ Ibidem

³⁶ Ciprian Plăiașu: Mitropolitul Andrei Șaguna, un luptător pentru cauza românilor din Ardeal; sursă online: http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/mitropolitul-andrei-saguna

³⁷ Exemplu: Andrei Mocioni.

³⁸ Iosif Hodoș era în fruntea celor din Zărand.

³⁹ Aceste comitate erau: Maramureș, Caraș, Zărand și districtul Chioar. Sursă electronică: Harmat Árpád Péter: *A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867)* (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867)); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

utilizate, devenind un interval de timp oarecum ciudat în istorie, deoarece nu s-a restabilit nici situația precedentă din 1850.⁴⁰

Premisele compromisului austro-ungar din 1867

Pentru a reduce tensiunile interne ministrul Schmerling se va folosi de pretextul extern care s-a oferit în 1864. Astfel când regele danez ocupă Schleswig și Holstein, austriecii vor lupta în război alături de Prusia. Trupele austrice sunt victorioase ocupând peninsula Jüt. Deși această victorie este chiar binevenită în Viena, prin acest succes Bismarck s-a hotărât de fapt să unească Germania sub egida Prusiei, adică și cum se va clarifica mai târziu cu ajutorul Casei de Hohenzollern. Astfel Habsburgii au primit Holstein-ul care fapt va oferi mai târziu un pretext armatei pruse să îl atace pe Francisc Iosif I.⁴¹

Împăratul a purtat negocieri secrete cu Deák Ferenc încă la sfârșitul anului 1864 în vederea atingerii unui compromis cu partea maghiară. Apponyi György a prelucrat propunerea sa de compromis pe baza legilor din aprilie unde s-a propus ca politica externă, de apărare și finanțele să revină gestionării comune și controlul constituțional să fie exercitat de doi delegați independenți ale justiției.

Cu toate că proiectul lui Apponyi a fost respins de împărat atunci, dar chiar aceste principii s-au realizat în Compromisul din 1867. Așadar compromisul s-a concretizat de fapt în urma a mai multor reforme constituționale eșuate în Imperiul Habsburgic. Sub noua organizare imperială propusă de guvernul din Ungaria care era oricum dominată de maghiari, Pesta urmărea să atingă drepturi egale cu guvernul de la Viena. Deák a scris faimosul său „Articol de paști” în Jurnalul din Pesta în care a afirmat că dacă se va restabili constituționalismul și dacă politica externă, de apărare precum și finanțele necesare pentru primele două vor fi comune, atunci partea maghiară este disponibilă la o reconciliere istorică cu austriecii.⁴²

Între timp ministrul Schmerling a fost destituit de împărat, iar în 1865 s-a convocat din nou parlamentul fiind întreruptă din cauza războiului pruso-austriac. Imperiul Austriac avea 13 state de partea sa, dar a fost nevoită să lupte pe două fronturi împotriva Regatului Prus, care avea 16 state pe partea sa. Izolația politică a Austriei a început de fapt din 1854 când după înfrângerea din Războiul Crimeii, Francisc Iosif I a pierdut încrederea rușilor, iar în 1856 Austria (Tratatul de pace de la villafranca) trebuia să cedeze Lombardia Regatului Sardiniei.⁴³

Aceste înfrângeri au condus alături de înapoierea tehnologică a armatei la o nouă catastrofă militară pentru Viena la cea din data de 3 iulie 1866 în Königgrätz. Deși trupele austriece mai erau în stare să continue o luptă de rezistență dar situația politică internă din imperiu, adică teama de a pierde Ungaria, a convins guvernul austriac să semneze Tratatul

⁴⁰ Ibidem

⁴¹ Alan Palmer 1997: pp. 130-148.

⁴² Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig> și Joseph Redlich 2008: pp. 287-315.

⁴³ Joseph Redlich 2008: pp. 287-315 și Alan Palmer 1997: pp. 140-150.

de pace de la Praga la 23 august. Astfel Austria a părăsit pentru todeauna Confederația Germană și totodată trebuia să cedeze Holsteinul Prusiei.⁴⁴

Compromisul era deci pe de o parte și o încercare de a rezolva disensiunile interne datorate războiului austro-prusac, iar pe de altă parte, guvernul de la Viena spera că astfel va reuși să calmeze agitațiile interne ale diferitelor naționalități din imperiu. Între timp mai mulți foști revoluționari austrieci, germani și maghiari au devenit politicieni de carieră, iar dieta ungară și-a consolidat treptat poziția față de Viena.⁴⁵

Datorită noilor împrejurări politice interne și externe prezentate mai sus, Francisc Iosif I avea tot mai multă nevoie și de sprijinul celorlalte naționalități care erau mai puțin integrate din punct de vedere socio-economic decât celelalte națiuni care având priorități istorice, legale au fost mai bine etablate, așa cum erau maghiarii, cehii sau croații. Astfel Viena a început un fel de strategie politică secretă de menținere a echilibrului între diferitele popoare prin care se baza pe susținerea românilor, slovacilor, rutenilor sau sârbilor, mai ales atunci când națiuni precum maghiarii, croații sau cehii căutau să-și extindă vehement autonomia lor actuală.⁴⁶ Aceste tactici de interes politic între Viena și diferitele națiuni ale imperiului au condus la un cerc vicios, deoarece la rândul lor maghiarii, cehii și croații răspundeau cu o politică de pasivitate, nefiind prezenți la dezbateri importante, combătând în acest mod regimul mai ales atunci când guvernul de la Viena dorea să-și realizeze propriile inițiative în teritoriu cu sprijinul noilor aliați în dezvoltare.

În consecință, Viena nu putea activa întreaga societate în scopul scoaterii imperiului din criza generală în care se afla regimul. Însă datorită schimbărilor politice europene pe plan electoral s-au oferit două variante: utilizarea censului ridicat în ideea că majoritatea populației nu a era încă pregătită din motive socio-economice să participe activ la viața politică (acest sistem a fost impus prin Convenția de la Paris în Principatele Unite între anii 1858 și 1864) sau cealaltă variantă a censului scăzut care a fost introdusă de Alexandru Ioan Cuza la 1864 în Principatele Unite, sau un alt exemplu este cel folosit de guvernul austriac la alegerile pentru dietă în 1863 în Transilvania. Așadar în acord cu situația generală din Europa și în baza intereselor proprii, puterea de la Viena a început schimbarea sistemului tradiționalist a „celor trei națiuni” care la momentul respectiv erau beneficiarii drepturilor politice în Transilvania. Astfel dreptul de vot urma să nu se mai lege de apartenența unui grup anume favorizat, ci pe venit cum și contribuția (intelectuală și materială) adusă de fiecare individ în parte la susținerea societății.⁴⁷ Ca urmare dreptul de vot depindea de cuantumul impozitului plătit de alegător. A apărut deci dilema nivelului ideal, adică trebuia luată o decizie exactă la ce fel de sumă să fie stabilită censul în Transilvania?

⁴⁴ Ibidem

⁴⁵ Joseph Redlich 2008: pp. 315-348

⁴⁶ Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig> și Joseph Redlich 2008: pp. 287-315.

⁴⁷ Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>

Transilvania între anii 1863 și 1867

În continuare urmează o scurtă analiză despre cazul Transilvaniei în conformitate cu faptele politico-istorice prezentate mai sus. În noile condiții pentru combaterea opoziției majoritare maghiare din Transilvania, Viena s-a putut baza strategic în afară de sași,⁴⁸ și pe români, care la rândul lor, fiind într-o situație politică inferioră, erau interesați în anumite schimbări prin care aveau să-și optimizeze poziția inițială. Censul stabilit de Viena erau de 8 florini la 1863 pentru Transilvania. Acest nivel a adus atunci la vot un număr de 78.000 de persoane.⁴⁹

Strategic, românii au considerat acest nivel mult prea ridicat și au cerut schimbarea legării censului de situația materială a alegătorului, adică ei propuneau o nouă condiție unde numărul fiecărei naționalități să fie proporțional cu ponderea numerică. Pentru partea maghiară acest cens era considerat prea scăzut iar tactica lor dicta să protesteze și contra unei majorități bazată numai pe număr pentru că această condiție era nefavorabilă pentru elita politică și socială tradițională a provinciei.⁵⁰

Dieta Transilvaniei de la Sibiu a fost convocată în două sesiuni, în anii 1863-1864. În mod evident alegerile desfășurate în 1863 pentru dietă au adus un rezultat favorabil (48 deputați români, 44 maghiari, 33 sași) pentru guvernul austriac care în climatul politic de atunci a devenit o măsură foarte eficientă centrului, deoarece prin obținerea majorității româno-săsești Viena putea acum echilibra puterea opoziției maghiare din Transilvania.

În noua situație politică din Europa dieta și diferitele organe oficiale, trebuiau să fie reorganizate pe baze reprezentative, deci guvernul austriac putea să profite prin elitele românești mai ales atunci dacă Viena reușea să asigure condiții și termeni electorale cât mai democratice românilor. Deci censul trebuia să fie preconcepțat în așa fel încât numărul ridicat al românilor să capete accent politic cât mai valoros, pentru ca Viena să poată realiza cât mai eficient propriile sale strategii pe plan local. Așadar Viena va alege varianta censului scăzut pentru alegerile din Transilvania. Dar în pofida apartenenței sale democratice, utilizarea metodei censului scăzut a întărit de obicei autoritarismul puterii centrale austriece.⁵¹

Rezultatele obținute în alegerile pentru dietă arată încă două lucruri relevante: că censul acordat de Viena s-a conformat doar condiționat necesității politice actuale a provinciei și că acest fapt s-a întâmplat în mod evident în baza menținerii intereselor strategice austriece în Transilvania anulului 1863.⁵² Drept consecință guvernul austriac nu a redus censul din bunăvoie democratică dar mai mult din oportunitate politică pentru că nu a avut sprijinul maxim al boierimii conservatoare (nobilimea maghiară) așadar puterea centrală a lărgit baza de alegători în speranța că acesta va fi mai cooperativă cu Viena.

⁴⁸ Sașii erau oricum orientați în mod tradițional spre Viena.

⁴⁹ Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>

⁵⁰ Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

⁵¹ Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>

⁵² Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

Totodată se mai poate observa în legătură cu problema electorală din 1863 că alegătorii români din acest an nu au mai fost țărani iobagi care de fapt au oferit baza rezistenței românești la revoluția din 1848. Elitele rurale sau restructurat treptat datorită progreselor economice și culturale care mergeau mână în mână cu reforma agrară. Astfel apare sensul ideologic național mai coerent fiind oferită și coordonată de elitele românești. Așadar nivelul național românesc va primi o nouă calitate de militantism conform perioadei istorice moderne depășind treptat normele resentimentelor etnice și sociale elementare care au fost dominante în perioada anterioară. Scurta activitate a dietei cu majoritate românească de la Sibiu a fost realizată ca un impuls pozitiv de către actorii politici naționali care au putut testa eficiența programului lor.⁵³

În consecință s-au născut două acte legislative cu caracter preponderent politic compensatoriu, adică mai exact: legea care ridică limba română la nivel oficial în Transilvania alături de celelalte limbi adică maghiara și germana și legea care consacră „(...) efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei” cu celelalte națiuni cu statut aparte din monarhie.⁵⁴

Noii alegători din 1863 nu au putut constitui o forță majoră sub raport socio-economic. La ora aceea ei au fost o unealtă politică în manevrele unui regim centralist care a rămas fără sprijinul clasei politice tradiționale. Era evident că succesul atins prin controlul Vienei nu putea fi de lungă durată.⁵⁵ Totodată se poate cerceta în continuare în ce măsură o astfel de lărgire rapidă a dreptului de vot era capabil să garanteze autoritate locală și constituționalism real sistemului care îl aplicase? Întrebarea rămâne retorică.

Printr-o decizie imperială din decembrie 1864 a urmat un alt succes desfășorându-se paralel cu cele legislative, adică ridicarea bisericii ortodoxe din Transilvania la rangul de mitropolie. Consolidarea bisericii ortodoxe în Transilvania a asigurat elitei ardeleni românești beneficii majore pe plan confesional, cultural și educațional. Treptat s-a dovedit însă că la scara imperiului nu ajungea suportul față de Viena de către naționalități cum erau românii, rutenii, slovaci și sașii în condițiile în care maghiarii, croații și cehii și-au menținut permanent opoziția. Pentru a coriga acest impas, guvernul de la Viena s-a decis pentru o reorganizare a monarhiei după o altă formulă.⁵⁶

Neajunsurile regimului Schmerling au condus la o nouă schimbare de regim a căror linii s-au conturat între anii 1864 și 1866 în Transilvania, deoarece în 1865 ministrul-președinte Schmerling a fost demis din funcție. Așadar a început o fază de negocieri care s-a terminat în 1867 odată cu introducerea noului regim dualist. Acest regim s-a axat pe colaborarea austrieșilor cu maghiarii. Viena spera că astfel va primi parteneriatul nobilimii maghiare în guvernarea imperiului.⁵⁷

⁵³ Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>

⁵⁴ Hotărârile dietei din Sibiu cu privire la declararea egalității națiunii române și a confesiunilor ei cu celelalte națiuni (26 august 1863); Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html

⁵⁵ Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>

⁵⁶ Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

⁵⁷ Alan Palmer 1997: pp. 148-165.

Primele efecte ale acestei reorientări a politicii guvernului austriac s-au materializat în Transilvania prin închiderea activităților dietei de la Sibiu care a fost dizolvată în septembrie 1865. Paralel cu acest act s-a convocat o nouă dietă la Cluj. Aici s-a dezbătut una din cererile de bază a părții maghiare formulat la negocierile cu guvernul austriac, adică problema unirii Transilvaniei cu Ungaria. De data aceasta condițiile electorale au fost schimbate în direcția conservatoare pentru a favoriza candidații maghiari. Așadar dieta cu majoritate maghiară a votat pentru unire iar o parte dintre fruntașii români vor intra în pasivitate.⁵⁸

Reacțiile la nivelul mișcării politice românești arată că după succesele obținute în anii 1863 și 1864, insatisfacția era foarte mare față de noua situație de la sfârșitul anului 1865. După această experiență de șoc o parte dintre elitele românești în frunte cu Andrei Șaguna au dezvoltat o linie politică a compromisurilor, adică ei au acceptat noua situație dar totodată s-au străduit să obțină succese pragmatice pentru români. Ei au încercat să renegocieze un cadru semi-instituțional pentru autonomia cultural-națională a românilor la nivelul școlilor și bisericilor. Deși tactica activistă a lui Șaguna și al asociaților săi cum erau Miron Românul și Vasile Manga a fost privit cu scepticism de alți politicieni români în privința perspectivelor concrete. Totuși menținerea acestei linii au adus beneficii concrete pe plan cultural și național românilor.⁵⁹

Intelectualii laici cum au fost Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și George Bariț au reușit să le reprezinte pe români la conferințe naționale. Aceștia nu au acceptat noile decizii politice ale dietei de la Cluj. Aceste elite au contestat din principiu legitimitatea noilor reglementări politice și au respins concis orice fel de reconciliere în acest sens. Manifestările tacticii pasiviste s-au concretizat îndeosebi prin proteste adresate chiar împăratului cum a fost de pildă memoriul din decembrie 1866 în care se cerea solemn reinstaurarea autonomiei Transilvaniei.⁶⁰

Disputele între activiști și pasiviști s-a desfășurat intens în Transilvania. Aici vor domina pasiviștii care vor încerca să convingă intelectualitatea românească și cu argumente politice legate de evenimente marcante de atunci cum era independența României. Dar și legea Toefort era intens discutat. Odată cu venirea la guvernare al prim-ministrului Tisza Kálmán 1875-1890 regimul dualist devine mai puțin tolerant față de minorități. Tisza reprezenta o nouă generație mult mai tradiționalistă față de predecesorii liberali⁶¹ care au promulgat legea naționalităților.

Compromisul austro-ungar din 1867

Înfrângerea suferită de Austria la Bătălia de la Königgrätz (1866), problemele grave financiare și eșecul realizării unificării germane mari (Grossdeutschland) l-au convins la urma urmei pe Francisc Iosif I să trateze din nou cu maghiarii.⁶²

⁵⁸ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁵⁹ Ciprian Plăiașu: Mitropolitul Andrei Șaguna, un luptător pentru cauza românilor din Ardeal; sursă online: http://www.istoria.ro/exclusiv_web/portret/articol/mitropolitul-andrei-saguna

⁶⁰ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁶¹ Exemple: Deak Ferenc sau Eötvös József.

⁶² De asemenea și soția împăratului, Elisabeth Amalie Eugenie von Wittelsbach a jucat un rol important pentru ca acordul dintre austrieci și maghiari să devină o realitate. Francisc Iosif I a declarat de mai multe ori după moartea reginei, că a fost o greșeală să se încheie acest compromis numai cu maghiarii.

După mai multe luni de negocieri a fost încheiată ”compromisul” (Ausgleich) din februarie 1867 prin care s-a fondat Dubla Monarhie austro-ungară. Datorită implementării acestui act majoritatea românilor din monarhie, cu excepția celor din Bucovina, s-au regăsit în partea maghiară a imperiului. Astfel pe lângă noile decizii provenind din negocieri, relațiile legale de bază între cele două națiuni au fost reglementate pe baza Sancțiunii Pragmatice. În conformitate cu Ausgleich-ul împăratul a recunoscut legile din 1848 și a desemnat din nou un departament ministerial responsabil maghiar în frunte cu Andrásy Gyula.⁶³

Francisc Iosif I a acceptat recomandările consultanților săi și a avut grijă să păstreze garanțiile regale de bază față de negociatorii maghiari în compromisul încheiat. Astfel anumite drepturi au rămas în continuare prerogativă regală (dreptul presanționării față de dieta maghiară, dreptul la conducerea armatei și dreptul la dizolvarea dietei maghiare înainte de acceptare a bugetului). De fapt prin păstrarea acestor trei garanții regale, împăratul Francisc Iosif I și-a asigurat o influență mai mare asupra guvernului și dietei maghiare decât înainte de 1848.⁶⁴

Totuși partea austriacă a monarhiei a resimțit direct după încheierea compromisului manevrele politice ale guvernului maghiar care a blocat anumite reforme interne propuse de Viena. Exemplu: Pesta a blocat finanțarea modernizării armatei, vroidnd să prevină astfel ca acesta să nu cumva să poate fi folosit contra maghiarilor, deoarece armata era controlată în principal de austrieci.

Cele două țări erau reorganizate în două state separate, având propriile constituții, parlamente, administrații și miliții. Austria și Ungaria aveau același suveran, iar ministerele pentru politică externă, economică și militară au fost comune. Cele trei ministere menționate aveau câte un singur minister de resort comun pentru întregul imperiu. Francisc Iosif I a fost simultan împărat al Austriei și rege apostolic al Ungariei.⁶⁵

Ca procentaj (70%), mult peste jumătatea cheltuielilor comune au fost finanțate mai ales de către Austria și la fiecare zece ani compromisul a fost renegociat pentru a stabili anumite detalii financiare și comerciale între cele două părți. Aceste renegocieri erau pline de conflicte generând adesea crize interne politice deoarece partea maghiară încerca în mod continuu să-și mărească pretențiile față de Viena. Totodată pentru a păstra noua influență câștigată, guvernul maghiar s-a folosit și de metode de privare de drepturi civile prin care celelalte naționalități ale monarhiei au fost adesea discriminate.⁶⁶ Protestele celorlalte naționalități majoritare (de exemplu al sârbilor) din monarhie a condus la crearea unei noi legi a minorităților în Ungaria. Luând în considerare statutul special al Transilvaniei, astfel de legi erau menite să apere drepturile românilor, dar acestea au fost adesea încălcate în practică.⁶⁷

Compromisul din 1867 a fost primit cu antipatie de celelalte naționalități ale monarhiei, care locuiau în zonele de est (români, slovaci și croați), dar nici polonezii și cehii nu au salutat idea compromisului, deoarece austriecii nu le-au oferit și lor același privilegiu ca și maghiarilor.⁶⁸ Chiar și Francisc Iosif I a recunoscut acest favoritism ciudat, dar acestă

⁶³ Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867)); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

⁶⁴ Joseph Redlich 2008: pp.348-381.

⁶⁵ Ibidem: pp. 381-403.

⁶⁶ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁶⁷ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁶⁸ Alan Palmer 1997: pp. 155-165.

apreciere nu a schimbat nimic în faptul că prin acest act a fost încălcată principiul egalității a mai multor popoare deodată din imperiu. Tactica împăratului de a reduce tensiunea cu maghiarii a generat frustrații majore la români și la popoarele slave. Așadar compromisul german cu maghiarii a fost interpretată de cehi și polonezi ca un eșec al eforturilor lor de a conduce trataive de succes cu Viena.⁶⁹

Idea trialistă poloneză cu Galiția, nu au putut fi pus în aplicare de Viena în principal din cauza ostilității ruse față de această propunere. Deși planul trialist propus de Palacky (ceh), a fost luată în considerare de împărat, dar la urma urmei, datorită presiunii burgheziei austro-germane și protestului guvernului maghiar și ideea cehă de reconciliere a fost abandonată la Viena. Au mai existat și alte încercări asemănătoare, de exemplu, pe baza ideilor ilire și croații au avut o propunere a unui stat trialist care a fost și ea respinsă, de împărat. Totuși mica reconciliere croato-maghiară din 17 noiembrie 1868 era un succes deoarece ea a însemnat autonomia parțială a croaților fiind recunoscută și de Francisc Iosif I. Astfel în conformitate cu micul compromis croato-maghiar, croații au primit autonomie internă și totodată au fost recunoscuți ca nație cu drepturi politice în monarhie.⁷⁰

Acțiunile cheie a împăratului după compromis au fost de natură legislativă. Astfel s-a creat legea naționalităților în 1868 care a asigurat utilizarea pe scară largă a propriei limbi pentru unele națiuni. În baza acestei legi, limba maghiară era obligatorie doar în legislația supremă, deci la celelalte nivele (judățene, orășene și celelalte) teoretic administrația putea să fie derulată chiar și până în patru limbi diferite. Totodată a fost permis fondarea diferitelor asociații, a fost introdus învățământul obligatoriu pentru copii între șase-zece ani, s-au modernizat sistemul de impozitare, justiția și metodele penitenciare, ca exemplu s-a eliminat pedeapsa corporală. Problema acestei legi creată de liberalii moderați maghiari era că o mare parte a prevederilor nu vor fi aplicate iar în cazul nerespectării legii nu se prevedeau penalizări. Important era că cele două biserici românești au primit autonomie față de stat.⁷¹ La fel autonomia școlilor confesionale era garantată și prin legea învățământului din 1868. Totalitatea acestor acte constituia o anumită garanție a protecției cultural-naționale pentru românii din monarhie. Autonomia școlară acordată pentru români de la Pesta a rămas valabil în general până la sfârșitul perioadei dualiste, însă aceasta a fost slăbită de anumite legi ulterioare.⁷² Aceste acte dovedesc că deși statul a intervenit cu scopul de a moderniza și de a ridica calitatea învățământului, dar implementarea prevederilor acestor legi au avut și efecte de maghiarizare pentru cei care nu puteau îndeplini local anumite condiții și criterii rigide. Astfel se poate afirma că aceste legi (legea Trefort și Apponyi) nu au fost bine gândite din punct de vedere al minorităților din Ungaria de atunci pentru că aceste acte puteau fi interpretate ca un fel de atac la autonomia școlară acordată înainte.⁷³

Elitele românești au organizat diverse acțiuni politice în perioada dualistă. Aceste acțiuni au debutat în mai 1868 cu ocazia aniversării revoluției din 1848. George Bariț a

⁶⁹ Joseph Redlich 2008: pp.381-403.

⁷⁰ Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867)); sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig>

⁷¹ Ortodoxii au primit autonomie printr-o lege specială în 1868.

⁷² Aici mă refer la legea Trefort din 1879 și la legea Apponyi din 1907.

⁷³ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

redactat „Pronunciamentul”⁷⁴ de la Blaj prin care se protestează vehement la adresa unirii Transilvaniei cu Ungaria:” Ne pronunțăm pentru autonomia Transilvaniei, pe baza diplomei leopoldine și a sancțiunii pragmatice(...)”.⁷⁵ Prin urmare în această declarație s-a cerut restabilirea autonomiei Transilvaniei și recunoașterea legislației dietei de la Sibiu: ”Ne pronunțăm pentru reactivarea articolilor de lege aduși în dieta de la Sibiu din anii 1863/64 (...)”⁷⁶ dar în punctul trei s-au pronunțat și „(...) pentru redeschiderea dietei transilvane pe baza unei adevărate reprezentări populare, după drept și cuviință, în sensul votului dat de minoritatea română în dieta feudală de la Cluj din anul 1865.” Prin acest protest solemn a început o lungă serie de procese cu caracter politic prin care autoritățile căutau pedepsirea prin acțiune în justiție a celor care au redactat și au răspândit acest document. Însă publicitatea acestui document care circula deja în presă a atras atât atenția opiniei publice din România cât și a celor din Occident. Liderii români au continuat să lucreze în această direcție unii dintre ei fiind condamnați⁷⁷ la ani de închisoare sau amenzi considerabile.

La patru ani după aceste acțiuni clare se constituie (în anul 1869) două partide naționale care au întrunit elita românească într-un sistem politic modern: Partidul Național al Românilor din Transilvania condus de Ilie Măcelariu și Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria în frunte cu Andrei Mocioni. Aceste două partide au avut în programul lor de revendicări de la bun început puncte cum ar fi: restabilirea autonomiei Transilvaniei și al dietei ardeleni, lărgirea reprezentativității românilor în diferitele organe centrale și locale din imperiu.⁷⁸

Perioada cuprinsă între 1875-1890 a fost marcată de guvernarea prim-ministrului Tisza Kálmán și se poate considera perioada de latență al regimului dualist care regim genera efecte nefavorabile din punct de vedere al românilor. Liderii români au demonstrat contra noilor legi (legea Trefort din 1879 și la legea Apponyi din 1907) care în opinia lor slăbeau prin efectele lor autonomia instituțiilor românești comparativ cu acțiunile regimului precedent.⁷⁹ Acest lucru se poate urmări de exemplu și în prima parte din punctul cinci al programului P.N.R: „Eluptarea și susținerea autonomiei bisericilor și școalelor confesionale, ca a unor chestiuni curate de naționalitate (...)”.⁸⁰ Datorită noilor condiții politice din Ungaria, cele două partide ale românilor din Ungaria s-au contopit într-un singur partid (în anul 1881), care s-a numit Partidul Național Român (P.N.R.). P.N.R a adoptat un program coerent⁸¹ cu obiective precise care nu s-a schimbat până la 1905.

Tactica adoptată de P.N.R în 1881 a rămas activismul pentru bănățeni și pasivismul pentru cei din Transilvania. O schimbare a avut loc în tactica bănățenilor care din cauza

⁷⁴Sursă primară: Pronunciamentul de la Blaj (3/15 mai 1868), este un act relevant care exprimă nemulțumirea românilor din Transilvania față de dualismul austro-ungar încheiat în 1867. Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ Ibidem

⁷⁷ Mai ales jurnaliștii români au fost afectați de aceste procese politice.

⁷⁸ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁷⁹ Marcat de liderii liberali moderați maghiari cum ar fi Deák Ferenc și Eötvös József.

⁸⁰Sursă primară: Programul Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania unificat; http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html

⁸¹ Aceste puncte prevedeau pe lângă lămuritorul (restabilirea autonomiei Transilvaniei; -punctul unu) partidului și alte obiective importante cum ar fi: respectarea autonomiei bisericești și școlare; folosirea limbii române în justiție și administrație; lărgirea dreptului de vot, numirea de funcționari români în raport cu ponderea populației românești. Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

rezultatelor deosebit de scăzute la alegeri au trecut la pasivism din 1887. Tactica pasivistă a românilor va deveni permanent care fapt arată agravarea relațiilor dintre regim și diferitele naționalități din Ungaria. Inflexibilitatea uneia din părți l-a stimulat pe cealaltă prin urmare efectele de maghiarizare a legilor promulgate de noua guvernare de la Pesta au influențat intransigența continuă a părții românești. Deci P.N.R s-a profilat în această direcție și cele două părți s-au distanțat enor unul de celălalt. Singurul punct de legătură al P.N.R cu regimul de la Pesta a fost una pragmatică, impusă de condițiile speciale de atunci, constând din programul prin care se solicita practicarea și perfecționarea legii naționalităților. În principiu acest program al P.N.R era o acțiune politică care s-a datorat noului cadru constituțional din Ungaria. Prin urmare mișcarea națională românească a recunoscut pentru prima dată în mod oficial o lege austro-ungară.⁸²

Ioan Slavici și Eugen Brote au reprezentat o nouă generație în mișcarea națională afirmându-se în special prin gazeta „Tribuna” de la Sibiu (1884). Spre deosebire de persoanele mai în vârstă din partid, tribuniștii nu mai erau convinși despre faptul că regimul dualist va eșua în viitor și nici nu s-au așteptat la șansa rediscutării problemei autonomiei Transilvaniei cu guvernul de la Budapesta. Pe lângă faptul că tribuniștii militau pentru involucarea țărânimii în politica PNR, aceștia s-au pronunțat pentru autonomia etnică a românilor din imperiu precum și pentru o colaborare mai largă pe plan politic și cultural cu regatul României. Totodată noua generație de „tribuniști” s-a bazat pe ideea autonomiei etnice a naționalităților și a început să colaboreze mai intens cu popoarele slave din Ungaria în vederea reorganizării imperiului.⁸³ Această linie a signalizat o nouă tendință care se va cristaliza cu timpul prin diferite concepții federaliste cu scopul de a restructura imperiul.

Conform tendințelor care dominau la acea oră în Europa, ultimul deceniu al secolului XIX a însemnat o perioadă de radicalizare al naționalismului maghiar. Datorită noilor măsuri rigide practicate de guvern față de minorități (reprezentat prin premierul transilvănean din Ungaria Bánffy Dezső) liderii români au scris un vast memoriu care urma să fie trimis guvernelor de la Budapesta dar și împăratului. Responsabilitatea acestei acțiuni a fost asumată de întregul Comitetul Central (în frunte cu președintele, Ioan Rațiu George și alți fruntași români cum ar fi Septimiu Albini, Vasile Lucaciu, Pop de Băsești, Eugen Brote și Iuliu Coroianu) al PNR care a criticat politica neflexibilă de la Budapesta. Prin urmare, din martie 1892 a început acțiunea memorandistă ale elitelor românești. Semnatarii acestui act au dorit să afirme punctul lor de vedere față de guvernul de la Budapesta și împărat dar ei nu au crezut că acțiunea lor va aduce un succes mai special. Liderii PNR au sperat în principiu că acțiunea lor va genera ecou intern prin presa românească și internațional prin presa europeană. Prin publicarea documentului și în limbi de circulație internațională de fapt PNR și-a atins scopul inițial, adică cauza lor a devenit cunoscut în sfera opiniei publice iar totodată s-a întărit și caracterul de protest public al acestui act.⁸⁴

⁸² Pentru această secțiune vezi: ibidem

⁸³ Pentru această secțiune vezi sursele electronice: Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursa online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesi>, Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursa online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61> și Sursa online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁸⁴ Ibidem

Încercarea delegației române de a fi primit de Francisc Iosif I pentru a-i preda Memorandumul la Viena în mai 1892 a fost fără succes, deoarece plicul a fost doar preluat de Cancelaria imperială care respectând dispozițiile pactului dualist l-au transmis mai departe la Budapesta. Efectul în rândul românilor de pretutindeni a fost o dezamăgire totală dar guvernul de la Viena a categorizat documentul cu problema românească în competența autorităților de la Budapesta pentru că Francisc Iosif I în calitate sa de rege al Ungariei s-a simțit obligat să nu primească Memorandumul prin guvernul vienez. Dar punctul de vedere al liderilor români a fost unul cu totul diferit de linia oficială și procedura austriacă, pentru că elita românească a refuzat din principiu să recunoască legitimitatea pactului dualist și s-a străduit la realizarea mai eficientă a intereselor românești: „Azi, ca totdeauna, convinși, că numai prin o sinceră înfrățire a popoarelor se poate asigura pașnica dezvoltare a patriei noastre, românii stăruie în dorința, ca în formă legală și prin concursul factorilor competenți sistemul de guvernare să fie reformat în patria noastră astfel, ca să se asigure drepturile odată câștigate și să se țină seama de interesele legitime ale tuturor popoarelor ce compun statul maghiar poliglot...”⁸⁵ Astfel actul de a nu fi primiți de Francisc Iosif I la Viena cu documentul lor formulat solemn special împăratului a fost considerat de delegația românească ca un gest de necuviință diplomatică simțindu-se jigniți.⁸⁶

Situația s-a înrăutățit și mai mult când autoritățile de la Budapesta au reacționat prin trimiterea autorilor Memorandumului în judecată. Procesul s-a derulat la Cluj în mai 1894 care fapt a creat și mai multă publicitate cauzei tribunuiștilor atât în rândul populației românești cât și în opinia publică europeană. Prin condamnarea a paisprezece fruntași memorandiști la închisoare, discrepanța dintre cele două părți implicate a crescut și mai mult. Autoritățile maghiare nu doreau revizuirea deciziei Tribunalului de la Cluj cu toate că protestele în sprijinul memorandiștilor s-au intensificat, iar totodată vor interzice activitatea PNR din 16 iulie 1894. În cele din urmă datorită intervenției diplomatice a regelui Carol I la Viena precum și ca urmare a presiunii majore care venea din partea opiniei publice, Francisc Iosif I a fost nevoit să îi grațieze pe cei paisprezece fruntași memorandiști la 19 septembrie 1895.⁸⁷

Datorită neajunsurilor politice dintre guvernul de la Budapesta și elita românească din 1895 a izbucnit un conflict între liderii mai în vârstă și tinerii memorandiști din partid care doreau o schimbare în tactica PNR-ului, adică solicitau adoptarea activismului. Potrivit planurilor activiste, partidul urma să se reangajeze în viața parlamentară din Ungaria. Proramul lor prevedea un punct concesiv cu guvernul de la Budapesta propunând o lărgire a dreptului de vot în schimbul renunțării la subiectul autonomiei Transilvaniei.⁸⁸

Anii Memorandumului au reprezentat maxima politicii românești pe linia tradiționalistă sprijinită pe tactica pasivistă și pe nerecunoașterea pactului dualist, iar totodată a arătat autoblocajul mișcării românești care deși asigura o satisfacție morală, dar nu producea reușite concrete politice. Rolul memorandumului pentru istoria Transilvaniei rămâne una foarte importantă pentru că această mișcare a fost cea care a pregătit Marea Unire de la 1918. Dar merită să examinăm și anumite cauze al trecerii PNR la activismul politic.

⁸⁵Sursă primară: Memorandumul românilor adresat împăratului Francisc Iosif I (26 martie 1892); Sursă electronică: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html

⁸⁶ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁸⁷ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁸⁸ Ibidem

Politica promovată de PNR în perioada pasivismului a adus rezultate contradictorii pentru că în mod paradoxal fiefurile electorale guvernamentale s-au constituit în mare măsură din circumscripțiile unde românii erau majoritari (numeric). Pentru această situație există mai multe explicații care pornesc aici din următoarea premisă: datorită faptului că PNR nu se implica cu nici o ofertă electorală mulți potențiali alegători s-au abținut de la vot și o altă parte a alegătorilor români au fost nevoiți să voteze programele partidelor guvernamentale maghiare.⁸⁹ Din 1906 s-a creat un departament român în cadrul Partidului Social-Democrat din Ungaria, care prin ideile socialiste puteau atrage alegătorii români. Această condiție era un nou motiv pentru PNR să schimbe la tactica activistă. Formațiunile celorlalte naționalități din Ungaria, cum erau sașii, sârbii și slovacii s-au reactivat deja politic înainte ca memorandumii să motiveze conducerea PNR la adoptarea tacticii activiste.⁹⁰

Trecerea PNR-ului la activism și anumite trăsături ale societății românești

Societatea românească s-a dezvoltat considerabil în perioada dualistă dobândind un nivel remarcabil de independență economică și culturală în care condiții favorabile frunzașii din nucleul PNR doreau să reintre pe arena politică pentru a putea realiza diferite interese colective și de a asigura continuitatea dezvoltării socio-economice a burgheziei românești. Burghezia influentă economic a atins o stare de stabilitate financiară datorită băncilor românești și instituțiilor de credit. Dar nu numai burghezia profita de efectele pozitive economice din perioada dualistă, pentru că și pătura țărănească proprietară de pământ a dobândit tot mai multă independență financiară iar cei care îndeplineau cerințele de cens puteau alege. Odată ce nivelul alfabetizării se ridica treptat, totașa creșteau și progresele culturale a țăranilor și a burgheziei. Prin urmare ambele categorii sociale devenau tot mai competente în sensul să fie receptivi și la idei politico-naționale mai sofisticate decât în perioada anterioară. Fiecare categorie socială încerca să-și creeze propria linie și să-și susțină interesele sale specifice prin formațiuni politice sine stătătoare.⁹¹

Centrele politice ale activismului s-au dezvoltat și ele în apropierea bazeelor financiare cum erau banca Ardeleană (Orăștie), Victoria (Arad) sau Albina (Sibiu) care era cea mai influentă instituție financiară românească din monarhie. Capitalul instituțiilor financiare românești atinge suma de 17 milioane de coroane și la 1905 funcționau 129 bănci aparținând românilor.⁹² Disputele din cadrul PNR referitoare la tema activism desfășurate la începutul primei părți al noului mileniu au scos la iveală argumente concise pentru a adopta această tactică politică în monarhie. La Conferința PNR din 1905 s-a decis trecerea la activism și s-a elaborat un nou program în care s-a solicitat recunoașterea individualității politice a românilor din Ungaria iar în schimb s-a renunțat la obiectivul restabilirii autonomiei Transilvaniei. Totodată pe lângă revendicările tradiționale ale PNR⁹³ în 1905 s-au creat puncte noi cum ar fi punctul cu numărul șase al programului: „Cerem lege electorală pe baza sufragiului universal

⁸⁹ Ibidem

⁹⁰ Ibidem

⁹¹ Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁹² Ibidem

⁹³ Aceștia s-au legat de autonomia administrativă, bisericească și școlară, aplicarea legii naționalităților etc.

și arondarea cercurilor, cu număr egal al alegătorilor, votare secretă în sediile notariale ...”⁹⁴ adică dezideratul votului universal, egal și secret; sau diferitele solicitări de tip social din punctul șapte: „Cerem străformarea radicală a sistemului de dare, reducerea dării de pământ, peste tot introducerea contribuției progresive, scutirea de sub contribuție a minimului de existență și desființarea dării de consum prin articoli indispensabili de alimentare.”

Pe baza acestor puncte noi create se poate afirma că programul PNR a încercat să creeze prevederi potrivite prin care să echilibreze propriul statut în condițiile dezvoltării ideilor democratice și a celor socialiste din monarhia dualistă.⁹⁵ Partidul a obținut pe baza acestui program opt mandate în 1905, iar din 1906 numărul deputaților români a crescut la paisprezece. Prin cei opt slovaci și patru sârbi care s-au adăugat celor paisprezece deputații români la 1906 s-a format o linie parlamentară a deputaților naționalităților care fiind subreprezentată față de deputații partidelor oficiale nu puteau atinge succese majore. Aceștia s-au angajat în discursuri ori s-au folosit de tactica obstrucției parlamentare ca să iasă din marginalitate și pentru a atrage atenția opiniei publice asupra lor.⁹⁶

Diferitele tendințe în mișcarea politică românească din această perioadă arată diversificarea a câtorva curente distincte în centrul mișcării naționale. Liderii PNR care au înfăptuit schimbarea partidului la activism erau printre altele Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Ștefan Cicio-Pop și Aurel Vlad. Aceștia s-au opus învinuirii lui Octavian Goga (care a reprezentat gruparea mai radicală din partid) de a fi doar un partid de compromisuri la tratativele cu autoritățile guvernamentale de la Budapesta. O altă tendință a fost cea condusă de Al. Vaida-Voievod și A.C. Popovici care au reprezentat linia federalistă. Acești politicieni credeau în ideea reorganizării imperiului într-o federație a diferitelor popoare din cuprinsul acestuia. Acești lideri, fiind în contact cu anturajul succesorului tronului Austro-Ungariei⁹⁷ credeau în ideea că monarhia și totodată destinul național al românilor pot fi reprezentate corect din moment ce acesta va fi restructurat după principii federaliste cu ajutorul habsburgilor.⁹⁸

Mergând spre o nouă epocă totodată se poate observa și amplificarea crizei reale al regimului dualist. Odată cu apropierea primului război mondial posibilitatea de a găsi o formulă adecvată de conviețuire a diferitelor popoare în cadrul imperiului devenea din ce în ce mai ireal. Guvernanții austrieci și maghiari nu au putut găsi o modalitate practicabilă de compromis care să fie acceptabilă pentru reprezentanții naționalităților și totodată să garanteze continuitatea și stabilitatea pactului dualist. PNR și guvernele de la Budapesta au condus tratative între anii 1910 și 1914 cu scopul de a rezolva problema națională dar acestea au

⁹⁴ Sursă primară: Noul program al Partidului Național Român din Transilvania a fost votat în Conferința de la Sibiu din 10 ianuarie 1905, prin care s-a renunțat la pasivism și s-a adoptat o nouă tactică politică: activismul (10 ianuarie 1905, Sibiu); „Partidului Național Român din Transilvania renunță la pasivism și se adoptă o nouă tactică politică: activismul” Sursă electronică: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html

⁹⁵ Pentru această secțiune vezi sursele electronice: Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursa online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>; Harmat Árpád Péter: A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867) (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867); sursa online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesi> și sursa online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁹⁶ Vezi sursa online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

⁹⁷ Aici mă refer la arhiducele Franz Ferdinand al Austriei.

⁹⁸ Vezi sursa online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html

eșauat. În consecință, epuizarea unor posibilități de reformare internă și condițiile prăbușirii militare a monarhiei au deschis posibilitatea pentru românii din Austro-Ungaria să se unifice cu România. Astfel războiul a însemnat aceea ruptură clară în viabilitatea regimului dualist unde criza s-a rezolvat prin dizolvarea acestuia.

Sfârșitul unei ere și începuturile noului mileniu

După cum s-a văzut în cele prezentate mai sus, semnele decisive ale crizei politice din monarhie (care a început de fapt din 1890) se pot dovedi și cu ajutorul exemplului situației românilor din Ungaria. Datorită existenței conflictelor de bază între diferitele naționalități ale monarhiei s-au intensificat și tensiunile între centru și periferie.⁹⁹ Împăratul a fost tot mai nevoit să utilizeze metodele sale absolutiste care act de fapt a înrăutățit bunele relații cu diferiții reprezentanți naționali influenți în interiorul monarhiei. Treptat criza a devenit permanentă și deși s-au elaborat diferite soluții de autorități, o altă problemă era că Francisc Iosif I nu era un adept al reformelor politice mai complexe.¹⁰⁰

De exemplu împăratul s-a temut că noul guvern parlamentar turc ar putea recupera teritoriile ținute sub ocupație militară până în anul 1908. Așadar Francisc Iosif I și guvernul vienez s-au decis pentru anexarea Bosniei și Herțegovinei. Anexarea acestei provincii (numit retrospectiv și butoiul cu pulbere) s-a întâmplat la data de cinci octombrie 1908.¹⁰¹

Impasul politic care a rezultat pe această linie a fost unul dintre cauzele care au condus la decizia fatală al elitelor militare de a trimite declarație de război și apoi de a ataca Serbia în iulie 1914. Elitele politice austriece, cum ar fi ministrul de externe, Conte Leopold von Berchtold, și Conrad von Hötzendorf, Șeful Comandamentului Armatei Habsburgice au decis astfel pentru că erau convinși de faptul că acesta era unica modalitate posibilă de reformare a Austro-Ungariei, adică necesitatea anexării de teritorii și populații externe pentru re-echilibrarea puterii Vienei față de națiunile mai etablate din imperiu.¹⁰²

Dacă este să caracterizăm mai general epoca dualistă se pot remarca două aspecte principale: În primul rând, între anii 1867-1914 s-au modernizat rapid structurile statului și societății. Acest interval de timp constituit o perioadă de progrese remarcabile în diferite domenii cum ar fi economia, administrația, învățământul, urbanizarea, căile de transport și de comunicație și nu în ultimul rând cultura. Tot acest lucru este valabil și pentru regatul României cum și pentru întreg spațiu Central European. În general epoca dualistă a fost o încercare de a recupera rapid decalajele spațiului Europei de Est și Centrală față de Europa vestică.

În al doilea rând, astăzi este evident că celelalte naționalități ale monarhiei care nu erau la guvernare au rămas cu resentimente puternice din bilanțul general al epocii în discuție, accentuând că regimul dualist a tratat nesatisfăcător problematica națională. Ungaria și-a

⁹⁹ Sásdi Tamás 2011: A dualizmus válsága a századfordulón (1890-1913), (Criza dualismului la sfârșitul secolului și începutul noului mileniu (1890-1913); Sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora->

¹⁰⁰ Sásdi Tamás 2011: A dualizmus válsága a századfordulón (1890-1913), (Criza dualismului la sfârșitul secolului și începutul noului mileniu (1890-1913); Sursă online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora->

¹⁰¹ Alan Palmer 1997: pp. 195-214.

¹⁰² Ibidem: pp. 300-330.

înstrăinat treptat loialitatea tuturor celorlalte naționalități care nu-și puteau regăsi propria identitate în promovarea identității maghiare, o ideologie politică naționalistă conform perioadei moderne, precum și maghiarizarea statului și instituțiilor sale. Aceste formule nu puteau funcționa pe lungă durată nici chiar în Ungaria, unde un procentaj considerabil din populația totală era alcătuită din minorități pe care guvernele maghiare nu a reușit să le atragă prin măsuri de maghiarizare cum nici austriecii nu au avut succese majore prin metodele lor de germanizare. De exemplu, cetățenii români, slovaci, sârbi, ruteni și germani din Ungaria dualistă, nu s-au simțit reprezentați real prin acest sistem politic în condițiile în care diferitele minorități și-au dorit în principiu o reprezentare și o identitate politică de natură națională în spiritul epocii. Aceste conflicte din monarhie erau deci foarte complexe politic și cu multiple posibile fațete politico-administrative. O dovadă în acest sens sunt și diferitele modalități chiar și cu variante confederaționiste oferite de unele elite care plănuiau să reformeze regimul dualist în cadrul mai larg al unei monarhii sau confederații dunărene.¹⁰³

Totuși majoritatea elitei ardeleni și-a închipuit viitorul politic al românilor pe tot parcursul secolului nouăsprezece în principiu în cadrul unei monarhii austriece influente care putea să le garanteze dezvoltarea națională în mijlocul diferitelor popoare slave motivați la rândul lor de ideea panslavismului. Treptat se vor deschide noi perspective pentru ardeleni și mai ales de la mijlocul primului război mondial se va concretiza un nou atașament politic, manifestându-se prin unirea Transilvaniei cu România la 1918. Dubla Monarhie instituită prin Ausgleich-ul din 1867 a fost planificat ca o soluție de conviețuire care a durat cincizeci de ani până în 1918 când s-a destrămat și a dispărut de pe scena istoriei ca urmare a Primului Război Mondial. Dar arta și cultura epocii dualiste nu au dispărut nici astăzi, chiar din contră ele au supraviețuit cu mult autorii lor inițiali și servesc ca o punte de legătură între trecutul apropiat și viitor. Creațiile artistice și culturale din perioada dualistă sunt dovezi interesante ale unei epoci plină de controverse.

Libertatea culturii și artei

De ce merită să considerăm astăzi cultura și arta din mai multe direcții științifice sau chiar și interdisciplinar dacă este cazul? Pentru că astfel modelele strict istorice referitoare la cultură și artă devin și ele mult mai elocvente și chiar mai flexibile. Uneori este chiar necesar să pornim din perspective istorice, dar totodată este și în spiritul epocii noastre ca anumite aspecte culturale și artistice să fie reconsiderate și actualizate după noile standarde științifice sau de ce nu și din punct de vedere interdisciplinar. Dar cultura și arta pot depăși granițele teritoriale, lingvistice ale unei țări, ale unei regiuni, ale unui popor sau ale unei națiuni. Mai mult, aceste „discipline”, fiind sisteme de reproducere și a cunoștințelor universale omenești au capacitatea de a trece chiar și peste limitele lor proprii. Astfel această constantă încălcare a propriilor limite consensuale a culturii și artei tradiționaliste a generat dialectica avangardei în epoca modernă.

Semnificația dialecticii avangardei constă în contextul varietății a mai multor fenomene cum ar fi de exemplu, întâlnirea culturilor dintre Est și Vest (japonismul); dispariția diferențelor și a ierarhiilor dintre arta înaltă, populară, primitivă, socială sau și cea aplicată.

¹⁰³ Joseph Redlich 2008: pp.535-541.

Dialectica avangardei este practică de grupuri de artiști și cecuri de intelectuali care doresc și caută eliminarea centru-periferie.

Însă diferitele mișcări de avangardă sunt chiar maximele epocii cunoscute sub numele fin de siècle sau belle époque. Totodată este de precizat că această epocă nu se poate defini concret din punct de vedere stilistic în istoria artei, deoarece chiar în acest interval de timp apar și se dezvoltă paralel mai multe izmuri (historismul care continuă să domine, simbolismul, impresionismul și post-impresionismul) precum și trenduri puternice cum ar fi eclecticismul și stil Art Nouveau.

Totuși, unii intelectuali încercau să creeze pe plan cultural și artistic o scenă a iluziilor plăcute în timpul dualismului Austro-Ungar, chiar dacă de fapt majoritatea concepțiilor vremii reprezentate de unii dintre ei deveneau oarecum depășite, pentru că acestea erau în general în slujba unor ideologii care variau de la ultra-conservativism până la experimente politice mai moderne (propunerea federalizării Austro-Ungariei după idea lui Aurel Popovici¹⁰⁴ sau idea sau idea lui Naumann despre concepția Mitteleuropa)¹⁰⁵ care planuri s-au dovedit a fi impracticabile în Europa. Însă trebuie recunoscut că o astfel de retrospectivă spre trecut poate să fie percepută și ca un fel de generalizare care poate să devină repede neștiințifică fără exemple specifice.

Totodată vă propun să pornim de la următoarea premisă: cultura și arta se poate dezvolta peste norme geopolitice și coduri etnice, care de fapt sunt create de către elitele unor sau a mai multor comunități care câteodată mai și cooperează printre ele. Prin urmare, diferitele mesaje artistice și culturale pot depăși limitele geografice, etnice, lingvistice ale unui popor, iar astăzi cu siguranță chiar și granițele naționale, politice, religioase ale unui stat.

Arta și cultura din monarhia dualistă

În pragul secolului douăzeci artiștii și oamenii de cultură au început să reformuleze spiritul vremii în centrele imperiului. La sfârșitul unei epoci lungi, străpunge unul nou cu procese și dinamici nemaivăzute până atunci. Modul de viață al oamenilor, care timp de secole a fost aproape neschimbat va suferi o revizuire completă datorită rezultatelor dezvoltării tehnice din secolul douăzeci. Forța principală care a determinat aceste schimbări radicale a fost al doilea val al revoluției industriale care a adus nou, în special, în industria chimică, în domeniul ingineriei electrice, industria oțelului dar a revoluționat și traficul în Europa și pe celelalte continente.

În urma unei urbanizări intensive s-au construit cartiere și chiar orașe întregi în perioada Monarchiei Austro-Ungare. De exemplu, firma austriacă Fellner și Helmer a ridicat de peste 45 de teatre pe tot teritoriul imperiului. Așadar va crește calitatea educației artistice și organizarea asociațiilor precum și al instituțiilor legate de artă.

Datorită procesului de industrializare avansată s-au format aglomerații dens populate în jurul fabricilor și uzinelor nou construite. Odată cu dezvoltarea accelerată al urbanizării și

¹⁰⁴ Horatiu Serb 2011: Istorie secretă: Statele Unite ale Austriei Mari; sursă online: <http://publicatii.arhivafoto.ro>

¹⁰⁵ Cartea lui Friedrich Naumann (1915): Mitteleuropa de comparat cu cartea de succes al lui Jürgen Elvert, „Irrweg Mitteleuropa“. Deutsche Konzepte zur Neugestaltung Europas aus der Zwischenkriegszeit, în Heinz Duchhardt/Małgorzata Morawiec (Hg.), Vision Europa. Deutsche und polnische Föderationspläne des 19. und frühen 20. Jahrhunderts, Mainz 2003, pp. 117-137, pentru Naumann vezi Introducerea.

industrializării treptat s-a schimbat și percepția de sine a burgheziei care s-a văzut pe el însuși ca fiind în centrul evenimentelor de atunci. Această incredibilă schimbare a fost minunat resimțită de artiștii epocii moderne, care de fapt căutau noi modalități de exprimare pe mai multe planuri în monarhie.

Însă artiștii vremii nu pot fi pur și simplu categorizați după scopul urmărit de a crea armonie sau disharmonie în creațiile lor, chiar dacă unii dintre ei urmăreau și reprezentarea unor clișee tocite dar orecum consumabile în societate. Istoria artei dovedește cu exemple din antichitate că încercarea redării unor secvențe din realitatea vieții sau abstractizarea unor adevăruri de către artiști talentați, poate fi un proces complex fie ea în pictură, poezie, literatură, arhitectură sau teatru.

Exemplul picturii¹⁰⁶

Mișcarea romantică de la începutul secolului nouăsprezece este prezent și în operele lui Josef von Fuhrich. Creațiile lui Fuhrich reprezintă o fază intermediară între pictura romantică religioasă și pictura istorică patriotică. Același lucru este valabil și pentru Moritz von Schwind, Leopold Kupelweiser sau pentru Ludwig Ferdinand Schnorr von Carolsfeld, adică acești artiști s-au ocupat în special cu istoria Habsburgilor. Temele favorite ale genului cu care s-au ocupat au fost printre altele Maximilian I și Rudolf von Habsburg.

Biedermeier-ul ca mișcare artistică s-a dezvoltat în perioada dintre Congresul de la Viena din 1815 și revoluția de la 1848. Ferdinand Georg Waldmüller este un reprezentant caracteristic al Biedermeier-ului vienez. Dacă este să considerăm și alți artiști alături de Waldmüller atunci putem aminti figuri ca: Josef Danhauser, Friedrich Gauermann, Friedrich von Amerling, Peter Fendi și Michael Neder. Pictura austriacă din această perioadă se poate caracteriza prin dorința de a reprezenta realist lumea vizibilă.

Istoricismul se poate caracteriza prin caracteristici specifice cum ar fi redarea plastică fermecătoare a subiectelor și dominanța motivelor antice. Scena artei austriece a sfârșitului secolului nouăsprezece a fost marcată de pictorul Hans Makart. Această epocă a fost numită și era Makart la Viena. Prima sa operă de succes a fost „The Modern Amoretti” dar a pictat și "Triumful Ariadnei" fiind un alt succes al său prin care și-a dovedit măiestria tehnică pe tema personalități istorice. La fel de reușit a fost și pictura "Intrarea lui Charles V în Antwerp". Pictorul Leopold Carl Müller și Anton Romako sunt exemple remarcante a diferitelor genuri pictoriale în cadrul istoricismului. Totuși Romako a fost influențat și de Makart. Cu toate acestea pictura lui Romako este foarte individuală având un stil aparte în care artistul combină elementele de pictură și grafică.

Artiștii austrieci al impresionismului cum ar fi Emil Jacob Schindler, Robert Russ sau Rudolf Ribarz se dezvoltă paralel cu reprezentanții impresionismului francez, adică cu maiștri ca Monet, Renoir, Pissarro sau Manet. Realismul lui Courbet l-au influențat în stil pe artistul austriac Carl Schuch care era de fapt un pictor impresionist, iar cele mai semnificative naturi moarte pictate de el sunt influențe clare ale lui Cezanne. Artiștii aveau tendința să observe natura și lumea înconjurătoare dorind să poată reda nuanțele luminii cât mai exact prin folosirea proporțională a diferitelor culori sau combinații ale acestora. Pictorii austrieci au

¹⁰⁶ Pentru această secțiune am folosit sursa online: <http://www.belvedere.at/de>

căutat motive mai simple, pictând peisajele sau periferiile din jurul Vienei. Exemplu: Pictura lui Schindler din 1871-1872 cu titlul "Steamship Station at Kaisermuhlen on the Danube".

Secesiunea berlineză în frunte cu Max Liebermann, a fost subordonată impresionismului. Impresioniști germani precum Max Liebermann, Max Slevogt și Lovis Corinth au utilizat culori scilpitoare pictând și detalii intime manifestând astfel libertatea artei pe canvas. Secesiunea vieneză (1897) este o sinonimă cu art nouveau vienez reflectându-se prin capodoperele (friza Beethoven 1902) lui Gustav Klimt. Dar pe lângă Klimt mai există și alți exponenți de renume al artei secesioniste cum ar fi Carl Moll (Amurgul-1900). Dar un Vincent van Gogh ("Câmpia de la Auvers") sau un Paul Cezanne ("Natură moartă cu sticla albastră") nu se pot categoriza atât de ușor aici, deoarece ei au fost cei care arătau noi horizonturi celorlalți spre epoca modernă. De exemplu: Richard Gerstl a fost influențat și de Edvard Munch dar mai târziu și de Vincent van Gogh ("Autoportret râzând" 1908). Richard Gerstl arată primele semne a tendințelor expresioniste în opera sa din 1905 "Surorile Karoline și Pauline Fey".

Portretele lui Egon Schiele din jurul anului 1910 s-au remarcat prin stilul lor dramatic și nevoia adâncirii ce a generat asociații înfricoșătoare. Oskar Kokoschka a impresionat publicul de la Viena cu portretele sale simple dar și dure prin modul lui direct de a reda durerea omenească prin înfățișări ale feței sau poziția corpului.

Grupurile artiștilor Die Brücke (Karl Schmidt-Rottluff, Ludwig Kirchner, Max Pechstein, Erich Heckel) și Der Blaue Reiter (August Macke, Gabriele Muntz, Vassily Kandinsky, Paul Klee și Franz Marc) au reprezentat începuturile Expresionismului german. Reprezentanții ambelor asociații experimentau mereu cu noi posibilități creative de expresie dezvoltând un stil care atinge adesea marginile abstractului. În picturile artiștilor germani predomină culorile mai pestrițe și îndrăznețe. Aceștia au pictat pe teme religioase sau au ales diferte motive din lumea centrelor urbane. Artiștii austrieci au ales reprezentarea semnelor decăderii și al morții în operele lor. Aceștia au folosit un colorit cenușiu spre negru dar și alte combinații prin care au putut reda pesimism sau câteodată o morbiditate obscură.

Surprinderea tendințelor analitice ale epocii moderne în artă și cultură¹⁰⁷

Arhitectul Manfred Wolff-Plottegg propune surprinderea tendințelor analitice din epoca modernă prin trei axe: Psihoanaliza, de la expresionism la acționism; Analiza vizualului, de la constructivism la deconstrucție; și Analiza realului, de la determinism la relativitate.

Psihoanaliza, de la expresionism la acționism, strânsă legătură intelectuală și individuală (dialogul dintre Sigmund Freud și Sándor Ferenczi) din cadrul peisajului psihoanalitic austro-ungar a contribuit foarte mult la diversitatea extraordinară a școlilor psihoanalizei din Europa. Reprezentanții psihoanalizei maghiare care au emigrat peste tot în lume au fost la fel de influenți ca și linia austriacă. Astfel internaționalizarea psihoanalizei pe plan intelectual și instituțional se datorează în mare parte emigranților maghiari. Inițial, psihoanaliza nu au avut o influență deosebită asupra artei vizuale în Austria și Ungaria, până

¹⁰⁷ Pentru această secțiune am folosit sursa online: <http://plottegg.tuwien.ac.at/jenseits.htm>; această secțiune se bazează pe ideile lui Manfred Wolff-Plottegg. Paragrafele sunt interpretarea și traducerea autorului acestei lucrări care se bazează pe articolul lui Manfred Wolff-Plottegg cu titlul: „JENSEITS VON KUNST”.

după al doilea război mondial. Eventualele excepții au fost câțiva teoreticieni de artă, cum ar fi și Ernst Kris. Dar psihanaliza a ajutat moștenitorii expresionismului austriece (Klimt, Schiele, Kokoschka și Gerstl) și a artei informale (A. Rainer și M. Prachonsky) să depășească impasul în care au ajuns. Astfel aceștia vor putea depăși această fază de stagnare și vor reuși să dezvolte o nouă formă de artă, adică impulsul trendului psihoanalitice a influențat nașterea acționismului vienez reprezentat de G. Brus, O. Mühl, H. Nitsch și R. Schwarzkogler.

Dezvoltarea artistică a reprezentanților acționismului vienez a fost însoțită și favorizată de lectura psihoanalizei. Parțial așa se explică abandonarea imaginii în trei etape (acțiune pe pânză, acțiunea în fața pânzei și acțiune fără pânză), adică înlocuirea pânzei cu un corp uman sau animal care va duce la respingerea artei în sine și a întregii societăți ca o unitate naturală. Din moment ce analiza picturii a fost transformat într-o analiză a corpului, se poate afirma că noua artă a organismului uman s-a născut sub influența psihoanalizei. În contextul modernismului și reflectând starea generală a oamenilor că de fapt după 1918 s-au stins emoțiile, unii artiști au început cu restaurarea lumii, transformând ideile în acțiuni chiar și prin metodele psihoanalizei. De asemenea, performanțele și acțiunile artiștilor maghiari G. Body, P. Forgacs sau I. Hajas au primit mult stimulent de la astfel de metode. Diferitele teorii psihoanalitice și experiențele reale cu corpul uman ca derivatele practice ale acestuia au devenit subiecte de critică socială la V. Export sau P. Weibel. Acționismul a contribuit foarte mult la lărgirea concepțiilor noastre despre realitate și artă.

Analiza vizualului, de la constructivism la deconstrucție

Kinetismul vienez reprezentat de F. Cizek și EG Klien precum și art nouveau vienez din jurul anilor 1900 (J. Hoffmann, K. Moser) anticipează multe rezultate din abstractizarea geometrică și op art. Disputa axată pe oameni și obiecte aflate în mișcare a dat naștere treptat unui limbaj de abstractizare geometrică. Aceste forme (pătrate, cercuri, inele, discuri, linii și puncte) au fost folosite de către L. Kassak, L. Moholy-Nagy, B. Uitz și S. Bortnyik, atât în limbaj cât și în construcții la 1919 în Viena pentru a crea constructivismul maghiar. Vocabularul acestor forme a devenit universal dincolo de suprafețele bidimensionale care au prevestit și spațiul tridimensional prin reprezentanți ca A. Weininger, F. Molnar, L. Peri sau M. Breuer. Ulterior, efectele optice cauzate de liniile autonome, culori, suprafețe datorită inerției retinei ochiului omenesc au ajuns să fie însăși ele obiectul imaginilor. Mecanismele de percepție, legile văzului au fost în centrul atenției în pictura arta op art la V. Vasarely, tot așa cum a făcut acest lucru N. Schöffer cu mișcarea în cinetică. Problema conexiunii între percepție și mișcare a produs noi forme de imagine în arta anilor douăzeci și cincizeci, în special imaginea animată în fotografia și filmul avant-garde (de la G. Kepes până la P. Kubelka). Tot acest lucru este valabil și pentru viziunea mecanică din care perspective B. Julesz și A. Schilling au fost în stare să arate publicului trupurile iluzorii în mișcare iluzorie în camerele iluzorii. Percepția creată cu ajutorul camerei permite noi forme de interactivitate între imagine și vizualizatorul din spațiul cibernetic. Odată cu creșterea nivelului de abstracție, vocabularul constructivist universal despre forme dobândește un nou nivel de complexitate care în cele din urmă a condus la dizolvarea pătratului și cubului. Cu apariția unor surse suplimentare de la arhitectura organică (F. Kiesler), limbajului analitic a formelor de artă constructivă se schimbă dar fără a lua în considerare profunzimea corporală sau

spațială căzând astfel într-o analiză deconstructivistă a artei tridimensionale. Acesta este de fapt o arhitectură de deconstrucție care în auto-analiza sa urmează o logica dislocării, care nu este altceva decât o dizolvare a concepției spațiale convenționale al prezenței și gravității. Dintr-o analiză a condițiilor a vizualului se va ajunge la o analiză a arhitecturii care se poate dizolva prin propria condiție și anume în spațiu.

Analiza realului, de la determinism la relativitate

Procesul de observare joacă un rol cheie în știința modernă precum și în arta modernă. Eric Kandel este fascinat „de dezvoltarea intelectuală a Vienei între 1918 și 1938”¹⁰⁸ căutând argumente pentru favorizarea dialogului dintre știință și artă.

În timp ce știința secolului al nouăsprezecelea a reușit să obțină printr-un realism naiv care considera legile naturale și descrierile finale a ceea ce a fost în esență o realitate absolută, teoria relativității a lui Einstein și, mai presus de toate, teoria cuantică au integrat observatorul în realitatea lor măsurabilă (W. Pauli, E. Schrödinger, J. von Neumann, E.P. Wigner, V.F. Weisskopf, L. Szilard). Analiza realității s-a dezvoltat de la un realism naiv la observatorul relativității. Dar din acel moment descrierea realității încetează să mai fie completă. Mecanismele de observare cibernetice de-al doilea ordin procesele văzului care sunt și ele văzute joacă un rol important în filosofia constructivistă (H. von Forster) sau în media art. După eliminarea referinței la realitate, metodele matematice au fost utilizate ca principii interne (procent, secvență, serii, simetrie), pentru a organiza elementele vizuale, plastice și muzicale. Exemplu: douăsprezece tonuri muzicale de J. M. Hauer și A. Schönberg, filmul avant-garde din anii cincizeci și șaiszeci. Bazele intelectuale a artei revoluționare din anii șaiszeci a inclus, de asemenea, prezentarea teoriei sistemului (B. Zalai, L. von Bertalanffy, R. H. Francé, A. Koestler), teoria automaton și cibernetică care au tradus tehnic rezultatele logicii matematice și teoriei informației abstracte (T. Nemes, H. Zemánek). N. Schöffer a dat un semn eternității cu sculpturi cibernetice și orașe. O formă specială a teoriei sistemului este teoria jocurilor, care a fost fondată de către J. von Neumann și O. Morgenstern la 1947. Teoria jocurilor stabilește, de asemenea, importante legături între inteligența artificială și teoria evoluționistă. Aici viața devine un joc. Datorită teoreticienilor, cum ar fi P. Erdős, Ungaria este recunoscută mondial în domeniul matematicii. Ceea ce fascinează artiștii despre evoluție este șansa.

Ambele țări Austria și Ungaria, au creat școli filosofice orientate spre concepte analitice de a înțeleg mai bine societatea și știința. Cercul Galileo, Cercul de duminică (G. Lukács, K. Mannheim, K. și M. Polanyi, G. Polya) și Cercul vienez (R. Carnap, K. Gödel, L. Wittgenstein, K. Popper), au deschis de fapt noi perspective pentru arta conceptuală prin redescoperirea filosofiei (critică lingvistică). Această abordare analitică (I. Lakatos, P. Feyerabend) a evoluat nu numai ca o convergență sintetică, ci, de asemenea, a creat o nouă legătură între artă și știință, care sunt considerate ca produse ale construcției sociale eventual sprijinit pe instituțiile în cauză și instanțele unor comunități.

¹⁰⁸ Kandel, Eric und Wiese, Martina 2012: p.12.

Scurt sumar ale diferitelor evenimente din domnia și viața lui Francisc Iosif I¹⁰⁹

Franisc Josif I devine împărat la vârsta de 18 ani odată cu renunțarea la tron a lui Ferdinand V la 2 decembrie 1848. Ferdinand V a fost convins de Felix de Schwarzenberg să abdice urgent în favoarea nepotului său de unchi. Desigur motivele schimbării domnitorului erau predominant politice, deoarece Ferdinand V a sancționat legile din aprilie și a jurat pe Constituția maghiară, astfel se putea solicita oricând respectarea acestuia.¹¹⁰ De asemenea, Ferdinand a fost considerat debil, fiind astfel inapt să domnească în condiții de criză.

Francisc Iosif I nu a recunoscut legile din aprilie și nici nu a jurat pe Constituția maghiară, deci a avut o libertate mai mare față de Adunarea Națională a Ungariei. Odată cu ocuparea tronului, noul împărat a emis o proclamație, în care se garanta egalitatea în fața legii, s-au promis drepturi egale fiecărui popor, legislație reprezentativă, dar a adăugat că va păstra integritatea imperiului. La autorizat pe Windisch-Grätz pentru restabilirea liniștii publice fiind responsabil pentru lege și ordine. Revoluționarii maghiari au respins schimbarea domnitorului, argumentând că tronul se eliberează doar cu moartea predecesorului, deci Ferdinand V va fi considerat în continuare împărat. Nu s-a respins însă persoana lui Francisc Joseph I cu condiția ca el să jure pe Constituție și să-l respecte.¹¹¹

La începutul domniei sale, Franz Joseph I a fost consiliat de Schwarzenberg, care l-a direcționat pe plan intern spre restabilirea puterii monarhice absolutiste iar pe plan extern spre obținerea unui statut de forță al Austriei în Europa. Deși Windisch-Grätz a condus trupele austriece la victorie la 26-27 februarie 1849 la Kápolna, trupele lui Dembiński nu a fost nimicite cu totul, deci acesta nu era o victorie decisivă. Astfel revoluționarii maghiari au proclamat Constituția de la Olmütz la 4 martie 1849, iar la 14 aprilie în Debrecen la influența lui Kossuth Lajos s-a declarat detronarea habsburgilor și independența Ungariei. Kossuth a fost numit șeful interimar al statului ca guvernator-președinte.¹¹²

O altă întorsătură în evoluția evenimentelor revoluționare a fost recucerirea Budei (21 mai) prin care o mare parte a țării a fost sub control maghiar, cu toate acestea, forțele imperiale au câștigat timp prețios. Francisc Iosif I a cerut ajutor de la Țarul Nicolae și cu ajutorul militar rus a reușit să învingă Revoluția din Ungaria. Franz Josef I a abolit Constituția din 1849 și cu ajutorul ministrului de interne Alexander Bach s-a practicat o politică absolutistă cunoscut sub perioada Bach în istorie.¹¹³ În ciuda sprijinului militar rus acordat austrieților în 1849 Franz Josef I îl va dezamăgi pe țarul rus, lăsând-ul singur în Războiul Crimeii din 1854. Dar după anul 1850, împăratul austriac a fost nevoit să accepte eșecurile politicii externe austriece.

Începând cu anul 1852 împăratul și-a mărit treptat atribuțiile guvernamentale, fapt care va duce și la scăderea popularității sale printre diferitele popoare în plină dezvoltare națională a căror nemulțumire contra Vienei creștea din nou repede. În 1853 împăratul a fost atacat de un fanatic maghiar János Libényi la Ischl când fiind pe pasarelă s-a aplecat peste zidul

¹⁰⁹ Pentru această secțiune am folosit în mod general sursa online: <http://www.donaumonarchie.info/>

¹¹⁰ Joseph Redlich 2008: p. 24.

¹¹¹ Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursa online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>

¹¹² Joseph Redlich 2008: pp. 24-28.

¹¹³ Alan Palmer 1997: pp. 28-49.

apropape de turnul Kärntner Tor să observe soldații în exercițiu. Împăratul a scăpat cu viață de la atentat datorită intervenției rapide a maiorului adjutant O'Donnel Miksa și măcelarului vienez Ettenreich Joseph care au neutralizat asasinul. Împăratul a avut noroc și cu gulerul tare al jachetei sale militare pe care-l purta când asasinul a vrut să-l înjunghie din spate, deoarece astfel cuțitul a alunecat. Din cauza rănilor suferite de împărat pentru o vreme medicii au crezut că va orbi dar nu s-a întâmplat așa pentru că rănitul s-a vindecat destul de repede.

Austria a suferit pe plan extern anumite pierderi importante. În 1859 a pierdut Sardinia și Lombardia în favoarea lui Napoleon III al Franței. În anul 1866 Bismarck a propus reorganizarea Confederației Germane fapt care a însemnat atacarea Austriei. Astfel regresul Austriei va continua și după 1859, pentru că în urma războiului austro-prusac din anul 1866 Viena va pierde și Veneția. Înfrângerea din războiul austro-prusac din 1866 a fost și un factor principal care a condus la constituirea statului dualist austro-ungar în 1867.

Începând cu anul 1867 Franz Joseph I a fost încoronat rege al Ungariei și astfel a fost instaurat dualismul austro-ungar. În calitate de rege apostolic al Ungariei a aprobat legea privind încorporarea Transilvaniei în Ungaria, la 27 mai 1867 fapt care va crea nemulțumiri profunde la intelectualitatea română. Prin formula dualistă și încorporarea Transilvaniei în Ungaria, împăratul dorea să împace nobilimea maghiară care lucra contra Vienei.

În afară de Austria și Ungaria imperiul cuprindea Moravia, Croația, Boemia, Slovenia, Polonia austriacă, Silezia austriacă, Transilvania, și părți ale coastei dalmatice. Cu toate că a putut să mențină autoritatea imperiului, Franz Joseph I și-a petrecut o mare parte din domnia cu încercarea de a contracara elitele naționaliste ale acelor nații care doreau să părăsească monarhia ca să devină țări suverane. Provinciile imperiului au devenit tot mai agitate de elitele naționaliste care vor deveni treptat dușmanul cel mai de temut al dublei monarhii.¹¹⁴

Franz Joseph I a încheiat cu Alexandru II, țarul Rusiei și, ulterior, cu Wilhelm I, împăratul Germaniei, alianța celor trei împărați în 1873. Această alianță a funcționat pe baza acordurilor consultative între cele trei împărați. În urma Congresului de la Berlin (1878) Franz Joseph I a obținut administrarea fostei provincii otomane Bosnia-Herțegovina. Împăratul va decide pentru anexarea acestei provincii în 1908.

Viața personală a împăratului nu a fost de succes fiind plină și cu drame familiale. Fratele lui mai mic, împăratul Maximilian al Mexicului a fost detronat și împușcat de forțele republicane mexicane în iunie 1867. Fiul său, Rudolf s-a sinucis în 1889, iar după moartea lui, urma ca moștenitor al tronului, nepotul său arhiducele Franz Ferdinand. În 1898 soția sa Elisabeta a fost înjunghiată de către anarhistul italian Luigi Lucheni.

Nunta moștenitorului tronului, Franz Ferdinand cu contesa cehă Chotek Sofia (fiica unui diplomat ceh nefiind din nobilimea regală) a fost trăit de împărat ca o tragedie pentru că această căsătorie putea să fie recunoscută doar de biserică dar nu și de Casa regală. Astfel urmașii lui Ferdinand nu aveau dreptul să exerseze drepturile excepționale a membrilor casei regale. Căsătoria a cauzat un conflict serios între Ferdinand și rudele sale. Frații săi nu au participat nici la ceremonia de la nuntă. Datorită acestui eveniment, împăratul și urmașul s-au plăcut mult și nu mai colaborau printre ei. Franz Joseph I a refuzat cu încăpățănare să

¹¹⁴ Harmat Árpád Péter: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria). Sursa online: <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61>

ridice familia contesei la același rang de renume aristocratică cum erau și nobilii din Casa de Habsburg.

În anul 1910 urmează o nouă tentativă de asasinat împotriva împăratului când acesta a vizitat Bosnia-Herțegovina, unde un student pe numele de Bogdan Zerajic a vrut să îl împuște pe Franz Joseph I de la o distanță mică. Studentul a declarat mai târziu că el s-a hotărât să nu apese pe trăgaci datorită faptului că a fost surprins de demnitatea care s-a reflectat de pe fața celui om mai în vârstă.

Franz Joseph I s-a retras treptat din viața curții, de exemplu din 1911 nu a mai participat la balurile curții regale iar din 1913 nu a mai putut nici călări. În 1914 a urmat asasinarea nepotului său, moștenitorul tronului, arhiducele austriac Franz Ferdinand, de către un naționalist sârb. La o lună după asasinat la 28 iulie Franz Iosif I a primit sprijinul Germaniei și a declarat război Serbiei prin care act s-a declanșat Primul război mondial. Împăratul a fost martorul primilor doi ani din război care l-au obosit nespus de mult și deși era foarte bolnav el a continuat să lucreze intens la acte. La o zi de moarte sa nu a putut dormi și s-a simțit foarte rău, dar nu a zis nimănui o vorbă despre starea sa gravă, a chemat dor preotul la el de la care a primit ultima ungere. Totuși el va continua să lucreze toată noaptea, până când el se va prăbuși în scaunul său de birou. Pe la ora nouă și jumătate Franz Iosif I a fost dus de medicii săi cu forța în patul său. Aici el tot mai șoptea că mai are foarte multe lucruri de făcut. Împăratul în vârstă de 86 de ani a decedat în liniște pe la ora nouă și cinci minute seara la 21 noiembrie 1916 în castelul Schönbrunn.¹¹⁵ Succesorul său la tron a fost împăratul Carol I de Habsburg care a abdicat la sfârșitul războiului după care a fost proclamat Republica Austria la data de 12 Decembrie 1918. După război Imperiul Austro-Ungar s-a destrămat și oficial prin ratificarea tratatelor de pace de la Versailles din 1919 și 1920.

În ciuda rigidității sale de bază, împăratul a fost capabil și de schimbări fundamentale, dacă era convins de sfetnicii săi că acestea erau în interesul menținerii monarhiei. În opinia lui Palmer pe plan politic, Francisc Iosif nu era un „obscurantist” dar condițiile speciale din imperiu (revoluția din 1848) care dominau la începutul domniei sale l-au determinat pe tot restul vieții sale (cabinet compus majoritar din miniștri ofițeri) și pe lângă faptul că împăratul a dezvoltat o enormă „responsabilitate dinastică” față de imperiu chiar aceste circumstanțe l-au făcut să fie un „reformatore precaut”.¹¹⁶ Un exemplu în această direcție este compromisul din 1867 încheiat între Austria și Ungaria care primea un statut aparte în Gesamtmonarchie, fapt care dovedește acceptarea parțială al constituționalismului de către împărat, chiar dacă de-a lungul domniei sale a insistat pentru păstrarea dreptului de a dispune asupra dreptului de a conduce armata imperială. Un alt exemplu pozitiv ar fi introducerea votului universal în 1907 în provinciile austriece.

Concluzii

În prima jumătate a secolului nouăsprezece, cancelarul Metternich ca un simbol al conservatorismului și absolutismului a încercat să obțină conservarea valorilor vechi prin diferite combinații în politica externă. Revoluția din 1848-1849 a intensificat naționalismul în

¹¹⁵ Alan Palmer 1997: pp. 524-353.

¹¹⁶ Ibidem: p. X

rândul elitelor naționale. Abolirea iobăgiei, introducerea de reforme sociale au fost realizări importante pentru popor. Naționaliștii și liberalii au descoperit această nouă bază electorală și au fost capabili să mobilizeze masele pentru obiectivele lor. Din cauza reformelor sociale straturile privilegiate au slăbit considerabil din punct de vedere politic și economic iar liberalii și naționaliștii și-au întărit pozițiile în viața politică. În ciuda faptului că societatea monarhiei avea o structură complexă de natură divergentă, a constituit o formație omogenă cu factori conservativi. În timpul dualismului autoritatea domnitorului și a Curții de la Viena a slăbit considerabil. Naționalismul politic a creat un nou cult, națiunea, care a suprimat treptat vechile autorități imperiale și aristocratice. Democratizarea a făcut necesară nevoia de agitație politică. Elitele politice s-au folosit de toate mijloacele de agitație posibile (presă, întruniri publice, elemente populiste) încercând să influențeze poziția politică publică. Liberalii au văzut un instrument puternic și de perspectivă în lupta pentru câștigarea votului universal (1905-1907). Parlamentul ungar a fost interpretat de elitele maghiare ca fiind rezistența împotriva Vienei și au crezut în mod special în libertatea Ungariei. Probabil că introducerea votului universal ar fi putut da un nou sens Dietei Ungariei. Elita politică maghiară nu a fost pentru introducerea votului universal, pentru că etnicii maghiari au format o minoritate în comparație cu naționalitățile ne-maghiare, deci dreptul la vot a rămas dependent de factori ca originea nobiliară și averea (proprietatea). Educația de calitate a rămas prioritatea elitelor și în jur de 5% din populație era îndreptățit să voteze. Prin exemplul situației și luptei de emancipare a elitelor românești din timpul dualismului s-a dovedit și supoziția legată de libertatea culturii. Cert este faptul că o parte a artei și a culturii s-au dezvoltat peste limitele teritoriale al Imperiului Habsburgic.

Bibliografie

Surse primare

Hotărârile dietei din Sibiu (26 august 1863); Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html, accesat la 07.04. 2013

Partidul Național Român din Transilvania renunță la pasivism și se adopta o nouă tactică politică: activismul; Sursă electronică: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html, accesat la 09.04. 2013

Pronunciamentul de la Blaj (3/15 mai 1868); Sursă online: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html, accesat la 07.04. 2013

Programul Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania unificat; http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html, accesat la 19.04. 2013

Memorandul românilor adresat împăratului Francisc Iosif I (26 martie 1892); Sursă electronică: http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf5SP.html, accesat la 10.04. 2013

Literatură secundară

Duchhardt, Heinz und Morawiec, Małgorzata (Hg.): Vision Europa. Deutsche und polnische Föderationspläne des 19. und frühen 20. Jahrhunderts, Mainz 2003.

- Haslip, Joan: *The Lonely Empress: Elizabeth of Austria*, Phoenix, 2000.
- Kandel, Eric und Wiese, Martina: *Das Zeitalter der Erkenntnis: Die Erforschung des Unbewussten in Kunst, Geist und Gehirn von der Wiener Moderne*. Siedler Verlag, 2012.
- Naumann, Friedrich: *Mitteleuropa*, Berlin 1915.
- Palmer, Alan: *Twilight of the Habsburgs: The Life and Times of Emperor Francis Joseph*, Atlantic Monthly Press, 1997.
- Redlich, Joseph: *Emperor Francis Joseph Of Austria - A Biography*, Cope Press, 2008.
- Taylor, A.J.P.: *The Habsburg Monarchy, 1809-1918. A History of the Austrian Empire and Austria -Hungary*. Penguin, 1967.
- Tajfel, H. and Turner, J. C. : *The social identity theory of inter-group behavior*. In S. Worchel and L. W. Austin (eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chigago: Nelson-Hall, 1986.

Surse electronice

- <http://publicatii.arhivafoto.ro/2011/07/26/istorie-secreta-statele-unite-ale-austriei-mari/>, (Horatiu Serb (2011): *Istorie secrete: Statele Unite ale Austriei Mari*), accesat la 03.04. 2013
- <http://www.royalist.info/execute/biog?person=3346>, accesat la 06.04. 2013
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13520215.html>, Rumler, Fritz 1986: *Er zog mich mit Gewalt nach meinem Bett*, SPIEGEL-Reporter Fritz Rumler über die "Aufzeichnungen" des "Kaiserliebchens" von Franz Joseph I, accesat la 05.04. 2013
- <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/reformkortol-a-kiegyezesig/52-a-kiegyezes-es-letrejoettenek-elzmenyei>, Harmat Árpád Péter: *A kiegyezés, és létrejöttének előzményei (1850-1867)* (Compromisul și antecedentele acestuia (1850-1867)), accesat la 03.04. 2013
- http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/mitropolitul-andrei-saguna-un-luptator-cauza-romanilor-ardeal, Ciprian Plăiașu: *Mitropolitul Andrei Șaguna, un luptător pentru cauza românilor din Ardeal*, accesat la 02.04. 2013
- <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/61-a-nemzetisegi-kerdes-magyarorszagon-1800-es-1914-koezoett->, Harmat Árpád Péter: *Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés 1800-1914 között Magyarországon (Națiuni și problema naționalităților între 1800-1914 în Ungaria)*, accesat la 02.04. 2013
- http://istorie-edu.ro/istoria-romanilor/ist_ro_035romaf1.html, accesat la 03.04. 2013
- <http://tortenelemklub.com/magyar-toertenelem/dualizmus-kora-1867-1918/203-a-dualizmus-valsaga-a-szazadfordulon-1890-1913>, Sásdi Tamás 2011: *A dualizmus válsága a századfordulón (1890-1913)*, (Criza dualismului la sfârșitul secolului și începutul noului mileniu (1890-1913); accesat la 07.04. 2013
- <http://www.belvedere.at/de>, accesat la 11.04. 2013
- <http://plottegg.tuwien.ac.at/jenseits.htm>, (Manfred Wolff-Plottegg cu titlul: „JENSEITS VON KUNST”), accesat la 12.04. 2013
- <http://www.donaumonarchie.info/>, accesat la 11.04. 2013

UN FRAGMENT DIN *EPISTOLA CĂTRE ROMANI* ÎN VIZIUNEA LUI MARTIN LUTHER ȘI JEAN CALVIN

Zamfir Constantin¹

Abstract. *This short essay is about the doctrinal differences between Martin Luther and Jean Calvin, the two most important leaders of the protestant Reform. We focused on a fragment from <<Epistle to the Romans>> written by Saint Paul, commented by the two protestant theologians. It is the chapter number five: <<The fruits of straightening from faith. Adam and Christ.>>. This is a very important fragment for Luther and Calvin, the <<Epistle to the Romans>> having a crucial role in justification their doctrines about sin and free will.*

Keywords: *Martin Luther, Jean Calvin, Jesus Christ, Reform, sin, redemption, straightening.*

Rezumat. *Acest scurt eseu este despre diferențele doctrinare dintre Martin Luther și Jean Calvin, doi dintre cei mai importanți lideri ai Reformei protestante. Ne-am concentrat asupra unui fragment din <<Epistola către Romani>> scrisă de către Sfântul Pavel, comentată de către cei doi teologi protestanți. Este vorba de capitolul cinci <<Roadele îndreptării din credință. Adam și Hristos.>>. Acesta este un fragment foarte important pentru Luther și Calvin, <<Epistola către Romani>> având un rol crucial în justificarea doctrinelor lor despre păcat și liberul arbitru.*

Cuvinte cheie: *Martin Luther, Jean Calvin, Iisus Hristos, Reformă, păcat, mântuire, îndreptare.*

Sfântul Apostol Pavel a fost una dintre personalitățile creștinismului timpuriu. Scrierile sale au influențat profund gândirea creștină, determinând mai mulți teologi să realizeze comentarii asupra lor. Doi dintre aceștia s-au oprit și la *Epistola către Romani*. Este vorba de Martin Luther și Jean Calvin, ambii teologi remarcabili și întemeietori de Biserici protestante. Noi vom analiza comentariile făcute de cei doi teologi protestanți asupra capitolului cu numărul 5 din Epistolă intitulat *Roadele îndreptării din credință. Adam și Hristos*.

Martin Luther (1483-1546) a fost primul reformator protestant ale cărui acțiuni au dus la nașterea Bisericii Evanghelice Luterane. În vara lui 1519, Melancton, un alt reformator protestant și prieten al lui Luther scrie o exegeză a *Epistolei către Romani*, la care revine în aprilie 1520. Câteva lucrări ale sale sunt bazate pe comentariile asupra acestei epistole. Inspirat de lucrările prietenului său, Luther scrie în 1522 o *Introducere la Epistola către Romani a sfântului Pavel*. În prima parte a lucrării sale, Luther urmează exemplul lui

¹ Masterand „Studii medievale”, Universitatea din București, zamfir_c2008@yahoo.com.

Melanchton și explică termenii teologici fundamentali folosiți de Sfântul Pavel: Lege, Păcat, Îndurare, Credință, Dreptate, Carne, Spirit. În partea a doua el a scris despre fiecare capitol al *Epistolei*. Comentariul făcut de Luther asupra acestei *Epistole* este diferit față de observațiile avute de alți autori asupra scrierii Sfântului Pavel, observații pe care Luther nu prea le aprecia. Importanța scrierii lui Pavel pentru Luther este revelată de spusele teologului german: ”Această epistolă este cu adevărat cel mai important document din Noul Testament, evanghelia în cea mai pură expresie a ei...o lumină strălucitoare capabilă să lumineze ea însăși întreaga Biblie.”² Luther a început să lectureze *Epistola* pe când se afla la Wittenberg, în 1515-1516. Într-una din zile Luther a fost marcat de o frază din *Epistola către Romani* a Sf. Apostol Pavel: ”Iar dreptul prin credință va fi viu”(1:17). Treptat, aceste cuvinte l-au condus la concluzia că omul poate să fie îndreptat, adică să se mântuiască numai prin credința totală în Hristos. De aici, *sola fide* sau mântuirea prin credință și *sola scriptura*, ideea că Scriptura este singura autoritate pentru păcătoșii care caută mântuirea, ele au devenit principalele puncte ale sistemului său teologic. În această viziune, harul și faptele bune nu-și mai aveau locul.

Doctrina despre păcatul originar este punctul central al teologiei lutherane pentru că este în mod clar conectată cu înțelegerea îndreptării. Astfel, în al doilea articol al *Confesiunii de la Augsburg*, se vorbește despre păcatul originar, al treilea articol este despre ”Fiul lui Dumnezeu” iar al patrulea articol vorbește despre ”îndreptare”. În articolul cu numărul 18 se vorbește despre ”Liberul Arbitru”, în cel cu numărul 19 despre ”Cauzele păcatului” iar în cel cu numărul 20 despre ”Credință și Fapte Bune”. Aceste lucruri indică importanța unei înțelegeri corecte a relațiilor dintre om și Dumnezeu.

Chestiunea păcatului originar, dacă acesta rămâne și după botez, a fost una dintre neînțelegerile majore ale Bisericii Evanghelice cu cea Romano-Catolică. Asta pentru că fiecare înțelegea în mod diferit ce este păcatul originar. Când a scris comentariul său, Martin Luther a făcut-o din poziția unui călugăr catolic preocupat de practicile pioase și deziluzionat de conducătorii Bisericii. Din această postură el s-a concentrat asupra libertăților de care beneficiază un creștin. Luther subliniază faptul că roadele îndreptării prin credință sunt pacea interioară și o conștiință liniștită. Luther numește aceasta o pace spirituală în contrast cu pacea carnală și afirmă că aceasta vine numai prin credință și prin Christos. Luther insistă asupra faptului că aceste două aspecte (”prin Christos și prin credință”) nu pot fi separate. Teologul german observă însă că mulți contemporani ai săi fac această separare. El acordă o mare atenție în cadrul exegezei sale versetelor lui Pavel din capitolul 5, care se referă la rolul suferinței în viața unui creștin. Păcatul originar ocupă locul principal în exegeza sa asupra *Epistolei*. Luther se concentrează asupra suferinței și a faptului că aceasta relevă caracterul adevărat al unei persoane. Un creștin adevărat, scrie Luther, acceptă suferința de bună voie și cu răbdare. Luther leagă nevoia pentru aceste încercări de doi factori: cel al păcatului originar și nevoia ca speranța să fie îndreptată către o persoană corespunzătoare. El spune că o persoană nerăbdătoare nu este încă un creștin.³ Teologul german este de părere că: ”dacă Dumnezeu nu ne încearcă cu greutate, va fi imposibil pentru oricine să fie salvat. Motivul este că firea noastră a fost atât de adânc îndreptată către sine din cauza păcatului originar. Prin

² Martin Luther *Preface to the Epistle of St. Paul to the Romans* (1522) in John Dillenberge *Martin Luther. Selections from his Writings*, Doubleday, New York, 1962, p.19.

³ *Luther's Work*, Vol. 25, *Lectures on Romans*, edited by Hilton C. Oswald, Saint Louis, 1972, p.290.

urmare, bunul Dumnezeu, după ce ne-a îndreptat și ne-a dat daruri spirituale, aduce apoi greutatea asupra noastră, ne testează astfel încât firea noastră să nu ne copleșească și să cedem păcatelor plăcute, pentru ca nici o persoană să nu aibă parte de moartea veșnică.”⁴ De aceea, adaugă Luther, creștinii sunt lăsați doar cu speranța și credința în Dumnezeu, acesta fiind, în opinia sa, sensul dat de Pavel când apostolul scrie că: ”suferința, în cele din urmă, duce la speranță.” (*Romani 5:3-4*)⁵ În final, bazându-se pe *Romani 5:5*, el conchide că ”acesta este darul iubirii lui Dumnezeu dat prin Sfântul Duh care oferă puterea de a suporta suferința.”⁶ Prin urmare, această putere este un dar al lui Dumnezeu și nu un rezultat al eforturilor (faptelor) oamenilor. Iubirea lui Dumnezeu adusă în sufletele oamenilor prin intermediul Sfântului Duh este un semn de distincție între copii lui Dumnezeu și robii săi. ”Copii Domnului acceptă bucuroși suferința și perseverează în speranță în timp ce un rob fuge temător.”⁷

Luther nu comentează versetele 6-11, cu excepția primului: ”Căci Hristos, încă fiind noi neputincioși, la timpul hotărât a murit pentru cei necredincioși.” Teologul german crede că Hristos a murit din cauza naturii sale umane, dar în același timp, el este viu pentru totdeauna datorită naturii sale divine. Pentru restul versetelor din Epistolă (12-21), Luther se concentrează asupra a patru puncte principale:

1. Păcatul original (și nu păcatele actuale ale omului) ca subiect principal pentru această parte din *Epistolă*;
2. Definiția corectă a păcatului original;
3. Înțelegerea corectă a relației dintre Lege și păcat;
4. În ce fel, Adam este și nu este în același timp, un arhetip al lui Hristos.

Luther stabilește zece motive pentru care păcatul original este principalul subiect al ultimei jumătăți din capitolul cu numărul cinci al *Epistolei către Romani*. Aceste motive includ argumentul că despre păcat se vorbește la singular, în timp ce despre actualele păcate se vorbește la plural, pasajul referindu-se la un păcat pe care toți oamenii l-au făcut. Acesta poate fi doar păcatul original, iar rezultatul păcatului este moartea pentru întreaga umanitate. Păcatele personale în schimb, nu au ca efect moartea, și cu siguranță, nu moartea tuturor oamenilor.⁸ Luther contestă apoi definiția oferită de cărturari păcatului original, care era văzut ca ”pierderea inocenței originare”, și oferă ceea ce el consideră a fi o definiție biblică mult mai precisă a decăderii omului: ”este nu doar o lipsă de voință și de luminare a minții ci, mai ales, o lipsă de probitate morală și de putere, atât a sufletului cât și a trupului. Este o înclinație spre rău, o respingere a binelui, o ură împotriva luminii și a înțelepciunii și o încântare în eroare și întuneric.”⁹ Luther vrea ca cititorii săi să înțeleagă că Legea nu poate răscumpăra niciodată păcatul, ea servește doar pentru a face vădit păcatul. Cu alte cuvinte, Legea permite să recunoaștem păcatul, dar acesta exista dinainte de Lege. Și mai important, Legea, relevă nevoia de grație și de credință. Ea nu ne ajută și nu ne vindecă, spune Luther.

⁴ *Ibidem*, pp.291-292.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

În fine, Adam este un arhetip al lui Hristos, pentru că păcatul lui este încă în noi, la fel ca și îndreptarea lui Hristos.¹⁰ Luther subliniază însă diferențele dintre Adam și Hristos. Adam a adus moarte tuturor, în timp ce Hristos a adus viață tuturor ce cred în el, lucru pe care îl observă din pasajul din *Romani 5:15*. ”Dar nu este cu greșeala cum este cu harul, căci dacă prin greșeala unuia cei mulți au murit, cu atât mai mult harul lui Dumnezeu și darul Lui au prisosit asupra celor mulți prin harul unui singur Om, Iisus Hristos.”¹¹ Deci, dacă păcatul unui singur om are atâta putere, cu atât este mai puternică grația lui Dumnezeu. Teologul german încheie punând accentul pe faptul că grația lui Dumnezeu reprezintă un dar care nu este primit de către oameni pentru meritele lor.

Pentru Martin Luther, păcatul nu este doar principalul lucru pe care îl face trupul, ci și primul lucru pe care îl face inima omului. Conform teologului german, există doar un singur păcat original, și acesta este cel al inimii. Acest păcat al inimii este în mod clar necredința. Fără să ezite, Luther spune că nu există o legătură între păcat și îndreptare, doar credința îndreaptă, deci păcatul este necredință. Mai mult, credința face ca inima să dea roade bune, iar necredința produce dorința de senzualitate, poftă trupească. Această abordare asupra păcatului relevă o ruptură profundă față de învățăturile anterioare privind grația divină. Astfel, păcatul nu este doar o carență, o slăbiciune a omului, ci și o corupere a celor mai importante calități ale sale, rațiunea și puterea de a alege.

În paralel cu Martin Luther, francezul Jean Calvin (1509-1564) a continuat dezvoltarea Reformei. El a pus ordine și a dat coerență doctrinelor fragmentare și dezorganizate care apăruseră în prima parte a existenței acestei mișcări religioase.¹² Calvin a fost influențat de Sfântul Augustin, de teologul Duns Scotus, de prietenul și maestrul său Martin Bucer și chiar de Martin Luther.¹³ În lucrarea lui numită *Instituția religiei creștine*, publicată inițial în 1536 la Basel și urmată de multe alte ediții, a definit noul înțeles al modului de viață creștin și al religiei creștine ca structură intelectuală și practică.

Jean Calvin spunea despre *Epistola către Romani*: ”dacă vom reuși să înțelegem cu adevărat această epistolă, vom deschide ușa către cele mai adânci comori ale Scripturii.”¹⁴ El a început să citească această scriere a lui Pavel între 1536-1538 la Geneva. Comentariile sale în limba latină asupra *Epistolei* au fost publicate în 1540. Aceste comentarii au fost extinse și traduse în franceză zece ani mai târziu. La fel ca și Luther, teologul francez citise comentariile altor autori asupra lucrării lui Pavel. Calvin își motivează comentariile sale asupra *Epistolei către Romani* prin dorința de a sprijini Biserica. Obiectivul teologului francez este acela de a trata concis fiecare punct al scrierii sale, pentru a oferi creștinilor un reper față de o interpretare pozitivă a mesajului paulin.¹⁵ Calvin a urmărit cu atenție textul lui Pavel cercetându-l, căutând și subliniind doctrina acestuia despre providență și libertatea de-a alege pe care o are un creștin. Calvin afirmă și el că această pace și liniște a conștiinței sunt fructele îndreptării numai prin credință. Greutatea exegezei sale cade însă pe certitudinea salvării pe

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, f.a., București.

¹² Keith Randell, *Jean Calvin și Reforma Târzie*, editura All, București, 1996, p.41.

¹³ *Ibidem*, p.41.

¹⁴ John Calvin, *The Epistles of Paul the Apostle to the Romans and to the Thessalonians*, Grand Rapids, ed. William B. Eerdmans, 1960, p.5.

¹⁵ *Ibidem*, p.3.

care o găsește în *Romani 5:1-2*. ”Deci fiind îndreptați prin credință, avem pace cu Dumnezeu prin Domnul nostru Iisus Hristos, prin care am avut și apropiere, prin credință, la harul acesta în care stăm și ne lăudăm întru nădejdea slavei lui Dumnezeu.”¹⁶

Critica făcută de Calvin teologilor catolici se referă mai puțin la legătura inerapabilă dintre credință și Hristos sau la lipsa lor de distincție între Lege și Evanghelie. Ea se concentrează mai mult asupra afirmației catolicilor că un creștin este în permanență într-o stare de nesiguranță în ceea ce privește mântuirea sufletului său. Pavel ne asigură, spune Calvin, că vom găsi în Hristos promisiunea grației lui Dumnezeu. De aici provine în mod implicit și doctrina lui Calvin despre predestinare. Conform acesteia, salvarea nu vine de la faptele noastre, ci prin grația lui Dumnezeu. Aceasta este oferită creștinilor care sunt aleși de către Divinitate și care pot persevera în mântuirea lor, crezând în ea.

Calvin, spre deosebire de Luther, nu afirmă că adepții religiei creștine ar trebui să caute suferința, mai degrabă consideră că ei simt o teamă față de această adversitate sfântă. În schimb, el subliniază caracterul *providențial* al suferinței pentru un creștin. Calvin este de părere că un creștin se poate consola cu gândul că toate suferințele sale sunt date spre binele lui de către un Tată binevoitor.¹⁷ Deci Jean Calvin consideră că, până la urmă, suferințele contribuie la mântuirea noastră. Spre deosebire de Luther, francezul se simte obligat să reconcilieze învățăturile din *Romani 5:3-5* cu cele din *Iacov 1:2-4* pentru a arăta că ele nu sunt contradictorii. Sfântul Pavel spune: ”Și nu numai atât, ci ne lăudăm și în suferințe, bine știind că suferința aduce răbdare, și răbdarea încercare, și încercarea nădejde. Iar nădejdea nu rușinează, pentru că iubirea lui Dumnezeu s-a vărsat în inimile noastre prin Duhul Sfânt, Cel dăruit nouă.” Iacov afirmă: ”Mare bucurie să socotiți, frații mei, când cădeți în felurite ispite, știind că încercarea credinței voastre lucrează răbdarea; iar răbdarea să își aibă lucrul ei desăvârșit, ca să fiți desăvârșiți și întregi, nelipsiți fiind de nimic.”¹⁸ Teologul francez observă că Pavel vorbește de încrederea răbdătoare în protecția lui Dumnezeu, iar Iacov se referă și el la bucurie și răbdare pentru a suporta încercările.¹⁹ În final, Calvin spune că a avea răbdare atunci când ești în necaz este o dovadă a ajutorului pe care îl primești de la Dumnezeu. Capacitatea de a îndura suferințele îți confirmă speranțele și îți arată că salvarea este mai sigură, îți demonstrează prezența Sfântului Duh în viața ta și intrarea dragostei lui Dumnezeu în inima ta.

Analizând versetele 6-11, nu este surprinzător accentul pus de Calvin asupra salvării sufletelor creștinilor. El este de părere că scopul apostolului Pavel este de a stabili încrederea și siguranța în sufletele noastre. Teologul francez mai crede că salvarea, odată ce a fost dăruită, nu mai poate fi pierdută. Hristos nu aduce doar salvarea pentru cei aleși, el o face să fie sigură până la final.²⁰ Calvin consideră că dacă reconcilierea omului cu divinitatea este realizată prin sacrificiul lui Hristos, cu atât mai mult viețile creștinilor sunt sprijinite de către

¹⁶ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, f.a., București.

¹⁷ Jean Calvin, *The Epistles of Paul the Apostle to the Romans and to the Thessalonians*, Grand Rapids, ed. William B. Eerdmans, 1960, p.5.

¹⁸ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, f.a., București.

¹⁹ Jean Calvin, *The Epistles of Paul the Apostle to the Romans and the Thessalonians*, Grand Rapids, ed. William B. Eerdmans, 1960, p.6

²⁰ *Ibidem*, p.6.

un Hristos viu și le întărește încrederea în propria lor mântuire.²¹ Deasemenea, subliniază faptul că această încredere se bazează numai pe lucrarea lui Hristos și noi, oamenii, nu putem face nimic.

Calvin își menține și el (analizând versetele 12-21) interesul față de păcatul original, pe care îl definește ca pe o decădere totală și menționează rolul pe care îl are Legea în dezvoltarea păcatului. Exegeza lui Calvin este însă diferită de cea a lui Luther. Teologul francez este preocupat în mod deosebit de posibilitatea ca oamenii să creadă că acest pasaj vorbește despre mântuirea universală. Astfel, el argumentează că există o diferență majoră între Adam și Hristos. În timp ce păcatul lui Adam s-a extins la toți oamenii, salvarea lui Hristos este numai pentru cei aleși. În opinia lui, pasajele din *Romani 5:6* și *Romani 5:15-19* nu vorbesc despre mântuirea universală. Calvin subliniază că una dintre diferențele principale între Adam și Hristos este că beneficiile aduse de Hristos nu sunt pentru toți oamenii, în timp ce Adam a implicat toată specia umană prin condamnarea sa. El susține că în pasajul din *Romani 5:15*, Pavel nu vorbește de întreaga omenire, ci doar de cei credincioși, pentru că este necesară credința pentru a participa la grația lui Hristos.²²

Deși au multe puncte teologice comune, există accente distincte care apar în interpretările lui Martin Luther și Jean Calvin asupra capitolului 5 din *Epistola către Romani*. Exegeza lui Luther se referă cu precădere la rolul suferinței în viața unui creștin și la o înțelegere corectă a păcatului original privit ca o corupere totală. Cel puțin în comentariul său inițial din 1515-1516, Luther nu a insistat în mod semnificativ pe doctrina îndreptării numai prin credință, ci s-a oprit mai mult asupra rolului greutăților în viața unui creștin, acela de a-l testa pe credincios pentru ca acesta să învingă puterea păcatului original. Deasemenea, a subliniat faptul că un creștin trebuie să creadă foarte mult în dragostea pe care Dumnezeu i-o dăruiește prin intermediul Sfântului Duh. Este important să reținem că doctrina lui Luther despre îndreptarea prin credință nu se cristalizase încă în totalitate la momentul apariției comentariului său asupra *Epistolei către Romani*. Scrierile lui Luther se aseamănă cu cele ale unui călugăr catolic, lucru care se poate observa în special în accentul pus pe rolul avut de suferință în viața creștină. Cu toate acestea, se poate vedea deja direcția în care se va dezvolta doctrina lui Luther, cea de îndreptare numai prin credință, fără niciun rol sau o răsplată pentru faptele bune făcute de om.

Mesajul lui Jean Calvin precede doctrina completă a lui Luther, de îndreptare numai prin credință. Făcând parte din cea de-a doua generație de lideri ai Reformei, Calvin va pune accentul în exegeza sa pe siguranța și certitudinea mântuirii. Pentru teologul francez, mântuirea este destinată însă numai celor aleși și este sigură pentru ei (adică salvarea nu poate fi pierdută). Dar el, spre deosebire de Luther și de alți teologi ai Reformei, nu admite că Dumnezeu este iubitor, pentru că și omul este neînsemnat și păcătos. El a socotit inacceptabilă doctrina lui Luther care presupunea primirea de către om a darului lui Dumnezeu prin intermediul credinței. Fiecare dintre noi putem fi aleși sau păcătoși, dar acest lucru ("tabăra" în care suntem) nu îl vom afla decât după moarte.²³ În aserțiunea lui Calvin, omul nu poate face nimic pentru a-și schimba soarta. Doctrina predestinării susținută de Calvin este mai pesimistă decât concepția lui Luther conform căreia omul se poate mântui (numai) prin

²¹ *Ibidem*, p.6.

²² *Ibidem*.

²³ Keith Randell, *Jean Calvin și Reforma Târzie*, editura All, București, 1996, pp.46-49

credință. Aceasta este concluzia (și poate deosebirea fundamentală dintre cei doi teologi protestanți) pe care o putem trage după comparația pasajelor din capitolului 5 ale *Epistolei către Romani* a lui Pavel.

Bibliografie

Surse primare

Biblia sau *Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, f.a., București.

Calvin, John, *The Epistles of Paul the Apostle to the Romans and to the Thessalonians*, ed. William B. Eerdmans, Grand Rapids, 1960.

Luther, Martin, *Preface to the Epistle of St. Paul to the Romans* (1522) in John Dillenberger, *Martin Luther: Selections from his Writings*, ed. Doubleday, New York, 1962.

Luther's Works, Vol 25: *Lectures on Romans*, edited by Hilton C. Oswald, St. Louis, 1972 .

Surse secundare

Randell, Keith, *Jean Calvin și Reforma Târzie*, editura All, București, 1996.

NORME DE REDACTARE

Condiții pe care trebuie să le îndeplinească materialele trimise Redacției:

- textele trimise de autori trebuie să se regăsească în unul din domeniile de profil ale revistei;
- materialele autorilor se vor redacta cu diacritice, în Microsoft Word (format .docx, .doc, .rtf), font Times New Roman 12, aranjate în pagină;
- autorii sunt rugați să scrie și câteva cuvinte-cheie (keywords);
- articolele vor fi trimise la adresa de e-mail terra_mater_2007@yahoo.com

Pe lângă textul propriu-zis, articolul trebuie să mai cuprindă:

- scurtă prezentare profesională a autorului (maximum 100 de cuvinte), adresa de e-mail a acestuia și instituția în care își desfășoară activitatea;
- bibliografie;
- note de subsol (footnotes) și note de final (end notes), după caz;
- tabele (acolo unde este cazul);
- figuri (acolo unde este cazul).

Redacția își asumă dreptul de a selecta materialele trimise pentru publicare, dar nu își asumă răspunderea pentru afirmațiile din materialele prezentate, aceasta aparținând, în integralitate, semnatarilor textelor trimise.